భగవద్గీత

1, 2 అధ్యాయములు

వ్యాఖ్యాత :
జ్ఞానప్రపూర్ణ శ్రీ దేవిశెట్టి చలపతిరావు B.Sc., (Ag)

పూజ్య గురుదేవులు

జ్ఞానప్రపూర్ణ

శ్రీ దేవిశెట్టి చలపతిరావు గారు B.Sc., (Ag)

వ్యవస్థాపకులు : ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం, చిలకలూరిపేట

Contact : (Mobile) 80085 39770 / (Land Line) 08647 254716

Email : care@srichalapathirao.com

Visit www.srichalapathirao.com to listen Pravachanas

భగవద్గీత

1, 2 అధ్యాయములు

వ్యాఖ్యాత :

మహాభారత పరిశోధకులు,

ప్రముఖ వేదాంతోపన్యాసకులు,

ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం వ్యవస్థాపకులు,

'జ్ఞానప్రపూర్ణ' **శ్రీ దేవిశెట్టి చలపతిరావు** B.Sc (Ag)

ప్రథమ ముద్రణ : **2010**

ప్రచురణ కర్త :

ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం

చిలకలూరిపేట.

వెల : రూ. **80/-**

ముద్రణ :

ప్రతులకు

శ్రీ దేవిశెట్టి చలపతిరావు

వ్యవస్థాపకులు

ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం

23-141, సాలిపేట,

చిలకలూరిపేట - 522616,

ఫోన్ : 08647 - 254716

సెల్ : 9290935732

శ్రీ సత్యసాయి ధ్యానమండలి

(అంతర్జాతీయ ఆధ్యాత్మిక మరియు పరిశోధనా సంస్థ)

ప్లాట్ నెం.143, ఇం.నెం. 54-13/5-4,

శ్రీనివాసనగర్ బ్యాంక్ కాలనీ,

విజయవాడ-520 008,

ఫోన్ : 0866 - 2545275,

సెల్ : 9849725540

గురుదేవుల పరిచయం

శ్రీమతి పొట్టి లక్ష్మీకామేశ్వరి

అధ్యక్షులు, ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం, చిలకలూరిపేట.

ఓం శ్రీ గురుభ్యోన్నమః

మానవ జీవిత పరమ లక్ష్యమైన మోక్షమార్గాన నన్ను నడిపిస్తూ, నా జన్మ చరితార్థతకు దీక్ష వహించిన నా ఆరాధ్యదైవం, పరమ జ్ఞాన స్వరూపులు, జ్ఞానప్రపూర్ణ బిరుదాంకితులు, మా గురుదేవులకు హృదయపూర్వక నమస్సుమాంజలులు.

లోకంలో తమకోసంగాక, భవరోగ పీడితులై, మనశ్శాంతి కరవై, దుఃఖాలతో అలమటించే సామాన్యుల నుద్ధరించటం కోసమై జన్మించే కారణ జన్ములలో మా గురుదేవులు ఒకరు. వారు 1946 సెప్టెంబరు 12న గుంటూరుజిల్లా తుర్లపాడులో జన్మించారు. తండ్రి వీరరాఘవయ్య, తల్లి పుల్లమ్మ. వీరి నివాసం చిలకలూరిపేట. వీరు 12 సంవత్సరముల వయస్సు నుండే రామాయణం, మహాభారతం, భాగవతం, పురాణాలు, ప్రబంధాలు చదవటమేగాక ఆంధ్ర మహాభారతంతో బాటు సంస్కృత మహాభారతాన్ని అధ్యయనం చేసి, 20 సం॥లకు పైగా పరిశోధనలు సాగించి నాలుగు సం॥లు ధారావాహిక ప్రవచనాలు చేశారు.

1989 నుండి ఆధ్యాత్మిక రంగంలో ప్రవేశించి ప్రతిరోజు సత్సంగాన్ని నిర్వహిస్తూ భగవద్గీతపైనను, శంకరాచార్యులవారి ప్రకరణ గ్రంథాలపైనను ఉపనిషత్తులపైనను ప్రవచనములు చేశారు.

1994లో ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠాన్ని స్థాపించి, వివిధ పట్టణాలలోను, చిలకలూరిపేటలోను ఇప్పటి వరకు 124 ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన యజ్ఞాలను నిర్వహించి భగవద్గీత, భజగోవిందం, తత్త్వబోధ, ఆత్మబోధ, వివేకచూడామణి, దక్షిణామూర్తి స్తోత్రం, అపరోక్షానుభూతి, అద్వైతసారం, ఆత్మవిద్యావిలాసం, ఉపదేశసారం, శంభునటనం, అష్టావక్రగీత, గురుగీత, రామాయణం,

మహాభారతం, భాగవతం, నారదభక్తి సూత్రాలు, బ్రహ్మసూత్రాలు మొదలైన గ్రంథాలపైనను, ఈశ, కేన, కఠ, ముండక, సూర్య, కైవల్య మొదలైన ఉపనిషత్తులపైనను ప్రవచనములు చేస్తూ జ్ఞాన సుగంధాలను ప్రసరింపచేస్తున్నారు.

2006లో నూరు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానయజ్ఞాలు పూర్తిగావించిన సందర్భంగా శిష్యులందరమూ కలిసి 'జ్ఞానప్రపూర్ణ' బిరుదు ప్రదానం గావించి ఘనంగా సత్కరించటం జరిగింది.

మా గురుదేవులు 1994లో 'కర్మసిద్ధాంతం' అనే గ్రంథాన్ని రచించి ప్రచురింపజేశారు. దీనిని తిరిగి 2002 లోను, 2009 లోను పునర్ముద్రించటం జరిగింది.

1998లో 'ఈశావాస్యోపనిషత్తు'పై అందరికీ అర్థమయ్యేరీతిలో వ్యాఖ్యను వ్రాసి ప్రచురింపజేశారు. తిరిగి 2000 సం॥లో ద్వితీయ ముద్రణ జరిగింది. 1999లో శంకరాచార్యుల వారి 'భజగోవిందం'పై విపులమైన వ్యాఖ్యను సామాన్యులకు కూడా చక్కగా అర్థమయ్యే రీతిలో సులభమైన, సరళమైన, సుబోధకమైన భాషలో వ్రాసి ప్రచురింపజేశారు. తిరిగి 2009లో ద్వితీయ ముద్రణ జరిగింది.

ప్రస్తుతం భగవద్గీతపై ఎంతో విపులమైన వ్యాఖ్యతో, సరళమైన భాషలో ప్రచురింపబడిన గ్రంథం మీ చేతుల్లో ఉన్నది.

త్వరలోనే 'మహాభారతం – ధర్మాధర్మ విశ్లేషణ' అనే పేరుతో మహాభారతంలోని సమస్త సందేహాలకు, విమర్శలకు, అపార్థాలకు సమాధానంగా అనేక రహస్యాలతో కూడిన గ్రంథం రాబోతున్నది.

గత 20 సం॥ల నుండి నేను గురుదేవుల పాదాల నాశ్రయించి, వారు బోధించే అద్వైత జ్ఞానామృతాన్ని పానం చేస్తున్నాను. నా జీవితం చివరి వరకూ వారి బోధలు వింటూ, వారు చూపిన మార్గంలో సాధనలు చేస్తూ నా ఈ మానవ జన్మను సార్థకం గావించుకొనేందుకు ప్రయత్నిస్తాను. ఇంతటి మహనీయులైన జ్ఞాన స్వరూపులు నాకు గురువుగా లభించటం నా పూర్వజన్మ సుకృతమని భావిస్తూ, వారి అనుగ్రహం నిరంతరం నాపై ప్రసరించాలని కోరుకుంటూ నమస్కారాలు తెలుపుకుంటున్నారు.

–పి. లక్ష్మీకామేశ్వరి,
అధ్యక్షులు.

హృదయ స్పందన

శ్రీమతి వి. జయలక్ష్మి, M.Tec.,
అసోసియేట్ ప్రొఫెసర్,
డి.ఆర్.కె. కాలేజ్ ఆఫ్ ఇంజనీరింగ్ & టెక్నాలజీ,
హైదరాబాద్.

ఓం నమోభగవతే వాసుదేవాయ

ఈ ప్రపంచంలో ఎన్నో లౌకిక విద్యలున్నాయి. వాటిని నేర్పే అధ్యాపకులు ఎందరో ఉన్నారు. ఈ లౌకిక విద్యలన్నీ ఇహలోక జీవనానికి ఉపయోగపడేవేగాని ప్రతి మానవుడి జీవిత పరమ లక్ష్యమైన మోక్షధామాన్ని చేర్చటానికి ఉపయోగపడవు. మోక్షధామాన్ని చేర్చేది ఒక్క 'బ్రహ్మ విద్య' మాత్రమే. అట్టి బ్రహ్మవిద్యను బోధించే గురువులు లోకంలో అతికొద్ది మంది మాత్రమే ఉంటారు. అట్టివారిలో మా గురుదేవులు శ్రీ చలపతిరావుగారు ప్రముఖంగా పేర్కొనదగినవారు. వారు బ్రహ్మజ్ఞానులు, నిరాడంబరులు, నిగర్వి, శిష్యులందరితో స్నేహభావంతో మెలగుతూ అవసర సమయాలలో తగిన సలహాలను, సూచనలను ఇస్తూ శిష్యుల ఆధ్యాత్మికోన్నతికి తోడ్పడుతూ ఉంటారు.

భగవద్గీత, ఉపనిషత్తులు, వేదాంత ప్రకరణ గ్రంథాలు, ప్రత్యేకించి మహాభారతంపై ఎంతో పరిశోధన గావించి, విషయాలను అవగాహన చేసుకొనుటయేగాక సామాన్యులు కూడా ఎంతో సులువుగా అర్థం చేసుకోగలిగే విధంగా బోధించటం మా గురుదేవుల ప్రత్యేకత. నిత్య జీవితంలో ఆచరణకు ఉపయోగపడే విధంగా అనేక అద్భుతమైన ఉపమానాలతో, ఉదాహరణలతో, ఎంతో క్లిష్టమైన ఆధ్యాత్మిక విషయాలను సరళమైన పదాలతో అరటిపండు

వలిచి చేతిలో పెట్టినట్లుగా మా గురుదేవులు చేసిన బోధలు మా మనస్సులలో ఇప్పటికీ మెదులుతూనే ఉన్నాయి.

నా పూర్వజన్మ సుకృతం వల్ల, భగవంతుని అనుగ్రహం వల్ల నా 20 ఏళ్ళ వయస్సులోనే విద్యార్థినిగా ఉన్నప్పుడే గురుదేవుల దర్శనభాగ్యం నాకు లభించింది. భగవద్గీత, భజగోవిందం, తత్త్వబోధ, ఈశావాస్యోపనిషత్ మొదలైన గ్రంథాలపై గురుదేవుల అనర్గళ ప్రవచనాలను శ్రవణం చేయటం నా అదృష్టంగా భావిస్తున్నాను.

"మనం కష్టాలు వచ్చినప్పుడు క్రుంగిపోరాదు; మన పాపపు మూట తరిగిపోతున్నది గదా! అని సంతోషించాలి. అలాగే సుఖాలు వచ్చినప్పుడు పొంగిపోరాదు; మన పుణ్యరాశి తరిగిపోతున్నదే అని జాగ్రత్తపడాలి. ఇలా మనం స్థితప్రజ్ఞత సాధించాలి" అని ఆనాడు చేసిన బోధ నా హృదయంలో ముద్రించబడి, ఈనాటికీ నా జీవితంలో ఎంతో ప్రయోజనకారిగా ఉంటున్నది.

ఈ భగవద్గీత గ్రంథ ముద్రణతో మా గురుదేవులు చేసిన విశేషకృషి, ఆయన బోధలు ఎందరికో మార్గదర్శకం కావాలని ఆశిస్తూ వారి ఆశీస్సులు నాకు ఎల్లప్పుడూ లభించాలని కోరుకుంటూ వారి పాదపద్మాలకు నమస్కరిస్తూ సెలవు తీసుకుంటున్నాను.

– వి. జయలక్ష్మి

గురువు ఆవశ్యకత

జి. సైదయ్య B.S.W
Divisional Manager, Share Micro Fin. Ltd.
సభ్యులు, ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం, చిలకలూరిపేట.

శ్రీ గురుభ్యోన్నమః

నేను హైస్కూల్లో చదివే రోజుల్లో నాస్తికత్వంతో ఉండేవాడిని. ఆ తర్వాత కుటుంబంలో పేదరికం, అనారోగ్యాలు, ఎదురు దెబ్బలతో కర్మఫలం కరిగిపోయిందేమో! అనుకోకుండా ఆధ్యాత్మికతలోనికి అడుగుపెట్టాను. ఇదే సమయంలో ఉద్యోగ బదిలీరీత్యా చిలకలూరిపేట వచ్చాను. గత జన్మల పుణ్యఫలం వల్లనేమో అనుకోకుండా గురుదేవుల జ్ఞానయజ్ఞంలో పాల్గొని వారి ప్రవచనాలు విని ఆకర్షించబడ్డాను.

శ్రీకృష్ణ భగవానుడు స్వయంగా అర్జునునకు బోధించిన భగవద్గీతను, మరియు అత్యంత నిగూఢ భావాలతో కఠినతరమైన అర్థాలు గల ఉపనిషత్తులను పామరులకు కూడా అర్థమయ్యే రీతిలో అత్యంత సులభశైలిలో, ఆయా సందర్భాలకు తగిన అద్భుత ఉపమానాలతో, ఎంతో విపులంగా, వివరణాత్మకంగా విశ్లేషించి అరటిపండు వలచి చేతిలో పెట్టినట్లు వివరిస్తూ గురుదేవులు చేస్తున్న ప్రవచనాలు వింటుంటే ఆధ్యాత్మిక రంగంలో గురువుయొక్క ఆవశ్యకత ఏమిటో తెలిసింది.

ఇదే సమయంలో మహాభారతంలోని అనేక సందేహాలకు మొదటిసారిగా గురుదేవుల సమాధానాలను వింటుంటే మహాభారతం మొత్తం గురుదేవుల మస్తిష్కంలో నిక్షిప్తమై ఉన్నట్లు అర్థమైంది. ఎటువంటి సందేహానికైనా సమగ్రంగా, సంస్కృత మహాభారతంలోని శ్లోకాలను ఉటంకిస్తూ, విశ్లేషణాత్మకంగా వివరించటం 'నభూతో నభవిష్యతి' అని అనిపిస్తున్నది.

గతంలో గురుదేవులు అందించిన 'కర్మసిద్ధాంతం' గ్రంథం ఆధ్యాత్మిక రంగంలో నూతనంగా ప్రవేశించేవారికి ఎంతో ఉపయుక్తంగా ఉన్నది. అలాగే 'ఈశావాస్యోపనిషత్', 'భజగోవిందం' గ్రంథాలపై విపులమైన వ్యాఖ్యతో వెలువడిన గ్రంథాలు ఎంతో జ్ఞానాన్ని అందించాయి. ఇప్పుడు భగవద్గీతపై విపులమైన వ్యాఖ్యానంతో వెలువడిన ఈ గ్రంథం ఆధ్యాత్మిక రంగంలో ఉన్న అందరికీ ఎంతో ఉపకరిస్తుందనుటలో ఎట్టి సందేహంలేదు. ఇంత విపులమైన, వివరణాత్మకమైన వ్యాఖ్యానం ఇంతవరకు, ఇంత తేలిక భాషలో పుస్తక రూపంలో వెలువడలేదని చెప్పగలను. ఈ గ్రంథం పండిత పామరులందరికీ చక్కగా ఉపయోగ పడగలదని నా విశ్వాసం.

ఇక మహాభారతంపై గురుదేవుల పట్టు ఏమిటో తెలుసుకొన్న తర్వాత, గురుదేవుల ద్వారా మహాభారతంలోని ధర్మా ధర్మాలు లోకానికి తెలిస్తే బాగుంటుందని నా కోరిక. ఎందుకంటే పవిత్రమైన ఇతిహాసాలపై అనేక వక్రభాష్యాలు వెలువడుతున్న ఈ రోజుల్లో గ్రంథాన్ని చూడలేని సామాన్యులకు ఏది నిజమో? ఏది కల్పితమో తెలియటంలేదు. ఇలాంటి పరిస్థితుల్లో నిజమేమిటి? అబద్ధమేమిటి? గ్రంథంలో ఉన్నదేమిటి? కల్పించినదేమిటి? ఏ గాధ వెనుక ఏ ఆంతర్యం ఉన్నది? అసలు మహాభారతం మానవుడికెలా ఉపయోగపడుతుంది? ఏ ఉద్దేశ్యంతో వ్యాసభగవానుడు మహాభారత ఇతిహాసాన్ని లోకానికి అందించాడు? మహాభారతంలో ప్రత్యక్షంగాను, పరోక్షంగాను చెప్పబడిన జీవన సత్యాలేమిటి? అనే ప్రశ్నలకు సరియైన సమాధానాలు కావాలి. దానిని గురుదేవులు త్వరలోనే అందించగలరని, తద్వారా భారతీయ సంస్కృతీ సాంప్రదాయాల పరిరక్షణ జరగగలదని నా దృఢ విశ్వాసం. అలాగే క్రమంగా భగవద్గీత 18 అధ్యాయాలు గ్రంథ రూపంలో వెలువడాలని నా తీవ్ర ఆకాంక్ష.

– జి. సైదయ్య.

మధురానుభూతి

– రావికింది పుష్పావతి
డైరెక్టర్, ఇన్నర్‌వీల్ క్లబ్, చిలకలూరిపేట.
కార్యవర్గ సభ్యులు, ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం.

ఓం శ్రీగురుభ్యోన్నమః

నేను 15 సం॥ల నుండి పూజ్య గురుదేవుల నాశ్రయించి నిత్యము వారి బోధలను వింటూ, వారు చూపిన మార్గంలో ప్రయాణిస్తున్నాను. నేను పెద్దగా చదువుకోనప్పటికీ భగవద్గీత శ్లోకాలనుగాని, ఉపనిషత్తులలోని మంత్రాలనుగాని అవలీలగా చదువగలుగుతున్నానంటే అదంతా మా గురుదేవుల చలువయే. గురుదేవులు బోధించే ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం, ఉపనిషత్తుల జ్ఞానం అరటిపండు వలిచి చేతిలో పెట్టినట్లు – కాదు కాదు – నోటిలో పెట్టినట్లు ఎంతో సులభంగా, నాలాంటి వారికి కూడా చక్కగా అర్థమయ్యేటట్లు ఉండటం వల్లనే ఈ సత్సంగమనే స్వర్గంలోకి ఒక్కరోజు అడుగుపెట్టలేకపోయినా ఏదో పోగొట్టుకున్నట్లుగా రోజంతా బాధపడవలసి వస్తున్నది. ఈ సత్సంగం, గురుదేవుల ద్వారా పొందిన మహామంత్ర జపం నాకు జీవనాధారం.

భగవద్గీతలోని 700 శ్లోకాలను 3 సం॥ల 3 నెలల పాటు ఏకధాటిగా ప్రవచనములుచేసి మా గురుదేవులు గీతాజ్ఞానాన్ని మాకు అందించారు. అలా శ్రవణంచేసి మేము పొందిన మధురానుభూతిని అందరూ పొందితే ఎంత బాగుంటుందో గదా! అని ఎప్పుడూ మనస్సులో భావన మెదులుతూ ఉంటుంది. ఇప్పుడీ భగవద్గీత గ్రంథ ప్రచురణ ద్వారా మా కోరిక నెరవేరబోతున్నందుకు చాలా ఆనందంగా ఉన్నది. ఈ రెండు అధ్యాయాల

గ్రంథం చదివినవారు మిగతా అధ్యాయాల కొరకు ఎదురు చూస్తారనటంలో అతిశయోక్తిలేదు. భగవద్గీతపై ఇది విపులమైన, సులభశైలిలో అందించబడిన వ్యాఖ్యానం. ఇది తెలుగు మాట్లాడే వారందరికి ఎంతో ఉపయోగపడగలదని నా నమ్మకం. ఈ గ్రంథాన్ని, ఇందులోని ప్రతి శ్లోకం యొక్క భావాన్ని చక్కగా గ్రహించి, జ్ఞాన మార్గంలో ప్రయాణించగలరని ఆశిస్తూ, ఇంకా మిగిలిన అధ్యాయాలపై వ్యాఖ్యను త్వరలో ప్రచురింప జేయగలందులకు మా గురుదేవులను భగవంతుడు ఆశీర్వదించాలని కోరుకుంటూ...

– ఆర్. పుష్పావతి

ఆకాంక్ష

శ్రీమతి అరవపల్లి బేబీకుమారి

కార్యనిర్వాహక సభ్యులు
ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం, చిలకలూరిపేట.

శ్రీ గురుభ్యోన్నమః

నేను గత 5 సంవత్సరముల నుండి మాత్రమే ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన పీఠంలో చేరి, సత్సంగానికి హాజరవుతూ, గురుదేవుల ప్రవచనాలను శ్రవణంచేస్తూ, గురుదేవులు నిర్వహించే సదస్సులకు, జ్ఞానయజ్ఞాలకు, గీతా పారాయణలకు, మహాత్ముల జయంతులకు, గీతాజయంతి ఉత్సవాలకు, హోమ కార్యక్రమాలకు అన్నింటికీ హాజరవుతూ అన్ని కార్యక్రమాలలోనూ పాల్గొంటూ పూర్తిగ మనశ్శాంతిని పొందగలుగుతున్నాను. అందుకు గురుదేవులకు నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనములు సమర్పించుకొంటున్నాను.

గురుదేవుల ద్వారా మహామంత్ర ఉపదేశాన్ని స్వీకరించి, నిత్యము జపసాధనలో ఉండటం నా ఆధ్యాత్మిక జీవితంలో గొప్ప మలుపుగా భావిస్తున్నాను. అంతేగాక గురుదేవుల ప్రోత్సాహంతో, వారి మార్గదర్శకత్వంలో ప్రతిరోజూ శ్రవణము, స్వాధ్యాయము, ధ్యానము, సాక్షీభావన, ఆత్మ విచారణ, సమాధి అభ్యాసము మొదలైన సాధనలు చేస్తూ నా జీవితాన్ని భగవంతుని పాదాలచెంత పూజాపుష్పంగా సమర్పించుకోగలగటం నా జన్మ జన్మల సుకృతఫలం, గురుదేవుల అనుగ్రహం. ఈ సాధనలలో అనేక మెళుకువలను నేర్పుతూ, నిరంతరము మమ్ములను బ్రహ్మనిష్ఠలో నిలుపుటకు గురుదేవులు చేస్తున్న కృషి అమోఘం, బహుధా ప్రశంసనీయం.

ఇప్పటికి 124 ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన యజ్ఞాలను నిర్వహించిన గురుదేవులు ఇంకా అనేక జ్ఞాన యజ్ఞాల ద్వారా జ్ఞాన సుగంధాలను దశదిశలా

ప్రసరింపచేయాలని, నిరంతరము శిష్యులమైన మాకు మార్గ నిర్దేశనం చేస్తూ మమ్ము మోక్షమార్గంవైపు నడిపించగలరని నా ఆకాంక్ష. అందుకు భగవంతుడు మా గురుదేవులకు ఆయురారోగ్యాలు ప్రసాదించాలని మనసారా కోరు కుంటున్నాను.

ఇంతవరకు కర్మసిద్ధాంతం, భజగోవిందం, ఈశావాస్యోపనిషత్ గ్రంథాలను మాత్రమే ప్రచురింపజేసిన మా గురుదేవులు ఇప్పుడీ ***'భగవద్గీత'*** ద్వారా వివరణాత్మక వ్యాఖ్యతో, సరళమైన వ్యావహారిక భాషలో పామరులకు కూడా గీతాజ్ఞానాన్ని అందించబోతున్నందుకు నాకెంతో ఆనందంగా ఉన్నది.

మహాభారతంపై విశేష కృషిచేసి, మొత్తం భారతాన్ని తమలో నిక్షిప్తం చేసుకొన్న గురుదేవులు, మహాభారతంలోని ధర్మ సూక్ష్మాలు, జీవన సత్యాలను, విమర్శలకు సమాధానాలను, లోకంలో జన సామాన్యానికి గల సందేహాలను తీరుస్తూ పరిశోధనాత్మక గ్రంథాన్ని వెలువరించి, తెలుగు జాతికి మహోపకారం చేయాలని నా ప్రగాఢ ఆకాంక్ష. గురుదేవుల కృపా కటాక్ష వీక్షణాలు నాపై ఇలాగే ప్రసరించాలని కోరుకుంటూ వారి పాద పద్మాలకు శిరస్సు వంచి నమస్కరిస్తున్నాను.

– ఎ. బేబీకుమారి

సందేశం

పూజ్యశ్రీ భిక్షమయ్య గురూజీ

శ్రీ సత్యసాయి ధ్యానమండలి

"జంతూనాం నరజన్మ దుర్లభం" అనేది జగమెరిగిన సత్యం. మానవుని దేహము, మెదడు అందలి పదార్థం సూక్ష్మాతిసూక్ష్మంగా ఉండి వివేచన, విచక్షణ, విశ్లేషణ, విచారణ, విజ్ఞతలతో తనను గురించి విశ్వాన్ని గురించి లోతుగా అధ్యయనం చేయగలిగిగాడు. ప్రపంచ దేశాలన్నీ నాగరికంగా వెనుకబడి ఆటవిక జీవితంను కొనసాగిస్తున్నప్పుడే భారతదేశమందలి ఆర్యులు మానవుని మేథస్సులో ఉత్పన్నమయ్యే అనేక చిక్కు ప్రశ్నలకు స్పష్టమైన సమాధానంలను కనుగొని ప్రపంచానికి వెల్లడించడం జరిగింది. నేను ఎవరు? నేను ఎక్కడి నుండి వచ్చాను? తిరిగి ఎందులో లయమైపోతాను? ఈ చరాచర జగత్తు ఆవిర్భవించడానికి ఆధారమేమిటి? మానవ జీవిత పరామర్ధమేమిటి? ఇటువంటి అతి కీలకమైన అంశములకు స్పష్టమైన సమాధానంలను అందించగలిగేవే వేదములు, వాని చివరి అంశములే ఉపనిషత్తులు. అటువంటి వేదములను క్రోడీకరించి ప్రపంచానికి కానుకగా సమర్పించిన ఘనత శ్రీవేదవ్యాసునిదే. అందుకే ఆ పరిపూర్ణుని పేరు మీద వ్యాసపౌర్ణమిని భక్తి శ్రద్ధలతో జరుపుకుంటాం. అయితే వేదములన్నీ ముడిరూపంలో సామాన్యులు అర్థం చేసుకునే రీతిలో లేనందు వలన మానవులలో ధర్మపరిరక్షణకై పురాణములు, ఇతిహాసములు వెలుగులోనికి వచ్చాయి. వానిలో అతి కీలకమైంది మహాభారతం. అందుకే దీనిని పంచమవేదమన్నారు. అటువంటి మహాభారతం మధ్యలో వేదవ్యాసునిచే ప్రవేశపెట్టబడిన శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదమే భగవద్గీత.

భగవద్గీత సర్వమత, సర్వవేద, సర్వయోగ సమన్వయం. ఒక దేశానికి రాజ్యాంగమెంత అవసరమో మానవజీవిత పరిపూర్ణత్వానికి భగవద్గీత అత్యంత ఆవశ్యకం. భగవద్గీతలో లేనిది ప్రపంచంలో ఎక్కడా ఉండదు. సాక్షాత్తూ భగవంతుని నుండి వెలువడింది కాబట్టి వేల సంవత్సరముల వరకు అది ఏమాత్రం మార్పులు చెందకుండా అలాగే కొనసాగుతూ వచ్చింది. దానియందలి 707 శ్లోకాలు ఆణిముత్యాలే. భగవద్గీతకు భాష్యం చెప్పడమంటే మామూలు విషయం కాదు. గత కొన్ని శతాబ్దాలుగా గీతాసారాంశమును సామాన్యునికి కూడా తెలియజేయాలనే సదాశయంతో సంస్కృత శ్లోకాలకు తెలుగులో వ్యాఖ్యానంను వ్రాయడం, కొందరు దానిని గీతాజ్ఞాన యజ్ఞముల ద్వారా ప్రచారం చేయడం జరుగుతుంది.

జ్ఞానప్రపూర్ణ శ్రీచలపతిరావుగారు గత రెండు దశాబ్దాలుగా చిలకలూరిపేటలో గీతాజ్ఞానయజ్ఞములను నిర్వహిస్తూ వందలాది మందికి దాని సారాంశమును పంచడం జరిగింది. నేను ఆధ్యాత్మిక రంగంలోనికి ప్రవేశించి తపిస్తున్న తరుణంలో అదృష్టవశాత్తు వారి గీతా సందేశములను నెలల తరబడి వినడం జరిగింది. అవి నా మనసులో ఇప్పటికీ చెరగని ముత్యాలవలె నిలిచిపోయాయి. అటువంటి విలువైన సారాంశమును మా ధ్యానమాలిక పాఠకులకు అందిస్తే ప్రయోజనముంటుంది అనే భావనతో గీతాశ్లోకాలను, ద్రౌపదిదేవి కథా వృత్తాంతమును ధారావాహికంగా అందిస్తున్నాము. అయితే వానిలోని ఔనత్యాన్ని గమనించిన మా పాఠకులు వానిని పుస్తకరూపంలో ప్రచురిస్తే బాగుంటుంది అని అభ్యర్థించిన మేరకు మేము మొదటి రెండు అధ్యాయములు గీతను పుస్తక రూపంలో ప్రచురించాలని సంకల్పించడం జరిగింది.

శ్రీచలపతిరావు గారి గీతాశ్లోకములు వ్యాఖ్యానాలను నేను ఇటీవల పరిశీలించినపుడు వారిలో నేను ఒకప్పుడు విన్న వ్యాఖ్యలకు ప్రస్తుతం వారు వివరించిన విధానంనకు ఎంతో వ్యత్యాసము కనుపించింది. భగవద్గీత యందలి ధర్మసూక్ష్మములను అతి సామాన్యునికి గూడ అర్థమయ్యే రీతిలో ఉన్నాయి. మహాభారత యుద్ధమంతా అర్జునుని అంతరంగంలోనే జరిగింది. ప్రస్తుతం నవీన మానవులంతా అర్జునులే. ప్రతి అంతరంగం అగ్నిగుండం వలె రగిలిపోతుంది. అటువంటి అగ్నికి ఆజ్యం వలె సామాజిక పరిస్థితులు రోజురోజుకు దిగజారుతున్నాయి. అందువలన అగ్నిని ఆర్పే శీతల జలమే గీతా సారాంశం. గురువుగారు వెల్లడించిన ఉపమానాలు, సందర్భోచిత వ్యాఖ్యలు, ఉదాహరణలు అతి సరళంగా, సులభంగా అర్థమయ్యే విధంగా ఉన్నాయి. నిష్కపటంగా చెప్పాలంటే నాకే అవి అప్పుడప్పుడు మార్గదర్శకమవుతున్నాయి. అందువలన మేము చేసిన ఈ ప్రయోగంను ఆధ్యాత్మిక పిపాసులు, ధ్యానులు సహృదయంతో స్వీకరించాలని మనవి చేస్తూ ఇటువంటి కృషికి మూలకారకులైన ఆధ్యాత్మిక పుష్పగుచ్ఛమైన శ్రీయుతులు చలపతిరావుగారికి శిరస్సు వంచి పాదాభివందనము చేస్తూ.. వారికి ఆ భగవంతుడు దివ్య ఆశీస్సులిచ్చి సంపూర్ణ ఆయురారోగ్యములతో సదా విశిష్టమైన ఆధ్యాత్మికసేవలందించే భాగ్యం కలుగుజేయాలని మనసా.. వాచా.. కర్మణా కోరుకుంటూ...

పూజ్యశ్రీ భిక్షమయ్య గురుజీ

సంస్మరణ

జననం
1938

మరణం
2010

సహృదయులు, సంఘ సేవకులు,
పరోపకార పరాయణులు,
అజాత శత్రువు,
వాక్చతురులు,
'సంఘోద్ధారక, **కీ॥ శే॥ శ్రీ మాజేటి రామారావు**గారు
గౌరవాధ్యక్షులు (2009-2010)
ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం :: చిలకలూరిపేట.

సంస్మరణ

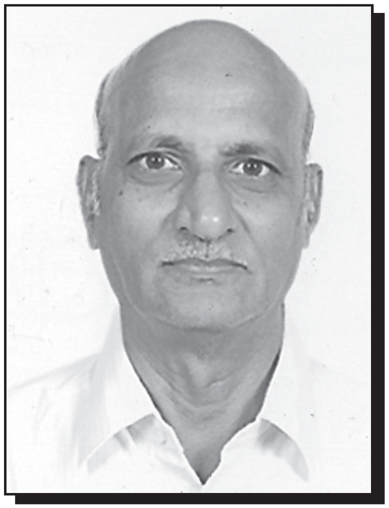
జననం
1928

మరణం
1997

నిష్కల్మష హృదయులు, నిరాడంబరులు,
దయా స్వభావులు, కర్మనిష్ఠులు,
మానవతావాది, స్నేహశీలి...
కీ॥ శే॥ **చేబ్రోలు సుబ్బారావు**గారు
గౌరవాధ్యక్షులు (1994 - 1997)
ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠం :: చిలకలూరిపేట.

సంస్మరణ

జననం
1950

మరణం
2009

మానవత్వం మూర్తీభవించిన కరుణా స్వభావులు,

నిరంతర ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపిపాసకులు,

నిరాడంబరులు, సహృదయులు,

దైవభక్తి సంపన్నులు,

:: ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానపీఠ సభ్యులు ::

కీ॥ శే॥ **పొత్తూరి సాంబశివరావు**గారు

తొలిపలుకు

శ్రీ డి. చలపతిరావు

గ్రంధ వ్యాఖ్యాత

ఈ లోకంలో ప్రతి మానవుడు సుఖాన్నే కోరుకుంటాడు. ఎంత తెలివి తక్కువ వాడుకూడా దుఃఖాన్ని కోరుకోడు. కోరక పోయినా పూర్వజన్మ కర్మల ఫలితంగా రావలసిన సమయంలో దుఃఖాలు వస్తూనే ఉంటాయి. అలా వచ్చినపుడు ఈ దుఃఖం ఎప్పుడు పోతుందా? తిరిగి ఎప్పుడు సుఖం వస్తుందా? అని ఎదురు చూస్తాడు. ఎదురు చూడటమే కాదు. ఆ సుఖంకోసం ఎన్నో ప్రయత్నాలు చేస్తాడు. డబ్బు సంపాదిస్తాడు, వస్తువులు తెచ్చు కుంటాడు. ఇతరుల సాయం అర్థిస్తాడు. అనేక వస్తువులు కనిపెడుతుంటాడు, తన వృత్తిని మారుస్తాడు, వ్యాపారాన్ని మారుస్తాడు, ఉద్యోగాన్ని మారుస్తాడు, ఉన్న ఊరిని మారుస్తాడు, తన దేశాన్ని కూడా వదిలి విదేశాల కెళతాడు, పెద్దవాళ్ళతో స్నేహం చేస్తాడు, శారీరకంగా, మానసికంగా ఎంతో శ్రమిస్తాడు– ఇలా ఎన్నో, ఎన్నెన్నో చేస్తాడు. వీటి ఫలితంగా దుఃఖాలు పోవచ్చు, సుఖాలు రావచ్చు. కాని ఆ సుఖాలు శాశ్వతంగా ఉండటం లేదు. ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ఆ సుఖాలు దూరమై, మళ్ళీ దుఃఖాలు దరిచేరతాయి. అంటే ఎన్ని ప్రయత్నాలు చేసినా, ఎంత కష్టపడ్డా మానవుడు తాను కోరుకున్న సుఖాన్ని, ఆనందాన్ని పొందలేకపోతున్నాడు. తాను కోరుకొనేది శాశ్వత ఆనందమే గాని, తాత్కాలిక ఆనందంకాదు. ఎప్పుడూ ఉండే సుఖం– ఎప్పుడూ ఉండే ఆనందమే కావాలి. అప్పుడే తపన తీరేది, అన్వేషణ ఆగేది.

అట్టి శాశ్వత ఆనందం, నిత్యసుఖం ఎన్ని వస్తువులు సంపాదించినా, ఎందరు వ్యక్తులను దరిచేర్చుకున్నా, ఎన్ని పరిస్థితులను, స్థితులను మారుస్తున్నా రావటం లేదు. అనిత్య మైన సుఖమే వస్తున్నది ఎందువల్ల?

మనం కోరుకొనేది నిత్యసుఖాన్ని, కాని పట్టుకొనేది అనిత్య వస్తువులను. అనిత్య వస్తువులు అనిత్యమైన సుఖాన్నే ఇస్తాయి గాని నిత్యసుఖాన్ని ఇవ్వలేవు. నిత్యవస్తువు మాత్రమే నిత్యసుఖాన్నిస్తుంది. మరేమిటి ఆ నిత్యవస్తువు? "నిత్యవస్త్వేకం బ్రహ్మ తద్వ్యతిరిక్తం సర్వమనిత్యం"– నిత్యవస్తువు ఏకమైన

పరమాత్మ మాత్రమే. పరమాత్మకన్న వేరైన సమస్తమూ అనిత్యమే – అని శంకరాచార్యులవారు 'తత్త్వబోధ' అనే ప్రకరణ గ్రంథంలో తెలియజేశారు.

కనుక ప్రతిమానవుడు నిత్యమైన పరమాత్మను మాత్రమే పట్టుకోవాలి. అలా పట్టుకోవాలంటే అనిత్య వస్తువులు, విషయాలు, భోగాలు మొదలైన వాటి పట్టునుండి విడిపించు కోవాలి. ఈ అనిత్య వస్తువుల పట్టునుండి విడిపించు కొని శాశ్వతమైన పరమాత్మను ఆశ్రయించి, పరమాత్మతో ఐక్యమై పోవుటకే మనకు ఈ మానవజన్మ వచ్చింది. ఈ మానవ జన్మలోనే దీనిని సాధించాలి. అలా సాధిస్తేనే ఈ జన్మ సార్థకం. సాధించలేనిచో ఈ జన్మ వ్యర్థం.

మరి ఎలా సాధించటం? ఎలా ప్రాపంచిక విషయ వ్యామోహాన్ని వదలటం? ఎలా పరమాత్మను తెలుసుకొని, ఆశ్రయించి, అందుకోవటం? ఎలా సమస్త దుఃఖాలనుండి శాశ్వతంగా నివృత్తిచెంది అనంతమైన, అఖండమైన, దుఃఖ రహితమైన శాశ్వత ఆనందాన్ని పొందటం? ఈ అన్ని సందేహాలకు ఖచ్చితమైన సమాధానమే **భగవద్గీత.**

భగవద్గీత సర్వ ఉపనిషత్తుల సారం, యోగ శాస్త్రం, బ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాదిత గ్రంథం. ఇది మోక్ష శాస్త్రం. అన్ని వేదాల, ఉపనిషత్తుల, సమన్వయ శాస్త్రం. అన్ని శాస్త్రాలను, సిద్ధాంతాలను మథించి వెలికి తీసిన సార సంగ్రహం. ఒక్క హిందూమతానికేగాక, అన్ని మత సాంప్రదాయాలకు సంబంధించిన ప్రధాన సూత్రాలను, ధర్మాలను క్రోడీకరించిన సర్వ ధర్మ సమన్వయ క్షేత్రం ఇది. అందుకే దీనిని విశ్వమత గ్రంథం అన్నారు. ప్రపంచంలోని 42 భాషలలోనికి అనువదించబడి, 125 దేశాలలో పరిచయమున్న అద్భుత గ్రంథం భగవద్గీత. అన్ని కాలాలలోని, అన్ని దేశాలలోని మానవులందరి జీవిత సాఫల్యానికి కావలసిన సమస్త విషయాలను తెలియజేసిన సమగ్ర గ్రంథరాజం భగవద్గీత. ఎందరో మహాత్ములు, మహానుభావులు, ఆచార్యులు, పీఠాధిపతులు, స్వామీజీలు ఈ గీతాసాగరంలో మునిగి, అనర్ఘమైన రత్నాలను చేజిక్కించుకొని వాటిని సామాన్య మానవులకు పంచుతూనే ఉన్నారు.

మానవుని మాధవునిగా, నరుని నారాయణునిగా, జీవుని దేవునిగా తీర్చిదిద్దటానికి కావలసిన కర్మయోగము, ధ్యాన యోగము, భక్తియోగము, జ్ఞానయోగము అనే అన్ని యోగాలను, అన్ని ఉపాయాలను, మార్గాలను తెలియజెప్పిన అద్భుత గ్రంథం భగవద్గీత. వేదాలలోని కర్మకాండ, ఉపాసనా కాండ, జ్ఞానకాండలను – కర్మషట్కం, భక్తిషట్కం, జ్ఞానషట్కం– అనే 3 షట్కాలుగా – 18 అధ్యాయాలుగా భగవద్గీతలో వివరించటం జరిగింది. ఇది ఒక సమగ్ర

ఆధ్యాత్మిక గ్రంథం అనుటలో అతిశయోక్తి ఏ మాత్రం లేదు.

గీతకు ఇంతటి ప్రశస్తి రావటానికి కారణం ఏమిటి? మానవుని యొక్క దుఃఖాన్ని – శోకాన్ని సంపూర్ణంగా నివృత్తి చేయటము గీత యొక్క పరమోద్దేశ్యం కావటమే.

"అశోచ్యానన్వశోచస్త్వం...." (2–11) అంటూ గీతా జ్ఞాన బోధను ప్రారంభించిన భగవానుడు "మోక్ష ఇష్యామి మాశుచః..." (18 – 66) అంటూ తన బోధను ముగించాడు. **'అశోచ్యా'** అనే పదంతో ప్రారంభించి **'మాశుచః'** అనే పదంతో ముగించాడు. అంటే శోకంతో ప్రారంభమై శోకంతో ముగిసింది బోధ. ఇలా చేయటంలో ఒక స్వారస్యం ఉంది. ఒక సూచన ఉంది. అదేమిటంటే – ఈ రెండు శోకాల మధ్య నున్న శ్లోకాలు మానవుడిలోని శోకాన్ని పూర్తిగా నివృత్తిచేసి, నిరతిశయ ఆనందాన్ని ప్రాప్తింపజేస్తాయి – అని. అంతేగాదు అసలు భగవద్గీతలోని మొదటి అధ్యాయం అర్జున విషాదయోగం. అంటే దుఃఖంలో ఉన్న మానవుని దుఃఖనివృత్తే గీతలోని ప్రధాన వస్తువు. మరి దుఃఖంలేని, విషాదంలేని మానవుడెవరుంటారు? అందుకే గీతకు ఇంతటి ప్రశస్తి. అందుకే మహాత్మాగాంధీ "నాకెప్పుడు ఏ సంశయం కలిగినా, ఏ సమస్య ఎదురైనా భగవద్గీతలోని ఏదో ఒక పేజీ తెరచి చూస్తాను. అందులోని శ్లోకాలను అవగాహన చేసుకోవటంతో నా సమస్యకు పరిష్కారం లభిస్తుంది"అని తెలియజేశారు.

భగవన్నిర్మితమై, బ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాదితమై, సర్వ ఉపనిషత్తులసారమై, సర్వయోగ సమన్వయమై, సర్వశాస్త్ర సారభూతమై, సర్వమత సమన్వయమై, సర్వకాలాలకు తగినదై, సర్వమానవాళి జీవిత సార్థక్యానికి మార్గం చూపగలిగినదైన భగవద్గీతను ఎన్నిసార్లు చదివినా, ఎన్నిసార్లు విన్నా, అమృత పానంవలె తనివి తీరేది కాదు.

అట్టి భగవద్గీతను సవివరంగా, సరళమైన భాషలో, సులభంగా అర్థమయ్యే రీతిలో, ఆచరణకు అనువుగా తెలుసుకొని, ఇందులోని 18 అధ్యాయాలను 18 మెట్లుగా చేసికొని విషాదయోగం నుండి ఒక్కొక్క మెట్టు ఎక్కుతూ మోక్ష సన్యాసయోగం వరకు ప్రయాణించి, మానవ జీవిత పరమ లక్ష్యమైన మోక్ష సామ్రాజ్యాన్ని చేరుకొని శాశ్వత ఆనందాన్ని, బ్రహ్మానందాన్ని పొంది మానవ జీవితాన్ని సార్థకము చేసికొందుముగాక!

– **వ్యాఖ్యాత**

భగవద్గీత

11

అర్జున విషాదయోగం

మొదటి అధ్యాయం

భగవద్గీత

మొదటి అధ్యాయం

అర్జున విషాదయోగం

ఈ అధ్యాయమే భగవద్గీత అనే 17 అంతస్తుల భవనానికి పునాది. పునాది గట్టిగా ఉంటేనే దానిపై నిర్మించిన భవనం 10 కాలాలపాటు నిలిచి ఉంటుంది. మరి ఈ భగవద్గీతా భవనం ఇప్పటికి 5 వేల సంవత్సరాల నుండి చెక్కు చెదరకుండా నిలిచి ఉన్నది. ఇంకా లక్షల, కోట్ల సంవత్స రాలైనా అలాగే నిలిచి ఉంటుంది. దానికి కారణం పునాది గట్టితనమే.

భగవద్గీతలో అనేక యోగాలున్నాయి. సాంఖ్య, కర్మ, జ్ఞాన, కర్మ సన్యాస, విజ్ఞాన, అక్షర పరబ్రహ్మ, భక్తి, పురుషోత్తమప్రాప్తి... అంటూ ఎన్నో యోగాలున్నాయి. అన్నిటికి ముందు ప్రథమ స్థానంలో విషాదయోగం ఉన్నది. విషాదం అంటే ఏడుపు. యోగం అంటే జీవుడికి దేవుడితో కలయిక. ఇదేమిటండీ! విషాదం కూడా ఒక యోగమేనా? అని చాలామందికి సందేహం ఉండవచ్చు.

జీవుడు దేవుడు కావాలంటే విషాదం ఎంతో అవసరం. ఎన్నో సుత్తి దెబ్బలు తిన్న తర్వాతనే ఒక బండరాయి విగ్రహంగా మారి పూజలందుకొంటున్నది. ఎన్నో రంపపుకోతలను అనుభవించిన తర్వాతనే కొయ్య-మంచంగా మారి, మనకు సుఖ నిద్రనిస్తున్నది. ఎంతోసేపు అగ్ని మీద కాలి, ఉడికిన తర్వాతనే బియ్యం అన్నమై మనకు ఆహారంగా ఆకలి తీరుస్తున్నది. అలాగే ఎంతో విషాదం అనుభవించిన తర్వాతనే, ఎన్నో కఠిన పరీక్షలకు తట్టుకొని నిలిచిన తర్వాతనే ముడిసరుకు వంటి మానవుడు మాధవుడయ్యేది. కనుక విషాదం లేకుండా యోగం సిద్ధించదు. ఏకష్టం లేకుండా ఫలితం సిద్ధించదు.

ఇది అర్జున విషాద యోగం. సామాన్యంగా లోకంలో అందరి ఏడుపూ రోగం అవుతుంది. కాని అర్జునుని ఏడుపు మాత్రం యోగం అయి కూర్చుంది. ఏమిటీ ఏడుపుల్లో ఉన్న తేడా?

లోకంలో ఎవరైనా సరే ఎందుకేడుస్తారు? భార్యకోసమో, భర్తకోసమో, బిడ్డలకోసమో, డబ్బుకోసమో, అధికారంకోసమో, పదవులకోసమో, ఉద్యోగం కోసమో, సుఖ సంతోషాలకోసమో, భోగాలకోసమో, ఇళ్ళు వాకిళ్ళకోసమో, పెళ్ళికోసమో, ఆరోగ్యంకోసమో, మనశ్శాంతికోసమో లేక ఇతరులు పచ్చగా ఉన్నారే అనో - ఇలా ఏదో ఒక కారణంతో ఏడుస్తారు. లోకంలో ప్రతివాడూ ఏదో ఒక రోజు, ఎప్పుడో ఒకప్పుడు గట్టిగానో, గుట్టుగానో ఏడుస్తూనే ఉంటాడు. ఐతే ఈ ఏడుపులన్నీ చివరికి రోగాలై కూర్చుంటాయి. కాని అర్జునుని ఏడుపు ఇలాంటిది కాదు. అతడు సిరిసంపదలకోసమో, భోగభాగ్యాలకోసమో, రాజ్యంకోసమో, శతృవులు పచ్చగా ఉన్నారనో ఏడవలేదు. మరి దేనికి ఏడ్చాడు? కర్తవ్యం తెలియక ఏడ్చాడు. జ్ఞానంకోసం ఏడ్చాడు. జన్మ సార్థక్యంకోసం ఏడ్చాడు. పైగా భగవంతుని ముందు పెట్టుకొని ఏడ్చాడు. అందుకే అర్జునుని ఏడుపు యోగమై కూర్చుంది.

శ్రీరామకృష్ణ పరమహంస కాళీమాత విగ్రహం ముందు రోజూ ఏడ్చేవాడు. తల్లీ! రోజులకు రోజులు గడిచిపో తున్నాయి. నాగతేమిటి? ఎప్పుడు నీ దర్శన భాగ్యం?-అని. అందుకే ఆయన పరమహంస అయ్యాడు. అర్జునుడు జగద్గురు వైన శ్రీకృష్ణుని ముందు వలవలా ఏడ్చాడు. సిగ్గు పడకుండా ఏడ్చాడు. అంతటి మహావీరుడూ ఒక అబలలా ఏడ్చాడు. అందుకే పరమాత్మ కరిగిపోయాడు. వెన్ను తట్టాడు. సమస్త వేద వేదాంగ రహస్యాలను, యోగ మార్గాలను, బ్రహ్మ విద్యనూ బోధించాడు. దానితో "నష్టోమోహః స్మృతిర్లబ్ధా"-'నా అజ్ఞానం-ఏడుపు పోయింది. దారి తెలిసింది' అన్నాడు అర్జునుడు. ఎక్కడ ఏడవాలో ఎవరి దగ్గర ఏడవాలో తెలుసు కొని ఏడవాలి. అప్పుడే కావలసినదాన్ని పొందగలుగుతారు. అమ్మ దగ్గర బిడ్డ ఏడిస్తే దగ్గరకు తీసుకుని ఆదరిస్తుంది, తిండి పెడుతుంది. నాన్న దగ్గర ఏడిస్తే కావలసిన పుస్తకాలు, దుస్తులు కొనిపెడతాడు. కాని ఎవరి దగ్గర పడితే వారి దగ్గర అడ్డదిడ్డంగా ఏడిస్తే మొట్టికాయలే. కనుక ఏడవటంలో కూడా తెలివి ఉండాలి, ఉపాయం ఉండాలి. అర్జునుని లాగా తెలివిగా, ఎవరి దగ్గర, ఎలా, ఏడవాలో తెలుసుకొని ఏడవాలి.

ఎందుకు ఏడవాలో అందుకే ఏడవాలి. "అయ్యో! నాకసలు అలా ఏడవటం చేతకాదండీ!" అంటూ నవ్వుతూ, హాయిలు పోతూ చెప్పకూడదు. నిజంగా అలా ఏడవటం ఒక వేళ చేతగాకపోతే "అర్జునుని లాగా ఏడవటం చేతగాకపోయెనే" అనైనా ఏడవాలి. శ్రీకృష్ణుని గురువుగా జేసికొని జ్ఞాన బోధ వినేముందు అర్జునుని గురువుగా జేసికొని ఏడవటం నేర్చుకోవాలి. ఏడుపు గొప్పయోగం. విషాదం గొప్పయోగం గనుకనే అర్జున విషాదయోగంతో భగవద్గీత ప్రారంభమైంది.

సామాన్యంగా లోకంలో ఎవరైనా సుఖాన్నే కోరుకుంటారు. దుఃఖాన్ని, విషాదాన్ని ఎవరూ కోరుకోరు. పైగా దుఃఖాన్ని శతృవుగా భావిస్తారు. కాని జాగ్రత్తగా ఆలోచిస్తే మనిషికి మేలు చేసేది, ఉన్నతంగా నిలబెట్టేది దుఃఖమే. సుఖం వల్ల మనిషి మత్తులో పడిపోతాడు. భోగాలవైపు పరుగుతీసి భగవంతునికి దూరమవుతాడు. కాని దుఃఖమో కష్టాలను సహించటం నేర్పుతుంది, కర్తవ్యాన్ని తెలియజేస్తుంది, భగవంతుని గుర్తు చేస్తుంది, భగవంతుని దగ్గరకు చేరుస్తుంది. గజేంద్రుడికి సుఖంలో భగవంతుడు గుర్తుకు రాలేదు. దుఃఖంలోనే గుర్తు వచ్చాడు. అందువల్ల దుఃఖమే మంచిదని, మానవునికి శ్రేయస్సును కలిగిస్తుందని మహాత్ములు తెలియజేస్తుంటారు. శ్రీరాముడు తనకు కలిగిన దుఃఖాన్ని చిరునవ్వుతో స్వీకరిం చాడు. ఎవ్వరినీ నిందించలేదు. స్థిర చిత్తంతో ఆ దుఃఖాన్ని అనుభవించాడు. అందుకే ఆయన భగవంతుడయ్యాడు. కాదని ఎదురు తిరిగితే ఒక రాజుగా మిగిలిపోయేవాడు.

ధర్మరాజు మాయాజూదంలో సర్వం కోల్పోయాడు. తమ్ములతో సహా కౌరవులకు దాసుడయ్యాడు. కళ్ళెదుటే కట్టుకున్న భార్యకు ఘోర అవమానం జరుగుతున్నా చలించ లేదు. ధర్మం తప్పలేదు. అనేక క్లేశాలనుభవించాడు. అందుకే విజయాన్ని సాధించాడు. మహాత్ములు విషాదానికి భయపడరు. ఎన్ని కష్టాలు కలిగినా హరిశ్చంద్రుడు మాట తప్పలేదు. చిరయశస్సు నార్జించాడు.

కైక దశరథుణ్ణి రెండు వరాలు కోరి శ్రీరాముని అడవులపాలు చేసింది. ఆమెను అందరూ తిట్టి పోస్తారు. చివరకు కన్న కొడుకు కూడా కత్తి నెత్తాడు. కాని ఆమె ఆపని చేసి ఉండకపోతే శబరికోరిక నెరవేరేది కాదు. ఆయన పాదస్పర్శ దక్షిణ భారతానికి తగిలేది కాదు. అధర్మపరులైన రాక్షసులు

అంతమయ్యేవారు కాదు. ధర్మం రక్షించబడేది కాదు. రామాయణమనే మహాకావ్యం రచించబడేది కాదు. అందుకే అందరూ కైకను తిట్టినా శ్రీరాముడు మాత్రం పల్లెత్తుమాట అనలేదు. పైగా అయోధ్యకు తిరిగిరాగానే, ముందుగా కైక వద్దకే వెళ్ళి నమస్కరించి ఆశీస్సులు పొందాడు.

కుంతీదేవి శ్రీకృష్ణుని ఒక వరమడిగింది. అదేమిటంటే 'ఓ కృష్ణా! నాకెప్పుడూ దుఃఖాలే ఉండేట్టు వరమివ్వు' అని. తెల్లబోయాడు కృష్ణుడు. 'అదేమిటత్తా! అలాఅడిగావు?' అన్నాడు. దానికామె 'నాయనా! మేము కష్టాల్లో – దుఃఖాల్లో ఉండబట్టేగదా! నీ అంతట నీవు వచ్చి మా దగ్గర ఉంటున్నావు. అదే మేము సుఖాల్లో ఉంటే వచ్చేవాడివా? కనుక నిన్ను దగ్గరచేసే దుఃఖాలే కావాలి' అన్నదట. దుఃఖాలు భగవంతునికి మనను దగ్గర చేస్తాయి.

క్షీరసాగరమథనం చేస్తుంటే అమృతమూ పుట్టింది; విషమూ పుట్టింది. అమృతం కోసం అందరూ ఎగబడ్డారు. కాని విషాన్ని చూచి అందరూ భయపడి తలో దిక్కుగా పారిపోయారు. మరి అమృతాన్ని త్రాగిన వాళ్ళు చిల్లర దేవుళ్ళయ్యారు; విషాన్ని మ్రింగినవాడు మహాదేవుడయ్యాడు.

ముళ్ళ కిరీటాన్ని తగిలించుకున్నవాడు లోకానికంతటికీ ప్రభువయ్యాడు. వజ్ర కిరీటాలు పెట్టుకున్న వాళ్ళను తలచుకొనేది కొన్నిదేశాలవారే.

కనుక దుఃఖాలకు, విషాదాలకు భయపడరాదు. లక్ష్యాన్ని సాధించుకొనేందుకు అనువుగా దుఃఖాలను మలచుకోవాలి. భగవంతుని తలచుకోవాలి. భగవంతుని సమీపించాలి. పుటం పెట్టిన బంగారంలాగా ప్రకాశించాలి. ఇదే విషాద యోగం సర్వ మానవులకు ఇచ్చే సందేశం.

మహా భారతం – భీష్మ పర్వంలోని 25 వ అధ్యాయం నుండి 42వ అధ్యాయం వరకు గల 18 అధ్యాయాలే భగవద్గీత. భగవద్గీతలోని మొదటి అధ్యాయమే భీష్మ పర్వంలోని 25వ అధ్యాయం అర్జున విషాదయోగం. ఇది భారత కథతో అల్లుకుపోయి ఉంటుంది.

కురుక్షేత్రంలో మహాభారత సంగ్రామం ప్రారంభమయింది. అందు కౌరవ సర్వసేనాధిపతి, కురువృద్ధుడు భీష్మాచార్యుడు 10 రోజులపాటు వీరవిహారంచేసి, 10వ రోజు యుద్ధంలో శిఖండి కారణంగా, అర్జునుని బాణధాటికి అంపశయ్యపై కూలిపోవటం జరిగింది.

ఈ పదిరోజులుగా కౌరవ పక్షంలో నిలిచి యుద్ధంచేస్తున్న సంజయుడు, వ్యాసమహర్షి ప్రసాదించిన దివ్యదృష్టి కారణంగా, యుద్ధరంగంలో ఎక్కడెక్కడ, ఏమేమి జరుగుతున్నదీ, ఎవరెవరు ఏమేమి మాట్లాడుకుంటున్నదీ, ఎవరి ఆలోచనలు ఏమిటీ అనే విషయాలను గ్రహించినవాడై; కురువృద్ధుడు భీష్ముడు కూలిపోవటాన్ని, యుద్ధ విశేషాలను ధృతరాష్ట్రునికి వినిపించటానికి ఆ రాత్రి హస్తినాపురం చేరాడు.

అంతఃపురంలోని ధృతరాష్ట్ర మందిరంలో ప్రవేశించి, ధృతరాష్ట్ర మహారాజుతో 'శిఖండి చేతిలో భీష్ముడు కూలిపోవటం జరిగింద'ని తెలియజేస్తాడు. ఈ దుర్వార్త వినటంతోనే ధృతరాష్ట్రుడు హతాశుడై మూర్ఛబోయాడు. శీతలోపచారాలు చేయగా కొంతసేపటికి తేరుకున్న ధృతరాష్ట్రుడు ఎంతో దుఃఖించి, యుద్ధరంగంలో ఏదో అన్యాయం జరిగి ఉంటుందని, లేనిచో సింహంలాంటి భీష్ముడు నక్కలాంటి శిఖండి చేతిలో పరాజితుడు కావటమేమిటని మనస్సులో భావించి, తీవ్ర ఆవేదనతో పరిపరివిధాల శోకించి, అసలు యుద్ధం ఎలా ప్రారంభమైనదో; ఏమి జరిగిందో; అనేక యుద్ధాలలో ఆరితేరినవాడు, ద్వంద్వ యుద్ధంలో పరశురామునే ఎదిరించి నిలచినవాడు, సర్వశస్త్రాస్త్రసంపన్నుడు, మహావీరుడు ఐన భీష్ముడు శిఖండి చేతికి ఎలా చిక్కాడో; యుద్ధం ఏ విధంగా కొనసాగిందో, సవిస్తరంగా తెలుసుకోవాలని సంజయుని ప్రశ్నిస్తున్నాడు. ఇలా ధృతరాష్ట్రుని ప్రశ్నతో భగవద్గీత ప్రారంభమవుతున్నది.

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ:

శ్లో॥ ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః।
మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ!!! 1

తా॥: ధృతరాష్ట్రుడన్నాడు: సంజయా! ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రంలో యుద్ధం చేయుటకు సమావేశమైన నావాళ్ళు, పాండవులు ఏమిచేశారు?

వ్యాఖ్య: 'ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ': శుభమా అని గీతాధ్యయనం ప్రారంభిస్తూ, దుష్టుడైన గ్రుడ్డిరాజు ధృతరాష్ట్రుని తలచు కోవటమా? ఇదేమిటి? ఎందుకిలా జరిగింది? మహా మేధావి ఐన వ్యాసుడు ఎందుకిలా ధృతరాష్ట్ర ప్రసక్తి తెచ్చాడు ప్రారంభం లోనే? ఏమిటి ఇందులోని ఆంతర్యం?

వ్యాసమహర్షి ఎంతో నేర్పుతో, కావాలనే ధృతరాష్ట్ర ప్రసక్తి తెచ్చి ఉండాలి. దీనిలో ఎంతో లోతైన భావం ఉంది.

అసలు ధృతరాష్ట్రునికి ఆ పేరు పెట్టినవాడు వ్యాసమహర్షే. ఒక్క ధృతరాష్ట్రునికేగాదు, మహాభారతంలో చాలామందికి నామకరణం చేసింది ఆయనే. నామకరణం చేయటంలో ఆయన సిద్ధహస్తుడు. పేరు వినగానే వాడి గుణగణాలు, బుద్ధులు అన్నీ తెలిసిపోతాయి. మనమూ పెడుతుంటాం పేర్లు బాలసారె రోజున. 'సత్యనారాయణ' అని పెడతాం. వాడు చచ్చినా నిజం చెప్పడు. 'ఆనందరావు' అంటాం. ఎప్పుడూ ఆముదం త్రాగిన ముఖంపెట్టుకొని ఏడుస్తూ ఉంటాడు. 'సుందరమ్మ' అని పెడతాం పేరు. పగలు చూస్తే రాత్రి కల్లోకి వస్తుంది. 'అన్నపూర్ణ' అంటాం. ఎంగిలిచేత్తో కాకిని తోలదు, పిల్లికి బిచ్చంపెట్టదు. 'శాంతాదేవి' అని పెడతాం. ఎప్పుడూ అశాంతే. సన్యాసం పుచ్చుకున్న తర్వాత 'స్వామి ఆత్మానంద' అని పేరు పెట్టుకుంటారు. ఆత్మానందం మాట దేవుడెరుగు, ఎప్పుడూ చిటపటలే, నిప్పుమీది మిరపకాయలే.

కాని వ్యాసుడుచేసే నామకరణం అలా ఉండదు. చక్కగా అతికినట్టు సరిపోతుంది. 'ధృతరాష్ట్రుడు' అంటే తనదికాని రాజ్యాన్ని గట్టిగా పట్టుక కూర్చున్నవాడు అని. నిజంగా ధృతరాష్ట్రుడు చేసింది అదే. చేతికి చిక్కిందిగదా అని పాండవుల రాజ్యాన్ని గట్టిగా పట్టుక కూర్చున్నాడు. ఆఖరుకు శ్రీకృష్ణుడే వచ్చి చెప్పినా ఏవో సాకులు చెప్పి తప్పించుకున్నాడు. ఈ ధృతరాష్ట్రునికి గీతను బోధించినవాడు సంజయుడు. 'సంజయుడు' అంటే సమ్యక్ జయం పొందినవాడు. అంటే ఇంద్రియాలను చక్కగా జయించినవాడు అని. అట్టివాడు గనుకనే వ్యాసులవారి అనుగ్రహంతో దివ్యనేత్రాన్ని పొంది శ్రీకృష్ణుని గీతాబోధను సాక్షాత్తుగా విన్నాడు. ఆయన విశ్వరూపాన్ని దివ్యనేత్రంతో తిలకించి పులకించిపోయాడు.

అట్టి సంజయుని ద్వారా గీతా బోధనువిన్నా, ధృతరాష్ట్రునికి ఏమీ ప్రయోజనం కలగలేదు. కాని అర్జునునికి మాత్రం గీతా బోధతో మోహం తొలిగింది, స్మృతి కలిగింది. ఇద్దరూ విన్నది ఒకే విషయం. అయినా ఎందుకీ తేడా? అర్హతలోనే తేడా. కనుక ధృతరాష్ట్రుని లాగా వినవద్దు– విన్నా ప్రయోజనం ఉండదు అని చెప్పటమే ధృతరాష్ట్ర ప్రసక్తిలోని అంతర్యం.

అంతేకాదు, మనందరం ధృతరాష్ట్రులమే. కనుకనే ఈ హెచ్చరిక. ఎలా? తనదికాని రాజ్యాన్ని గట్టిగా పట్టుక కూర్చున్నవాడు గదా ధృతరాష్ట్రుడు అంటే – మరి మనం చేస్తున్నదేమిటి? ఎన్నో హీన జన్మలెత్తిన తర్వాత, ఆ జన్మలన్నీ వ్యర్థం గనుక, మోక్షాన్ని పొందటానికి తగిన మానవ జన్మ నివ్వమని భగవంతుని ప్రార్థించి, ఈ జన్మను తెచ్చుకున్నాం. ఈ శరీరమనే రాజ్యానికి ప్రభువయ్యాం. అంతే. ఇక భగవంతుని మరచిపోయి, మనం ఎందుకు ఈ దేహాన్ని తెచ్చుకున్నామో మరచిపోయి, ఇది ఒక అద్దెకొంప లాంటిదని, జాగ్రత్తగా వాడుకుంటూ, సమయం రాగానే ఆయన ఇచ్చినదాన్ని ఆయనకు అప్పగించి వెళ్ళాలనే జ్ఞానం లేకుండా, ఇది నాదేనని, అసలు నేనే నని గట్టిగా పట్టుకు కూర్చున్నాం. శాస్త్రాలు, పెద్దలు "ఈ 'దేహాత్మ బుద్ధి'ని వదలరా బాబూ, నీవు దేహానివి కాదు, నీవు ఆత్మవు; ఈ దేహాన్ని నీవు వాడుకోవటానికి భగవంతుడిచ్చిన పరికరం మాత్రమే" అని ఎంత చెప్పినా వినిపించుకోం. సంపాదించుకోవటం, తినటం, తిరగటం, దాచుకోవటం, దోచుకోవటం – ఇదే మన పవిత్ర కర్తవ్యం అనుకుంటూ, వ్యర్థమైన పనులకు మాత్రమే దీనిని వినియోగించుకుంటున్నాం. ఒకవేళ భగవంతుడు 'నేనిచ్చిన దేహాన్ని నాకివ్వమ'ని బలవంతంగా లాగివేస్తే తిరిగి మళ్ళీ మళ్ళీ ఈ దేహాలను తెచ్చు కొనేందుకు వీలుగా కర్మలు చేస్తూ, జన్మకర్మ వలయంలో పడిపోయి, తిరిగి తిరిగి ఈ దేహాలను తెచ్చుకుంటున్నాం. మరి ఇలా గట్టిగా ఈ దేహమనే రాజ్యాన్ని పట్టుక కూర్చున్న మనం ధృతరాష్ట్రులం కాదా?

అందుకే ఓ ధృతరాష్ట్రులారా! మీరు కూడా ఆ ధృతరాష్ట్రుని లాగానే ఈ అద్భుత జ్ఞానాన్ని వింటే, ఆయన కెలాగైతే విన్న జ్ఞానం వంటబట్టక వృథా అయిందో, మీకూ అంతే. కనుక అర్జునునిలాగా మారి వినండి. భగవంతుని చేరుకోవాలనే తపనతో; నావాళ్ళు, నా రాజ్యం అంటూ మమకారం పెట్టుకోకుండా; మనస్సును నిర్మలం చేసుకొని, బుద్ధిని సూక్ష్మం చేసుకొని వినండి అని చెప్పటానికే 'ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ' అని గ్రుడ్డిరాజును గుర్తు చేయటం.

ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే: కురుక్షేత్రం ఢిల్లీకి ఉత్తరంగా, హర్యానా రాష్ట్రంలోని అంబాలాకు దక్షిణంగా ఉన్నది. కురురాజు బంగారు నాగలితో ఈ ప్రదేశాన్ని

దున్ని యజ్ఞాలు చేశాడు. అందుకే ఇది కురుక్షేత్రం అయింది. అనేకమంది మహర్షులు, రాజర్షులు, మహాత్ములేగాక బ్రహ్మ, ఇంద్రుడు, అగ్ని మొదలైన దేవతలు కూడా ఇక్కడ తపస్సులు చేసినట్లు ప్రతీతి. కనుక ఇది ధర్మక్షేత్రం కూడా. అందువల్లనే దీనిని ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రం అన్నారు.

ఐతే ధృతరాష్ట్రుడు అలా అనటానికి వేరే అభిప్రాయం ఉంది. ఏమిటది? తమోగుణంతో అంధుడైనవాడు ధృత రాష్ట్రుడు. అతడికి రాజ్యంమీద చెప్పలేనంత వ్యామోహం. అలాగే కొడుకులమీద మమకారం. తన చేత జిక్కిన రాజ్యాన్ని అంత తేలికగా వదులుకోడు. అలాగని పాండవులతో యుద్ధమూ ఇష్టంలేదు. అందుకే సంజయునిచేత ధర్మరాజుకు వర్తమానం పంపాడు. ఏమని? "నా కొడుకు దుర్మార్గుడు, నా మాట వినటంలేదు. రాజ్య లోభంతో వాడు చెడిపోతే చెడిపోనీ. నీవు ధర్మాత్ముడవు, ఉత్తముడవు, సన్మార్గవర్తనుడవు, హింసకు వ్యతిరేకివి, పెద్దలను గౌరవించేవాడివి. అట్టి నీవు రాజ్యంకోసం మారణహోమం చేస్తావా? ఈ రక్తపుకూడు తినేకన్నా భిక్షాటన మేలు గదా!" అని. ఇదే సంజయ రాయబార సారాంశం.

ఐతే తన పథకం పారలేదు. శ్రీకృష్ణుడే స్వయంగా వచ్చాడు రాయబారిగా. మంచిగా చెప్పాడు. ఐనా ధృతరాష్ట్రుడు మెత్తగా మాట్లాడి వగలుపోయాడేగాని, రాజ్యం ఇవ్వటానికిగాని, చివరకు ఐదుగురికి ఐదూళ్ళు ఇవ్వటానికిగానీ అంగీకరించలేదు. తన కొడుకు తన మాట వినటంలేదని నెపాన్ని దుర్యోధనునిపైకి నెట్టి తప్పుకున్నాడు. ఇదంతా ఎందుకంటే "యుద్ధంలో తామే జయిస్తామ"ని కుమారుడు గట్టిగా చెబుతున్నాడు. పైగా తమ పక్షంలోని సర్వసేనాని భీష్ముడు అజేయ పరాక్రమశాలియేగాక స్వచ్ఛంద మరణం వరంగా గలవాడు. కనుక ఎవ్వరూ ఆయనను వధించలేరు. ఇక ద్రోణ, కృపులు రెండు పక్షాలలో నున్న వీరులందరికి గురువులు, గౌరవనీయులు, పైగా బ్రాహ్మణులు, పాండవులకు ఎంతో ప్రియులు. అలాగే అశ్వత్థామ గురుపుత్రుడు. వీరంతా పాండవ శ్రేయస్సును కోరే ధర్మపక్ష పాతులు. కనుక వధార్హులు కారు. పైగా వీరిని చంపితే బ్రహ్మ హత్యాపాతకం. ఇక 11 అక్షౌహిణుల సేన తమది. పాండవులకు 7 అక్షౌహిణులే. కనుక ఎలా చూచినా విజయం తమదేననే ధీమా లోలోపల ఉన్నది.

ఐతే 10 రోజుల యుద్ధం తర్వాత యుద్ధ భూమినుండి తిరిగి వచ్చిన సంజయుడు, శిఖండి చేతిలో భీష్ముడు పడిపోయిన విషయం చెప్పటంతోనే ధృతరాష్ట్రుని ఆశాసౌధం నేలకూలింది. ఆశ్చర్యంతో నిరుత్తరుడైనాడు. తనక్రింది భూమి కంపించినట్లయింది. నమ్మలేని నిజం వినటంతో హతాశుడయ్యాడు. అవధ్యుడైన భీష్ముడు పడిపోవటం – అదీ శిఖండి చేతిలోనని వినటంతో, ఏదో అధర్మం జరిగిపోయిందను కున్నాడు. ఐతే పాండుపుత్రులు ఏమి అధర్మంచేసి భీష్ముని పడగొట్టారు? అని అడిగితే సంజయుని ముందు పలచనై పోతాడు. పాండవులకెన్నో అన్యాయాలుచేసి, ఎంతో అధర్మంగా నడుచుకున్న తాను, 'ధర్మరాజు ఏం అధర్మం చేశాడు' అని సంజయుని ఏముఖం పెట్టుకొని అడుగుతాడు? కాని ఎలాగో అడగాలి తప్పదు. అందుకే తన భావాన్ని ప్రత్యక్షంగా వ్యక్తంచేయకుండా పరోక్షంగా 'ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రం'లో అని ప్రత్యేకంగా పేర్కొన్నాడు. అది 'ధర్మక్షేత్రం' గదా! ఏ అధర్మం జరగకుండానే భీష్ములవారు పడిపోయారా? అనే ఉద్దేశంతో అడిగాడు. తాను పాండవుల పట్ల ఎంత అధర్మంగా ప్రవర్తించినా వారు మాత్రం తన కుమారుల పట్ల ధర్మంగానే నడుచుకోవాలనే కోరిక ధృతరాష్ట్రునిది. అందుకే కురుక్షేత్రాన్ని ధర్మక్షేత్రమని ధృతరాష్ట్రుడు పేర్కొన్నది.

ఐతే అనుకోకుండానే భగవద్గీత "ధర్మ" అనే మంగళ వాచకంతో ప్రారంభం కావటం ఇక్కడ విశేషం. ఏ గ్రంథాన్నైనా ప్రారంభించేటప్పుడు మంగళాచరణం చేయటం శాస్త్ర సాంప్రదాయం. 'ధర్మ' శబ్దం పరమాత్మ వాచకం. కనుక మంగళాచరణం చేసినట్లే అయింది.

మామకాః: కౌరవులను మామకాః– నావారు అంటున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. అంటే పాండవులు తనవారు కాదు, తన శత్రువులన్నమాట! తన మాటలను తు.చ. తప్పక పాటించేవారు ధర్మజాదులు. ధర్మజ యౌవరాజ్యాభిషేకానంతరం 'వారణావతానికి తల్లితో సహా వెళ్ళి కొన్నాళ్ళుండండి' అని చెప్పగానే సరేనని వెళ్ళినవాడు; ద్రౌపదీ వివాహానంతరం తిరిగి రమ్మని కబురంపితే వచ్చినవాడు; 5 సం॥ల తర్వాత 'ఖాండవ ప్రస్థం' మీకు అర్ధరాజ్యంగా ఇస్తున్నాను, అక్కడికి వెళ్ళండి– అంటే మారుమాట్లాడక వెళ్ళినవాడు; రాజసూయయాగంతో చక్రవర్తి

కాగా వారి రాజ్యాన్ని అపహరించాలనే దురాలోచనతో, 'జూదానికి రావలసినది' అని కబురుపెడితే వచ్చినవాడు; ప్రథమ జూదంలో ధర్మరాజు సర్వం కోల్పోయి, ద్రౌపదికి నిండు సభలో ఘోర అవమానం జరిగినప్పుడు ఉత్పాతాలకు భయపడిన ధృతరాష్ట్రుడు ద్రౌపదికి వరాల రూపంలో పాండవులను దాస్య విముక్తులనుజేసి, వారి రాజ్యం వారికిచ్చి, 'కోపం పెట్టుకోకుండా తిరిగి మీ రాజ్యానికి మీరు వెళ్ళండి' అంటే వెళ్ళినవాడు; మార్గ మధ్యంలో ఉండగానే తిరిగి 'అనుద్యూతానికి రమ్మ'ని ప్రాతిగామిచేత కబురంపితే మారుమాట్లాడకుండా తిరిగి వచ్చినవాడు ధర్మరాజు. తనమాటను ఎన్నడూ మీరనివాడు, ఎదురు ప్రశ్నించనివాడు ధర్మరాజు. కాని తన కుమారుడో – ఎప్పుడూ తన మాట విన్న పాపాన పోలేదు. తనను ఎన్నడూ గౌరవించలేదు. అట్టి తన కుమారులను "మామకా:–' నావారు – అని, ధర్మజాదులను పాండవా: పాండవులు అని పిలవటంలో ధృతరాష్ట్రుని సంకుచిత మనస్తత్వం, మమకార బుద్ధి అర్థమవుతుంది. మూర్తీభవించిన మమకారం, స్వార్థబుద్ధియే ధృతరాష్ట్రుడు.

కిం అకుర్వత: అంటే ఏమి చేశారు? అని. యుద్ధభూమిలో యుద్ధం చేయటానికి సమావేశమైనవారు ఏం చేస్తారు? విందు భోజనాలు చేస్తారా? జూదం ఆడతారా? ఎంతోకాలం నుండి ఎదురు చూచిన యుద్ధం సంభవమైనపుడు, యుద్ధ రంగంలో నిలిచినపుడు యుద్ధమే చేస్తారు. ఈ విషయం ధృతరాష్ట్రునికి తెలియదా? తెలిసీ ఎందుకు 'ఏమి చేశారు?' అని ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

ఏమి చేశారు? అని అడగడంలో ఉద్దేశం ఎలా యుద్ధం చేశారు? ధర్మంగానే యుద్ధం చేశారా? అధర్మమేమీ జరగలేదా? అనే. తనది అధర్మమైనా తనకే జయం కలగాలి. భీష్ముని పతనవార్త వినటంతోనే మతి చలించింది. మనస్సు అల్లకల్లోల మైంది. అందుకే తనకు తెలియకుండానే 'ధర్మ' శబ్దం తన నోటినుండి వచ్చింది. తన వాళ్ళకు జయం కలుగుతుందా? లేదా? అనే ఆదుర్దాతో సంజయుని ప్రశ్నించాడు. విజయం ఎవరికి కలుగుతుందో తెలుసుకోవాలని ఉన్నప్పటికీ డైరక్టుగా ప్రశ్న వేయకుండా తెలివిగా ప్రశ్నించాననుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. దానికి తగ్గట్టుగానే సంజయుడు డైరక్టుగా సమాధానం చెప్పకుండా,

అంతకన్న తెలివిగా తన సమాధానాన్ని కొనసాగించి, చివరకు చెప్పకనే చెప్పాడు. "యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణః యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః తత్రశ్రీ విజయః" అని.

అయితే సంజయుడు చివరిదాకా చెప్పలేదుగాని, ధృతరాష్ట్రుడు తన నోటితోనే అడిగిన, తన ప్రశ్నలోనే సమాధానం ఉన్న సంగతిని బహుశా గమనించి ఉండడు. ఆయన అడిగిన శ్లోకంలో మొదటి రెండక్షరాలు 'ధర్మ'. ఆ శ్లోకంలోని చిట్టచివరి రెండక్షరాలు 'జయ'. అంటే ధర్మమే జయిస్తుంది – అని నిగూఢంగా సమాధానం దాగివుంది.

మన దేహమే కురుక్షేత్రం. ఇందులో ధర్మానికి – అధర్మానికి, మంచి గుణాలకు– చెడ్డ గుణాలకు పోరాటం జరుగుతూనే ఉంటుంది. మనం ధర్మాన్నే అనుసరించాలి. మంచికి స్థానం ఇవ్వాలి. హోల్కార్ మహారాణి అహల్యాబాయి ఒక పండితుని పిలిచి గీతాబోధ చేయమన్నదట. ఆయన మొదటి శ్లోకం మొదటి పాదం చదవగానే ఇకచాలు శాస్త్రులుగారూ అన్నదట. ఆయన ఆశ్చర్యపోగా, ఆమె మహాత్మా! 'ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే' అని చదివారుగదా! ఆ పదాలను కొద్దిగా మారిస్తే 'క్షేత్రే క్షేత్రే ధర్మంకురు' ఏ క్షేత్రంలో ఉన్నా ధర్మాన్నే ఆచరించు అని కదా! అర్థం. ఇంతకన్న ఇంకా నేర్చుకోవలసినదేమున్నది? అన్నదట. కనుక ధర్మాచరణమే మానవుడికి ప్రధానం.

ధృతరాష్ట్ర ప్రశ్నకు సంజయుడేమని సమాధానమిస్తున్నాడు?

సంజయ ఉవాచ:

శ్లో ॥ దృష్ట్వాతు పాండవానీకం వ్యూఢం దుర్యోధనస్తదా।
ఆచార్య ముపసంగమ్య రాజా వచన మబ్రవీత్॥ 2

సంజయుడన్నాడు:

తా : అప్పుడు దుర్యోధనుడు పాండవసేనా వ్యూహాన్ని చూచి, ఆచార్యుని సమీపించి ఇలా అంటున్నాడు

వ్యాఖ్య : ధృతరాష్ట్రుని ప్రశ్నకు సంజయుడు సమాధానం ఇవ్వటం ప్రారంభించాడు. ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రంలో మావారు, పాండవులు ఏంచేశారు? అని అడిగిన ప్రశ్నకు యుద్ధరంగ విశేషాలను వినిపిస్తున్నాడు సంజయుడు.

పాండవానీకం వ్యూఢం దృష్ట్వాతు : యుద్ధభూమిలో పాండవ సేనా వ్యూహాన్ని చూచాడు దుర్యోధనుడు. అది దుర్భేద్యమైన వజ్ర వ్యూహంగా పన్నబడి ఉంది. 11 అక్షౌహిణుల తనసేనకన్నా 7 అక్షౌహిణుల పాండవసేన చిన్నదే. అయినా ఆ వ్యూహాన్నీ, వ్యూహ ముఖంలో గదాదండం ధరించి నిలిచి యున్న భీమసేనుని చూడగానే దుర్యోధనుని ఆత్మ విశ్వాసం సడలిపోయింది. అందుకే ఆచార్యుడైన ద్రోణుని వద్దకు చేరాడు. నేరం చేసినవాడు, పాపం చేసినవాడు, అధర్మానికి ఒడిగట్టిన వాడు ఎప్పుడూ భయం భయంగానే ఉంటాడు. ధర్మాత్ములైన పాండవులను చూడగానే ఇప్పుడు దుర్యోధనునిలో అలాంటి భయమే కలిగింది. వారి సేనను చూడగానే తత్తరపాటు కలిగింది. తనకు విజయం లభిస్తుందా? లేదా? అనే ఆదుర్దా ఎక్కువైంది. తనలోని భయాన్ని, తత్తరపాటుని, ఆదుర్దాని దాచుకోవడానికి ద్రోణుని వద్దకు చేరాడు.

ఆచార్యం ఉపసంగమ్య: తాను రాజుగదా! ద్రోణుడు ఒక అక్షౌహిణీ సేనాధిపతి మాత్రమే. అయినప్పుడు ఆయన్నే తన వద్దకు పిలిపించుకోవాలి. అలా చేయలేదు. దానికి కారణం ఆయన తన గురువు. అంతేకాదు. భీష్ముడు పాండవ పక్షపాతి. ఆయనకు వారిపై ఎనలేని ప్రేమ. అందుకే పాండవులను నేను సంహరించను అని ముందే చెప్పేశాడు. కాని ద్రోణుని విషయం వేరు. ఆయనకు తనపై అభిమానం ఉంది. ఆయన కుమారుడు అశ్వత్థామ తనకు మిత్రుడు. పైగా పాండవుల మామగారైన ద్రుపదునితో ద్రోణునికి విరోధం. ఆ ద్రుపద పుత్రుడైన దృష్టద్యుమ్నుడే పాండవ సర్వసేనాని. కనుక ఎలాగైనా ద్రోణుని గౌరవించి, మంచి చేసుకొని పాండవులపై రెచ్చగొట్టాలి. అలా తాను ప్రయోజనం పొందాలి. అందుకే తానే స్వయంగా ఆయన వద్దకు వెళ్ళటం.

అయితే శిష్టాచార సాంప్రదాయం ప్రకారం గురువు వద్దకు వెళ్ళిన శిష్యుడు ముందుగా గురువుకు నమస్కరించాలి. కాని దుర్యోధనుడలా నమస్కరించలేదు. ఎందువల్ల? రాజుననే అహంకారమా? కాదు. అలాంటి అహంకారమే అయితే ఆయననే తనవద్దకు పిలిపించుకొనేవాడు గదా! మరి ఏమై ఉంటుంది? పాండవసేనను చూసినప్పుడు కలిగిన భయం వల్ల ఆలోచనలన్నీ అస్తవ్యస్తమై, తొందరపాటుతో వివేకాన్ని కోల్పో యాడు. అవివేకి పనులెప్పుడూ అస్తవ్యస్తంగానే ఉంటాయి.

ఈ విషయాన్ని తెలియజేయడానికి మహర్షి వేద వ్యాసుడు ప్రయోగించిన పదాలు ఎంతో సమయస్ఫూర్తి తోనూ, సందర్భోచితంగాను, విజ్ఞతతోను, మనోభావాలను చక్కగా ప్రతిబింబించే రీతిలోను ఉన్నాయి.

"ఆచార్యం ఉపసంగమ్య రాజా వచనం అబ్రవీత్"– ఆచార్యుని సమీపించి, రాజు ఇలా పలికెను: – అని.

అంటే సమీపించటం శిష్యునిగా సమీపించాడు. కాని పలకటం రాజుగా పలికాడు. అంటే దుర్యోధనునిలో వినయ విధేయతలతో కూడిన శిష్యభావం లేదు. అహంకారంతో కూడిన శిష్యభావనే–అని అతి మనోహరంగా చిత్రించాడు వ్యాస భగవానుడు. ఇదే పరమ పూజ్య వ్యాస భగవానుని విశిష్టత.

మరి ఆచార్య ద్రోణుని సమీపించి ఏమంటున్నాడు దుర్యోధనుడు?

శ్లో।। పశ్యైతాం పాండుపుత్రాణం ఆచార్య! మహతీంచమూం।
వ్యూఢాం ద్రుపద పుత్రేణ తవశిష్యేణ ధీమతా।। **3**

తా : ఆచార్యా! ద్రుపద పుత్రుడు, తమ శిష్యుడు, బుద్ధిమంతుడు అయిన దృష్టద్యుమ్నునిచేత నిర్మించబడిన ఈ పాండు పుత్రుల గొప్ప సేనను చూడండి.

వ్యాఖ్య : భగవద్గీతలో ధృతరాష్ట్రుడు మాట్లాడితే ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ అని, అర్జునుడు మాట్లాడితే అర్జున ఉవాచ అని, సంజయుడు మాట్లాడితే సంజయ ఉవాచ అని, శ్రీకృష్ణుడు మాట్లాడితే శ్రీ భగవానువాచ అని ఉండగా దుర్యోధనుడు మాట్లాడిన మాటలను దుర్యోధన ఉవాచ అని వ్యాసుడెందుకు అనలేదు? దీనికి ఒక్కటే కారణం. దుష్టుడైన దుర్యోధన స్మరణ ఇష్టంలేకనే. మరి దుష్టుడైన ధృతరాష్ట్రుని స్మరణ ఉన్నది గదా– అంటే – ఉన్నదే ఎక్కువ ఇంకా ఇది కూడా ఉంచి దుష్టుల స్మరణ ఎందుకు ఎక్కువ చేయాలి? అనే తొలగించి ఉండాలి.

ఆచార్యుని సమీపించి దుర్యోధనుడేమన్నాడు? ఆచార్యా! గొప్పదైన ఆ పాండవ సేనను చూడండి అనీ; ఆ సేనను వ్యూహంగా నిలిపింది మరెవరో గాదు మీ శిష్యుడు, బుద్ధిమంతుడు, ద్రుపద పుత్రుడు అయిన దృష్టద్యుమ్నుడే అనీ.

ఇంతకూ ఈ రెండు విషయాలను దుర్యోధనుడు ద్రోణాచార్యునకు

తెలియజేయడం ఎందుకు? ద్రోణాచార్యునకు సేనా వ్యూహ నిర్మాణం గురించి అంతగా తెలియదా? లేక ఎదురుగానున్న సేనను వ్యూహంగా ఏర్పాటు చేసిన దృష్టద్యుమ్నుని గురించి సరిగ్గా తెలియదా?

నిజంగా రెండు పక్షాలలోనూ ద్రోణాచార్యునంతటి వ్యూహరచనా నైపుణ్యంగల మేధావి 'మరొకరు లేరు' అంటే అతిశయోక్తి కాదు. అపూర్వ వ్యూహరచనా దురంధరుడు ద్రోణాచార్యుడు. వ్యూహరచనలో ఆయనకెవ్వరూ సలహానివ్వనక్కరలేదు. ఎవరైనా ఆయన సలహాయే తీసుకోవాలి. భీష్ముడు కౌరవ సర్వసేనాధిపతిగా ఉన్న 10 రోజులూ ద్రోణుని సలహా తోనే ప్రతిరోజూ వ్యూహ నిర్మాణం చేశాడు.

ఇక ఎదటి సేనలోని దృష్టద్యుమ్నుని గురించో, లేక ఇతర వీరుల గురించో పరిచయం చేయటానికి అనుకుందామా! అదెంతో హాస్యాస్పదం. ఎందుకంటే రెండు సేనలలోను ఉన్న ఎందరో రాజపుత్రులకు అస్త్రశస్త్ర విద్యలు నేర్పిన ఆచార్యుడు ద్రోణుడు. పైపెచ్చు ద్రుపద పుత్రులైన శిఖండీ దృష్టద్యుమ్నులిరువురూ తన శిష్యులే. అటు పాండవులైదుగురు, ఇటు ధార్తరాష్ట్రులు నూరుగురు, ఇంకా యుద్ధం చేయటానికి సిద్ధం గాని కర్ణుడు – అందరూ తన శిష్యులే. ద్రుపదుడు తన సహా ధ్యాయి. కనుక ఆయనకు తెలియని వారెవరూ అక్కడలేరు. మరెందుకు దుర్యోధనుడు ఇలా చెప్పటం?

ఎందుకంటే దుర్యోధనునిలో భయం ప్రవేశించింది. అధర్మపరుడికి కార్యరంగంలోకి దిగేముందే నిరాశా, భయం కలగటం సహజం. తనది అన్యాయమని తనకు తెలుసు. ఎన్నో అకృత్యాలు చేశాడు తాను. పాండవుల నెంతగానో క్లేశాలపాలు చేశాడు. అందుకే తాను విజయాన్ని సాధించలేనేమోనని భయం. ఆ భయంతో మనస్సు అశాంతిగా, ఆందోళనగా, గజిబిజిగా మారింది. స్థిరంగా ఒకచోట నిలవలేకపోయాడు. ఇలాంటి స్థితిలో ఉన్నవాడెవరైనా ఇతరులతో మాట్లాడడానికి ప్రయత్నిస్తూ, ఇతరులకు ధైర్యం చెబుతూ, నాకేం భయం లేదు అని తన లోలోపలి భయాన్ని పోగొట్టుకొని ధైర్యం తెచ్చుకొనేందుకు ప్రయత్నిస్తాడు. ఆ ప్రయత్నంలో భాగంగానే దుర్యోధనుడు ఇప్పుడు ద్రోణాచార్యుని వద్దకు వచ్చాడు. అసందర్భ ప్రసంగం, అధిక ప్రసంగం చేసి తన బుద్ధిహీనతను

ప్రదర్శించాడు. తనకు తెలియకుండానే తాను భయపడుతున్న సంగతిని ద్రోణాచార్యుడు గ్రహించేటట్లు ప్రవర్తించాడు. ఇదే అస్తవ్యస్త మనఃస్థితి.

అలా వచ్చి ఏమంటున్నాడు దుర్యోధనుడు? "ఆచార్యా! ద్రుపదపుత్రుడు, మీ శిష్యుడు, బుద్ధిమంతుడు అయిన దృష్టద్యుమ్నుని చేత వ్యూహంగా ఏర్పాటు చేసిన పాండవ సేనను చూడండి" అని.

ఇక్కడ దృష్టద్యుమ్నునికి 3 విశేషణాలను చేర్చి చెప్పటం జరిగింది.

(1) ద్రుపదపుత్రేణ : దృష్టద్యుమ్నుడు అని సూటిగా అతడి పేరు ఎత్తకుండా ద్రుపద పుత్రుడు అంటున్నాడు. అంటే ఇక్కడ ద్రోణాచార్యునికి ద్రుపదునితో గల వైరాన్ని గుర్తు చేయటానికే 'అతడు నీ శత్రువైన ద్రుపదుని కుమారుడు' అని చెప్పటం.

ద్రోణద్రుపదులిద్దరు అగ్నివేశుడనే మునివద్ద విద్యా భ్యాసం చేశారు. కనుక వారిరువురూ సహాధ్యాయులు, మంచి మిత్రులు. ఆ తర్వాత ద్రుపదుడు రాజయ్యాడు. కుటుంబ పోషణ కూడా కష్టంగా ఉన్న ద్రోణుడు ఒకసారి ద్రుపదుని వద్దకు సాయానికి వెళ్ళగా, అతడు అహంకారంతో అవమానించాడు ద్రోణాచార్యుని. దానితో ఆగ్రహించిన ద్రోణుడు కురు కుమారులకు ఆచార్యుడై 'గురుదక్షిణగా ద్రుపదుని బంధించి తెమ్మ'ని కోరగా భీమార్జునులు ద్రుపదునిపైకి దండెత్తి, జయించి, బంధించి, తెచ్చి ఆచార్యుని పాదాలపై పడవేశారు. దానితో ద్రోణుని క్రోధం చల్లారింది. ఇప్పుడు ద్రుపదునిపై ద్రోణునికి ఎటువంటి పగలేదు. అయితే ద్రుపదుడు మాత్రం ద్రోణునిపై కక్ష కట్టాడు. ద్రోణాచార్యుని చంపగల పుత్రుని కొరకై అరణ్యాలలో ఎందరో మునులను వేడుకొన్నాడు. ఎంతో ప్రయత్నం మీద యాజుడు, ఉపయాజుడు అనే ముని సోదరుల ఆధ్వర్యంలో యజ్ఞం చేయగా, హోమకుండంలోని అగ్నిమధ్యం నుండి దివ్యమైన రథంతో, ధనుర్బాణాలు ధరించి, అగ్నివంటి తేజస్సుతో దృష్టద్యుమ్నుడు ఉద్భవించాడు. ఇదీ దృష్టద్యుమ్నుని జనన విశేషం. ద్రోణవధకై జన్మించినవాడు దృష్టద్యుమ్నుడు.

అందుకే "ఆచార్యా! ద్రుపదుడు నీ అంతు చూడాలను కుంటున్న నీ శత్రువు. ఆ శత్రువు యొక్క పుత్రుడే నిన్ను వధించుటకై జన్మించిన ఈ

దృష్టద్యుమ్నుడు" అని ఆ కథ మొత్తాన్ని గుర్తుచేసి, ద్రోణాచార్యునికి రోషం ఎక్కించటానికే ఇలా 'ద్రుపదపుత్రేణ' అనే పదాన్ని దుర్యోధనుడు ప్రయోగించాడు.

(2) తవశిష్యేణ : ఆ దృష్టద్యుమ్నుడు మరెవరో కాదు, 'నీ శిష్యుడే' అని జ్ఞాపకం చేయటంలో దుర్యోధనుని మదిలో ఎన్నో భావాలు మెదిలి ఉంటాయి.

"నిన్ను చంపటానికే పుట్టిన వాడని తెలిసీ, నీ శత్రువైన ద్రుపదుని పుత్రుడని తెలిసీ, నీవు చక్కగా అతడికి అస్త్ర శస్త్ర విద్యలన్నింటినీ నేర్పావు. నీ తెలివి తెల్లారినట్లే ఉంది" అనే ఎత్తిపొడుపు, హేళన–ఒకటి.

"నీ శిష్యుడే గదా! అని శిష్యవాత్సల్యం చూపుతావేమో! అలా వాత్సల్యం చూపితే నా కొంప కొల్లేరవుతుంది. నీకు నూకలు చెల్లిపోతాయి. నిన్ను చంపటానికే పుట్టినవాడు నీ శిష్యుడైనంతమాత్రాన నీవు మెతకగా ఊరుకునే అవివేకివా?" అనే ఎత్తిపొడుపు– రెండు.

"నీ శిష్యుడే గదా! అతడికి ఎంత అస్త్ర శస్త్ర విద్యా నైపుణ్యం ఉన్నా అస్త్ర విద్యాచార్యుడవైన నిన్నేమీ మించిపోడులే. అతణ్ణి నీవే జయించి, నీ గౌరవాన్ని నిలబెట్టుకోవాలి. అతడి చేతిలో ఓడితే ఇక అంతకన్నా అప్రతిష్ఠ మనకింకేం ఉంటుంది?" అనే రెచ్చగొట్టే ధోరణి– మూడు. ఇవి నీ శిష్యుడే అని గుర్తు చేయటంలోని భావాలు.

(3) ధీమతా: ఇక అతడు 'గొప్ప బుద్ధిశాలి' అనటంలో దుర్యోధనుని భావాలేమిటి?

భలే బుద్ధిమంతుడయ్యా! నీ దగ్గరే విద్యలు నేర్చుకొని, ఆ విద్యల సాయంతో నిన్నే సంహరించ టానికి సిద్ధమయ్యాడు. ఆహా! గురువుకు పంగనామాలు పెట్టే బుద్ధిమంతుడు – అనే వ్యంగ్య ధోరణి – ఒకటి.

"అతడు ఎంత గొప్పగా పాండవసేనా వాహినిని వజ్ర వ్యూహంగా తీర్చిదిద్దాడో చూచారుగదా!" అని దృష్టద్యు మ్నుని వ్యూహరచనా నైపుణ్యాన్ని గుర్తుచేసి, అంతకన్నా గొప్పగా నీ వ్యూహరచన ఉండాలి– అనే హెచ్చరిక – రెండు.

ఈ ఉద్దేశాలతోనే 'ధీమతా' అని దుర్యోధనుడు అనటం జరిగింది.

తనకు 11 అక్షౌహిణుల సేన ఉన్నా – పాండవులకు 7 అక్షౌహిణులే

ఉన్నా 'మహతీం చమూం'–అంటూ పాండవ సేనను గొప్పదైన సేనగా చెప్పటంలోనూ దుర్యోధనుని భయం, అస్తవ్యస్థ మానసిక స్థితి వ్యక్తమవుతున్నది.

భగవంతుణ్ణి కాదని సైన్యాన్ని కోరితెచ్చుకొన్న ఆసురీస్వభావి దుర్యోధనుడు. అందుకే ఈ అస్తవ్యస్థ స్థితి. మనం కూడా 'భగవంతునికన్నా ధనసంపదలే గొప్ప' అని నమ్ముకుంటే దుర్యోధనుని గతే. ఇంకా ఏమంటున్నాడు దుర్యోధనుడు?

శ్లో ॥ అత్రశూరా మహేష్వాసాః భీమార్జున సమాయుధి।
యుయుధానో విరాటశ్చ దృపదశ్చ మహారథః॥ 4

శ్లో॥ దృష్టకేతుశ్చేకితానః కాశీరాజశ్చ వీర్యవాన్।
పురుజిత్ కుంతిభోజశ్చ శైబ్యశ్చ నరపుంగవః॥ 5

శ్లో॥ యుధామన్యుశ్చ విక్రాంతః ఉత్తమౌజాశ్చ వీర్యవాన్।
సౌభద్రోద్రౌపదేయాశ్చ సర్వఏవ మహారథాః॥ 6

తా॥ ఇక్కడ శూరులు, బలమైన ధనుస్సులు గలవారు, యుద్ధంలో భీమార్జునులతో సమానమైనవారు ఐన సాత్యకి, విరాటుడు, మహారథుడు ద్రుపదుడు, దృష్టకేతువు, చేకితానుడు, వీరుడైన కాశీరాజు, పురుజిత్తు, కుంతిభోజుడు, నరులలో శ్రేష్టుడైన శైబ్యుడు, యుధామన్యుడు, ఉత్తమౌజుడు, అభిమన్యుడు ద్రౌపదేయులు ఉన్నారు. వీరంతా మహారథులే.

వ్యాఖ్య : దుర్యోధనుడు పాండవసేనలోని వీరులను ద్రోణాచార్యునికి వర్ణించి చెబుతూ, వారంతా శౌర్యధనులు, గొప్ప ధనుస్సులు గలిగినవారు, యుద్ధంలో భీమార్జునులతో దీటురాగలిగిన వాళ్ళూ అని ప్రశంసిస్తున్నాడు. శూరులు, గొప్ప ధనుస్సులు గలవారు అనటంలో విశేషం ఏమీ లేదు. కాని వారంతా భీమార్జునులతో దీటురాగలిగిన వాళ్ళు అని చెప్పటం దుర్యోధనుని భయాన్ని, అస్తవ్యస్త మానసిక స్థితిని తెలియ జేస్తున్నది. ఎందుకంటే భీమార్జునులతో సమమైన వారు మరెవ్వరూ లేరు. కొన్ని కొన్ని సమయాలలో పరాక్రమాన్ని ప్రదర్శించాల్సి వచ్చినప్పుడు అభిమన్యుని, సాత్యకిని కొంతవరకు పోల్చవచ్చునేమోగాని, మిగిలిన వారెవ్వరు ఆ స్థాయిగలవారు కాదు. మరి అందరినీ కలగలిపి, భీమార్జునులతో సమానమైన వారని ఎందుకు చెప్పినట్లు?

ఇక్కడ భీమార్జునుల ఆధిక్యతను పరోక్షంగా అంగీకరించటం – ఒకటి,

భీమార్జునులంటే తనకున్న గొప్ప భయాన్ని దాచుకోలేకపోవటం – రెండు.

భీమార్జునులంటే ఎందుకంత భయం?

చిన్నప్పుడు ఆటలాడుకొనే నాటినుండి భీముని దెబ్బ ఎలాంటిదో రుచి చూసినవాడు దుర్యోధనుడు. అందుకే భీముడంటే భయం. భీముణ్ణి అడ్డు తొలగిస్తే తప్ప పాండవుల రాజ్యంపై ఆధిపత్యాన్ని పొందలేనని భావించిన దుర్యోధనుడు, భీముణ్ణి చంపటానికి అనేక కుట్రలు, కుయుక్తులు పన్నాడు. పాములచేత కరిపించాడు, విషం కలిపిన అన్నాన్ని తినిపించాడు, గంగలో త్రోయించాడు. అయితే ఏవీ ఫలించలేదు. క్రమక్రమంగా భీముడు అజేయుడయ్యాడు. అట్టి భీమునికి ఇప్పుడు సర్వశస్త్రాస్త్ర విద్యలలో ఆరితేరిన అర్జునుడు తోడయ్యాడు. ఖాండవ వన దహన సమయంలో అర్జునుడు అగ్నిదేవుని ద్వారా దివ్యరథాన్ని, దివ్యాస్త్రాలను, గాండీవాన్ని పొంది దేవేంద్రునే జయించాడు. దేవలోకం వెళ్ళి, దేవతలకు అసాధ్యులైన కాలకేయ, నివాతకవచులనే రాక్షసులను సంహరించి, దేవతలద్వారా అనేక దివ్యాస్త్రాలు సంపాదించాడు. పరమశివుని మెప్పించి పాశుపతాస్త్రాన్ని సంపాదించాడు. నిన్నగాక మొన్న జరిగిన ఉత్తర గోగ్రహణ సమయంలో, ఎట్టి సేనా లేకుండా, సహాయులెవ్వరూ లేకుండా, శ్రీకృష్ణుని తోడు లేకుండా, ఒక సామాన్య రథికుడైన ఉత్తరుని సారథ్యంలో, ఏక రథంపై వచ్చి సమస్త కౌరవ సేనను జయించి; భీష్మ, ద్రోణ, కృప, అశ్వత్థామ, దుర్యోధన, దుశ్శాసన, కర్ణ, శకునిలతో కూడిన చతురంగ బలాలను తన దివ్యాస్త్రాలతో చెల్లాచెదరు చేసి, గోవులను మళ్ళించుకు వెళ్ళాడు. ప్రత్యక్షంగా తన కన్నులారా దర్శించిన ఈ దృశ్యం ఇంకా కళ్ళముందు మెదులుతూనే ఉంది. అందుకే భీమార్జునులంటే హడల్. పైకి ఎంత మేకపోతు గాంభీర్యాన్ని ప్రదర్శించినా, లోలోపల వారంటే ఉన్న భయం దయ్యంలా పీడిస్తున్నది. అసలే పాపాచార పరాయణుడు. చేసిన పాపాలన్నీ శాపాలై పీడిస్తుంటే, ఎదురుగా అజేయులైన బలపరాక్రమశాలురు భీమార్జునులను చూస్తుంటే, మతిపోతున్నది. అందుకే బుద్ధిహీనంగా మాట్లాడుతున్నాడు. ఏమిటి బుద్ధిహీనత?

ముందుగా తన పక్షంలో ఉన్న వీరులను గూర్చి ప్రశంసిస్తూ మాట్లాడకుండా శత్రుపక్ష వీరులనుగూర్చి ప్రశంసలుకురిపిస్తున్నాడు. శత్రుసైన్యంపై

ద్రోణాచార్యునికి రోషం కలిగిస్తున్నానని అనుకున్నాడేగాని, తన భయాన్ని, బలహీనతను, తన అస్తవ్యస్త మానసిక స్థితిని బయట పెట్టుకుంటున్నానని అనుకోలేదు.

ఇంతకూ దుర్యోధనుడు పేర్కొన్న వీరులెవరు?

1. యుయుధానుడు : ఇతడే సాత్యకి. వసుదేవుని సోదరుడైన శిని కుమారుడు. శ్రీకృష్ణునికి సోదరుడు, అర్జునునికి శిష్యుడు. అర్జునునితో దాదాపు సమానమైన అస్త్రవిద్యా విశారదుడు, సత్యబల పరాక్రమశాలి. యుద్ధంలో పరాక్రమశాలి గనుక యుయుధానుడు అనే పేరు వచ్చింది. ఇతడు అక్షౌహిణీ సేనాధిపతి.

2. విరాటుడు : మత్స్యదేశానికి రాజు. అజ్ఞాతవాసంలో పాండవులకు ఆశ్రయమిచ్చిన పాండవాభిమాని. కుమార్తె ఉత్తరను అభిమన్యునకిచ్చి వివాహంచేసి పాండవ బంధువర్గం లోనివాడయ్యాడు. ఇప్పటి జైపూర్ ప్రాంతమే మత్స్యదేశం. అక్షౌహిణీ సేనాధిపతి.

3. ద్రుపదుడు : పాంచాలదేశ రాజు. ద్రౌపది తండ్రి. అక్షౌహిణీ సేనాధిపతి. ద్రోణాచార్యుని సహాధ్యాయి. రాజ్యమదంతో ద్రోణుని అవమానించి విరోధం పెట్టుకున్నవాడు. ఈయన కుమారుడు దృష్టద్యుమ్నుడే పాండవ సర్వసేనాని. మరొక కుమారుడు శిఖండి అక్షౌహిణీ సేనాధిపతి. ద్రుపదుని గురించి చెబుతూ ప్రత్యేకంగా మహారథుడు అని విశేషణంతో చెబుతున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఇది ద్రుపదునితో ద్రోణునికిగల వైరాన్ని గుర్తు చేయటానికే.

4. దృష్టకేతువు : ఇతడు చేదిదేశపు రాజు. శిశుపాలుని కుమారుడు. శిశుపాలుడు పాండవుల పినతల్లి (కుంతీదేవి చెల్లెలు) సాత్వతి కుమారుడే. రాజసూయయాగ సమయంలో శ్రీకృష్ణుని నిందించి, ఆయన చేతిలో హతుడయ్యాడు శిశు పాలుడు. అప్పుడు చేది రాజ్యానికి దృష్టకేతువు పట్టాభిషిక్తు డయ్యాడు. ఇతడు అక్షౌహిణీ సేనాధిపతి.

5. చేకితానుడు : యాదవులలో యదు, వృష్టి, భోజ, అంధక అని 4 వంశాలున్నాయి. వారిలో అంధక వంశానికి చెందిన రాజు చేకితానుడు. ఈయన కూడా అక్షౌహిణీ సేనాధిపతియే.

6. కాశీరాజు : కాశీదేశపు రాజు. సామాన్య వీరుడు, భీమసేనుని మామ.

7. పురుజిత్తు : ఇతడు కుంతిని పెంచుకున్న కుంతిభోజుని పుత్రుడు. ధర్మజ, భీమార్జునులకు మేనమామ. అతిరథుడు. మహా పరాక్రమశాలి.

8. కుంతిభోజుడు : ఇతడు కూడా కుంతీదేవి సోదరుడే. కుంతి భోజుని పుత్రుడే. తండ్రి పేరే ఇతడికి పెట్టడం జరిగింది. పురుజిత్తు, ఇతడు సోదరులే.

9. శైబ్యుడు : ఇతడు శిబిదేశానికి రాజు. ఇతని కుమార్తె దేవికను ధర్మరాజు వివాహం చేసుకున్నాడు. కనుక ఈయన ధర్మజుని మామ. 'నరపుంగవః' పురుషులలో శ్రేష్ఠుడు అని దుర్యోధను డీయనను ప్రశంసించాడు.

10. యుధామన్యుడు : పాంచాల రాజు ద్రుపదుని సోదరుని యొక్క కుమారుడు. యుద్ధమునందు ఆవేశముగలవాడు గనుక యుధామన్యుడు అనుపేరు సార్థకమయింది. ఇతడు 18 రోజులు కురుక్షేత్ర యుద్ధభూమిలో అర్జున రథానికి ఎడమవైపు చక్రరక్షకుడుగా ఉండిన ప్రతాపశాలి. మహావీరుడు.

11. ఉత్తమౌజుడు : ఇతడు యుధామన్యుని సోదరుడే. పాంచాల రాజపుత్రుడే. ఇతడు అర్జున రథానికి కుడివైపు చక్రరక్షకునిగా ఉండి, 18 రోజులూ అర్జునుని కాపాడిన వాడే. యుధామన్య ఉత్తమౌజులిద్దరూ 18 రోజుల యుద్ధంలో ఎవరిచేతను వధించబడకుండా తీవ్రమైన యుద్ధం చేసిన పరాక్రమశాలురే.

12. సౌభద్రుడు : అర్జునునకు సుభద్రయందు జన్మించిన అమేయబలపరాక్రమ సంపన్నుడు. ఇతడే అభిమన్యుడు. అర్జునుని వద్ద, సాత్యకి వద్ద యుద్ధ విద్యలు నేర్చుకున్నవాడు. శ్రీకృష్ణుని మేనల్లుడు. విరాటరాజుకు అల్లుడు. భీష్మద్రోణు లిద్దరినీ ఒకరోజు యుద్ధంలో జయించి ప్రశంసలందు కున్న వాడు. 13వ రోజు యుద్ధంలో ద్రోణుడు పన్నిన పద్మవ్యూహంలో ప్రవేశించి, తన అసమాన శౌర్య, ధైర్య, పరాక్రమాలను ప్రదర్శించినవాడు. ఆనాడు ద్రోణాచార్యునితో సహా ఇతడి చేతిదెబ్బ తినని యోధుడు కౌరవపక్షంలో లేడు. ఆనాడు కర్ణుడు అభిమన్యుని చేతిలో విగతకవచుడై, రణభూమినుండి తొలగిపోయి, ముఖద్వారాన ఉన్న ద్రోణుని చేరి "ఆచార్యా! ఈ బాలుని పరాక్రమం గమనించారా? అర్జునుని బాణప్రయోగ కౌశల్యం చూచానుగాని, అతడి హస్తం ఇంత కర్కశం కాదు. బాలుని బాణ ప్రయోగ కౌశల్యం అనన్య సామాన్యం, అనితరసాధ్యం. ఆ బాణాలు ఘోర సర్పాలవలె నా శరీర అవయవాలను

పీడిస్తున్నాయి. యుద్ధరంగమున దుర్యోధనుని కొరకు నిలబడి యుండక తప్పదని నిలుచున్నానేగాని, నిజంగా శిబిరానికి వెళ్ళి విశ్రాంతి తీసుకోవాలనిపిస్తున్నది" అన్నాడు. అట్టి శౌర్యధనుడు, పరాక్రమశాలి అభిమన్యుడు. కనుకనే ఆరుగురు మహావీరులు కలిసి కుట్రపన్ని సంహరించారు అభిమన్యుని.

13. ద్రౌపదేయులు : పాండవులకు ద్రౌపదీదేవి వల్ల జన్మించిన ఐదుగురు పుత్రులే ద్రౌపదేయులు. వీరినే ఉప పాండవులు అంటారు. వీరు:

(1) ప్రతివింద్యుడు : ధర్మజద్రౌపదీ పుత్రుడు. వింధ్యపర్వతం వలె స్థిరంగా నిలిచి యుద్ధం చేయగలవాడు. కనుకనే ప్రతి వింద్యుడనే పేరు సార్థకం.

(2) శ్రుతసోముడు : భీమద్రౌపదీపుత్రుడు. ఇతడు జన్మించినప్పుడు పాండవులు సోమయాగం చేశారు. అందుకే శ్రుతసోముడనే పేరు పెట్టారు.

(3) శ్రుతకీర్తి : అర్జునద్రౌపదీ పుత్రుడు. ప్రసిద్ధ కర్మలాచరించి కీర్తిని బడసిన అర్జునుని పుత్రుడు గనుక ఆ పేరు పెట్టారు.

(4) శతానీకుడు : నకులద్రౌపదీ పుత్రుడు. శతానీక మహర్షి యందలి గౌరవం చేత ఆ పేరు పెట్టారు.

(5) శ్రుతకర్ముడు : సహదేవద్రౌపదీ పుత్రుడు. కృత్తికానక్షత్రంలో పుట్టినవాడు. కనుక అలా నామకరణం చేయటం జరిగింది.

ఇలా మొత్తం 17 మందిని పేర్కొని వీరంతా మహా రథులే అన్నాడు దుర్యోధనుడు. నిజంగా అందరూ మహారథులు కారు. మహారథులున్నారు. అంతకన్న గొప్పవారైన అతిరథులు, రథయూధపయూధకులున్నారు. తక్కువ వారైన సమరథులూ ఉన్నారు. మరెందుకిలా చెప్పినట్లు? ఇదే దుర్యోధనుని అస్తవ్యస్త మనస్థితి.

ఇంకా ఏం చెప్పబోతున్నాడు?

శ్లో ॥ అస్మాకంతు విశిష్టాయే తాన్నిబోధ ద్విజోత్తమ!।
నాయకా మమసైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తాన్ బ్రవీమితే॥ 7

తా: ద్విజోత్తమా! మన పక్షంలో విశిష్టులైన వారెవరో ఇక తెలుసుకోండి. నా సైన్యంలోని నాయకులను మీ గుర్తుకోసం చెబుతాను.

వ్యాఖ్య : ద్విజోత్తమా! అంటే బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడా! అని. ఆచార్యుని ఇక్కడ

బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుడా! అనటంలో దుర్యోధనుని ఆంతర్యంలో ఉన్న భావం ఏమై ఉండవచ్చు? సామాన్యంగా బ్రాహ్మణుని హృదయం దయతో ఉంటుంది. ఎదటి పక్షంలోని చాలామంది ఆయన శిష్యులే. కనుక శిష్యవాత్సల్యం, బ్రాహ్మణ సహజమైన దయ – రెండూ కలసి ఆచార్యుడు తన కొంప ముంచుతాడేమో ననే అనుమానంతో అయ్యా! ఇక్కడ మాత్రం దయచూపకు అనే ఉద్దేశ్యంతో ఈ పద ప్రయోగం చేసి ఉండవచ్చు. అక్రమ మైన పనులు చేస్తూ, నీచ భావాలు గల వాడికి అంతరాంతరాల్లో ఇలాంటి అనుమానాలు, భయాలు సహజం. హృదయం పవిత్రంగా లేనివాడు తన లోపాలను ఇతరులపై రుద్దే ప్రయత్నం చేస్తాడు. ఇక్కడ దుర్యోధనుని పరిస్థితి ఇదే.

తన భయాన్ని పోగొట్టుకొనుట కొరకే దుర్యోధనుడు నాసైన్యంలోని నాయకులను మీగుర్తుకోసం చెబుతాను అంటున్నాడు. కౌరవ సైన్యంలోఉన్న నాయకులెవరో ద్రోణునకు తెలియదా? లేక మరచిపోయాడా? మరెందుకు గుర్తు చేస్తున్నట్లు?

చీకటిలో నడిచేవాడు భయంతో ఉంటాడు. ఆ భయం నుండి తప్పించుకొనటానికి తనలో తనే ఈలవేసుకుంటాడు. బలవంతునితో శతృత్వం పెట్టుకున్న బలహీనుడు, తన భయాన్ని పోగొట్టుకొనుటకు తనవారి దగ్గరకెళ్ళి "వాడేదో అనుకుంటున్నాడు, నా సంగతి వాడికి బాగా తెలియదు, వాణ్ణి రానియ్. నా తడాఖా చూపిస్తాను" అంటాడు. ఇప్పుడు దుర్యోధనుని పరిస్థితి ఇదే. దిగజారిపోతున్న ధైర్యాన్ని కూడగట్టుకొనటానికి, తనను తానే ప్రోత్సహించుకొనటానికి తన సేనలోని వీరుల పేర్లను తానే గుర్తు చేసుకుంటూ–నీ గుర్తుకోసం చెబుతున్నాను – అని ద్రోణునితో అంటున్నాడు. ద్రోణునికి గుర్తు చెయ్యాల్సిన అవసరమేమీ లేదు. ఆయనకు అందరూ తెలుసు. ఇప్పుడు దుర్యోధనుడు తన సేనలోని ఎవరెవరిని గుర్తు చేస్తున్నాడు?

శ్లో ॥ భవాన్ భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ సమితింజయః।
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సౌమదత్తి స్తథైవచ ॥ 8

తా॥ మీరు, భీష్ముడు, కర్ణుడు, యుద్ధమందు జయశీలుడైన కృపాచార్యుడు, అశ్వత్థామ, వికర్ణుడు, అలాగే సోమదత్తుని కుమారుడైన భూరిశ్రవుడు ఉన్నారు.

వ్యాఖ్య : దుర్యోధనుడు తన సేనలోని వీరులను ద్రోణాచార్యునికి గుర్తుచేస్తూ

మొదట 'భవాన్' 'మీరు' అంటూ ద్రోణాచార్యునే పేర్కొన్నాడు. సర్వసైన్యాలకు అధిపతి భీష్ముడు గదా! మరి ద్రోణునే మొదటివానిగా ఎందుకు పేర్కొన్నట్లు? దీనికి అనేక కారణాలు ఉండవచ్చు.

1. ఎదురుగా ఉన్న ఆచార్యునికి ఉత్సాహం కలిగించటానికి; "నాకు మీ మీదనే గౌరవం, విశ్వాసం ఎక్కువ" అని ఆచార్యునికి నమ్మకం కలిగించ టానికి కావచ్చు. 2. ఎదురుగా ఉన్న తనను విడిచి, వేరొకరిని ప్రథమస్థానంలో పేర్కొంటే ఆచార్యుని మనస్సుకు కష్టం కలగవచ్చు, లేదా తనమీద కోపం రావచ్చు- అని, 3. "ఇదంశస్త్రం - ఇదం శాస్త్రం" అంటూ శస్త్రవిద్యలోనూ, శాస్త్ర విద్యలోనూ - రెండింటి లోనూ ప్రవీణుడు గనుక మొదటగా ఆచార్యునే పేర్కొని ఉండవచ్చు. 4. ఇప్పటి వరకు 'తవశిష్యేణ' అని, 'ద్విజోత్తమా!' యని తాను పలికిన పలుకులలోని ఆంతర్యాన్ని గ్రహించి, తనను అవమానించినట్లుగ భావించినందు వల్లనే ద్రోణుడు తనతో ఒక్కమాట కూడా మాట్లాడకుండ, తనకు ధైర్యం చెప్పకుండా ఉన్నాడేమోనని గ్రహించిన దుర్యోధనుడు తన తప్పును దిద్దుకొనుటకై ఇలా మొదటగా ద్రోణుని పేర్కొని ఉండవచ్చు.

దుర్యోధనుడు పేర్కొన్న వీరులు మొత్తం 7 గురు. వారు-

1. ద్రోణుడు : ఈయన భరద్వాజ మహర్షి పుత్రుడు. మొదట తండ్రివద్ద, తర్వాత అగ్నివేశుడను మునివద్ద శాస్త్రాలను, ధనుర్వేదాన్ని అభ్యసించాడు. కృపాచార్యుని చెల్లెలు కృపిని వివాహమాడగా వారికొక కుమారుడు అశ్వత్థామ. కటిక పేదరికం. పరశురాముడు బ్రాహ్మణులకు విరివిగా దానాలు చేస్తున్నాడని తెలిసి ఆయన వద్దకు వెళ్ళాడు. అయితే అప్పటికే సర్వస్వమూ దానం చేసి, తపస్సు చేసుకుంటున్నాడు పరశు రాముడు. ద్రోణునికేమీ సాయం చేయలేక తన వద్దనున్న అస్త్రవిద్యను ప్రదానం చేశాడు. అక్కడినుండి తిరిగి వచ్చి, చిన్ననాటి సహాధ్యాయి ద్రుపదుని వద్దకేగి, అతడిచేత అవమానించబడి, హస్తినాపురం చేరాడు. అక్కడ కొన్నాళ్ళు రహస్యంగా కృపుని ఇంట ఉండి, భీష్ముని కోరికపై కురుపాండవులకు ధనురాచార్యుడయ్యాడు. గొప్ప పరాక్రమశాలి. కౌరవపక్షంలో అక్షౌహిణీ సేనాధిపతి. భీష్ముని తర్వాత సర్వసేనాని.

2. భీష్ముడు : గంగాశంతనుల పుత్రుడు. అసలుపేరు దేవ వ్రతుడు, గంగకు

పుత్రుడు గనుక గాంగేయుడు. ఆజన్మ బ్రహ్మ చర్య వ్రతాన్ని పాటిస్తానని భీష్మమైన ప్రతిజ్ఞచేసినందుకు 'భీష్ముడ'నే పేరు స్థిరపడిపోయింది. తల్లివద్ద, తరువాత పరశురామునివద్ద అస్త్రవిద్యలు నేర్చాడు. ఈయనకు 'స్వచ్ఛంద మరణం' వరం తండ్రిచేత ప్రసాదించబడింది. కౌరవ సర్వ సేనానిగా 10 రోజులు సేనలను నడిపించిన మహావీరుడు. ద్వంద్వ యుద్ధంలో పరశురామునే నిలువరించిన వీరాగ్రేసరుడు. కురుపితామహుడు.

3. కర్ణుడు : కుంతీదేవికి సూర్యప్రసాదాన జన్మించి, సూతులచే పెంచబడినవాడు. మహావీరుడు. ద్రోణుని వద్ద విద్యాభ్యాసం చేసే సమయంలోనే అర్జునునితో స్పర్థను పెంచుకున్నవాడు. అర్జునునిపై ద్వేషం పాండవ ద్వేషంగా మారింది. దానితో దుర్యోధనునితో సఖ్యం చేసి దుష్టచతుష్టయంలో చేరిపోయాడు. దుర్యోధనుడు పూర్తిగా కర్ణుని పరాక్రమంపైనే నమ్మకం పెట్టు కున్నాడు. మహావీరుడే అయినా స్వయంకృతాపరాధంతో శాపాలు కొని తెచ్చుకున్నవాడు. భీష్మునిపై కోపంతో 10 రోజులూ యుద్ధంలో పాల్గొనకుండా 11వ రోజున ప్రవేశించినవాడు.

4. కృపాచార్యుడు : గౌతమ వంశీయుడైన శరద్వంతుని పుత్రుడు. కౌరవులకు కుల గురువు. కురుపాండవులకు మొదటి ఆచార్యుడు. పరాక్రమశాలి. అక్షౌహిణీ సేనాధిపతి.

5. అశ్వత్థామ : ద్రోణపుత్రుడు, ప్రాణంమీద తీపి ఎక్కువ. తెగించి యుద్ధంచేస్తే అర్జునునితో సమానమైన పరాక్రమశాలి అని అంటారు. దుర్యోధనునికి మిత్రుడు.

6. వికర్ణుడు : దుర్యోధనుని తమ్ముడు. సమరథుడు. జూదంలో నేర్పరి. దుర్యోధన సోదరులలో ఒకే ఒక్క ధర్మపక్షపాతి. ఇతడి ధర్మతత్పరత - ద్రౌపదీదేవిని సభకీడ్చుకొని వచ్చి పరాభవించిన సందర్భంలో స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. ధార్తరాష్ట్రులు వందమందినీ సంహరిస్తానని ప్రతిజ్ఞచేసిన భీముడు, ఇతడిని చంపేటప్పుడు మాత్రం కంటతడి పెట్టాడు. క్షత్రియ ధర్మాన్ని నిందించి వికర్ణుని చంపవలసివచ్చినందుకు బాధపడ్డాడు.

7. సౌమదత్తి : భీష్ముని పినతండ్రి బాహ్లికుడు. ఆయన పుత్రుడు సోమదత్తుడు. ఆ సోమదత్తుని పుత్రుడు భూరిశ్రవుడు. ఇతడే సౌమదత్తి. అతిరథుడు,

కురుపాండవులందరికీ గౌరవనీయుడు. తండ్రిలాంటివాడు. వీరు 7 గురిని పేర్కొన్నాడు దుర్యోధనుడు.

పాండవసేనలో 19 మందిని పేర్కొన్న దుర్యోధనుడు, తన సేనలో 7 గురిని మాత్రమే తెలిపాడు. దీనినిబట్టి పాండవ సేన 7 అక్షౌహిణులే అయినా వీరులెక్కువగా ఉన్నారని, తమ సేన 11 అక్షౌహిణులైనా వీరులు తక్కువని దుర్యోధనుడు భయపడుతున్నాడు.

పాల విలువ వెన్ననుబట్టి, సేన విలువ వీరులనుబట్టి ఉంటుంది. దుర్యోధనునికి అధిక సేన సమకూరింది గదా! అని కొందరి భావన. కాని వారందరూ దుర్యోధనునిపై ప్రేమతోనో, అతడిది ధర్మమనో చేరినవారు కాదు. పాండవ దిగ్విజయ సమయంలో పాండవుల చేత ఓడినవారు కొందరు ద్వేషంతో దుర్యోధనుని వైపు చేరారు. శ్రీకృష్ణునిపై ద్వేషంతో నరకుని కుమారుడు భగదత్తుడు, విందానువిందులు వచ్చారు. దుర్యోధనుని మోసానికి గురై శల్యుడు రావాల్సి వచ్చింది. దుర్యోధనుడు అధికారంలో ఉన్నందున భయంతో చేరినవారు కొందరు. ఇలా వేర్వేరు కారణాలతో వచ్చిన వారు. కాని పాండవ పక్షంవైపు వచ్చినవారు ధర్మంపై ప్రీతితో, ధర్మరాజుపై ప్రీతితో వచ్చారు.

ఇక్కడొక ముఖ్య విశేషం దాగి ఉంది. ఉభయసేనల వీరులను గూర్చి చెప్పేటప్పుడు దుర్యోధనుడు, 3 శ్లోకాల్లో పాండవ వీరులను చెప్పి, 1 శ్లోకంలో కౌరవ వీరులను చెప్పాడు. భగవద్గీత 16వ అధ్యాయంలో దైవీ సంపదను గూర్చి 3 శ్లోకాల్లో వర్ణించి, ఆసురీ సంపదను 1 శ్లోకంలో వర్ణించటం జరిగింది. ఈ రెంటిని పోల్చిచూస్తే ఒక స్వారస్యం కనిపిస్తుంది. అదేమిటంటే "పాండవసేనదైవీ సంపద" అని, "కురుసేన ఆసురీ సంపద" అని. తనసేన లోని వీరులను పేర్కొని ఇక తన సేన ఎట్టిదో వివరిస్తున్నాడు దుర్యోధనుడు.

శ్లో॥ అన్యేచ బహవశ్శూరాః మదర్థేత్యక్త జీవితాః।
నానా శస్త్ర ప్రహరణాః సర్వే యుద్ధ విశారదాః॥ 9

తా॥ ఇంకా ఎందరో శూరులు, యుద్ధ విశారదులు, అనేక శస్త్రాలు ధరించి నా కోసం జీవితాలను విడిచిపెట్టారు.

వ్యాఖ్య: ఇక్కడ దుర్యోధనుని మనస్సు భయంతో, అస్తవ్యస్తంగా ఉండటం

వల్లనేమో "నా కోసం ప్రాణాలర్పించ టానికి ఎందరో వీరులున్నారు" అని అనటానికి బదులు "నా కోసం ఎందరో ప్రాణాలర్పించారు (త్యక్త జీవితాః)" అన్నాడు. తనకు తెలియకుండానే అపశృతి, అపశబ్దం, అపశకునం సూచించే పదం వచ్చింది దుర్యోధనుని నోటినుండి. బ్రతికి ఉన్నవాళ్ళను పట్టుకొని ప్రాణాలు విడిచారు అనటం, ముందు రాబోయే దానికి ఒక సూచన. ఎలాగూ వీళ్ళంతా పోయేవాళ్ళేననే పలుకు అనుకోకుండా వచ్చింది.

లోకంలో మదర్థ జీవులు, తదర్థ జీవులు అని రెండు రకాల వారుంటారు. "నా పొట్ట నింపుకోవటం, నేను బాగుండటం ముఖ్యం. ఎవరెలా పోతే నాకేం, మీ ఇంటికొస్తే ఏమిస్తావు? మా ఇంటికొస్తూ ఏమితెస్తావు; నా సేవ చెయ్యటానికే ఇతరులు పుట్టారు, వాళ్ళలా నా సేవచేస్తూ ఉండాల్సిందే, అది వాళ్ళ ఖర్మ. నా జన్మహక్కు" అని భావించే స్వార్థ జీవులు, అహంకారులు మదర్థ జీవులు.

"నేను పుట్టినందుకు ఇతరులకేమైనా మేలు చేయగలుగు తున్నానా? నాకు కొంచెం నష్టమయినా ఇతరులకు మేలు జరిగితే చాలు, చెట్టులాగా అందరికీ నీడనివ్వాలి" అని భావించే ఉత్తములు తదర్థ జీవులు.

తినటం, సంపాదించటం, నిద్రపోవటం, సంతానాన్ని కనటం, అన్ని సుఖాలు అనుభవించటం – ఇదే ప్రధానం అనుకొనేవారు భోగజీవులు. చివరకు రోగ జీవులు.

తినటం కోసం జీవించటంకాదు, జీవించటం కోసం తినాలి. ఎంతకాలం బ్రతికామనిగాక ఎంత బాగా బ్రతికాం? అని ఆలోచించేవారు త్యాగజీవులు. చివరకు యోగజీవులు.

'మదర్థే' – నా కొరకు అనటంలో దుర్యోధనునిలో అహంకారం ఎంత ఉన్నదో తెలుస్తున్నది. వారి జీవితాలు వారివి కావు. నా కోసం ముడుపుగట్టబడ్డాయి అంటున్నాడు. నిజంగా దుర్యోధనుని సేనలో అతడిమీద ప్రేమతో వచ్చినవారు కనిపించరు. ఇంతకాలం వారి ఉప్పు తిన్నందున ఋణం తీర్చుకోవటానికి వచ్చినవారు, పాండవ ద్వేషంతోనో, శ్రీకృష్ణునిపై ద్వేషంతోనో వచ్చినవారు; మోసానికి గురై వచ్చినవారు, భయంతో వచ్చిన వారు. అట్టి వీరిని చూచి ఇలా అనటం దుర్యోధనుని అహంకారమే.

ఇక్కడ మరొక విశేషం చూద్దాం. 'అందరి బ్రతుకులూ నా కొరకే'

అంటున్నాడు దుర్యోధనుడీ శ్లోకంలో. ఇదే అధ్యాయం 33వ శ్లోకంలో తన బ్రతుకు అందరి కొరకూ అంటున్నాడు అర్జునుడు. "యేషా మర్థే కాంక్షితంనః రాజ్యం భోగాస్సుఖానిచ-" ఎవరి కోసం రాజ్యం, భోగాలు, సుఖాలు కావాలనుకుంటు న్నామో- అని అంటున్నాడు. అందుకే 'ఓ అర్జునా! నీవు దైవీ సంపదగలవాడివి' అని భగవానుడు ప్రశంసించాడు 16వ అధ్యాయంలో. మరి దుర్యోధనుడో! ఆసురీ సంపదగలవాడు. అందుకే దుర్యోధనుడు మదర్థ జీవి - అర్జునుడు తదర్థ జీవి.

ఇలా తన సేనను గూర్చి చెప్పిన దుర్యోధనుడు రెండు సేనలను పోల్చుతున్నాడు. ఎలా?

శ్లో॥ అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితం।
పర్యాప్తం త్విదమేతేషాం బలం భీమాభిరక్షితం॥ **10**

తా॥ భీష్ముల వారిచేత రక్షింపబడుతున్న మన ఆసేన అపరిమితమైనది. భీముని చేత రక్షింపబడుతున్న వారి ఈసేన పరిమితమైనది.

వ్యాఖ్య: పాపభీతి ఆవహించిన దుర్యోధనుడు మతి స్థిమితం కోల్పోయిన వానివలె ద్రోణాచార్యునికి ఏదేదో బోధిస్తున్నాడు. దుర్యోధనుని ఎత్తి పొడుపులను, సూటిపోటి మాటలను, నీచబుద్ధిని గ్రహించాడు ద్రోణాచార్యుడు. అయినా కర్తవ్యానికి బద్ధుడై మౌనంగా వింటున్నాడు. "నీ బ్రతుకు నాకు తెలుసులే, నేనిప్పుడు ఏమీ మాట్లాడకూడదు గనుక మౌనం వహించాల్సి వచ్చింది" అని లోలోపల అనుకుంటూ ఉపేక్షా భావంతో ఉన్నాడు. అనుకోకుండానే దుర్యోధనుని నోట వెలువడుతున్న అపశబ్దాలను వింటున్నాడు. ఇప్పుడు రెండు సేనలను దుర్యోధనుడు ఎలా పోలుస్తున్నాడో జాగ్రత్తగా గమనిస్తున్నాడు ద్రోణాచార్యుడు.

భీష్మాభిరక్షితం అస్మాకం **తత్‌బలం** "అపర్యాప్తం". భీమాభిరక్షితం ఏతేషాం **ఇదంబలం** "పర్యాప్తం"-భీష్మునిచే రక్షించబడుతున్న మన ఆసేన అపరిమితం. భీమునిచే రక్షింపబడుతున్న వారి ఈసేన పరిమితం.

కురుసేనకు సర్వసేనాని భీష్ముడు గనుక తనబలం భీష్మాభిరక్షితం. మరి పాండవసేనకు సర్వసేనాని దృష్టద్యుమ్నుడు గదా! భీమాభిరక్షితం అని ఎందుకన్నట్టు? పాండవ సర్వసేనాని దృష్టద్యుమ్నుడే అయినా మొదటిరోజున

వారి వ్యూహం వజ్ర వ్యూహం. వ్యూహ ముఖంలో గదాదండం ధరించిన భీమసేనుని నిలబెట్టి, వ్యూహ రక్షకుడిగా ఉంచటం వల్ల పాండవసేనను భీమాభిరక్షితం అన్నాడు దుర్యోధనుడు.

ఇందులో ఒక శ్లేషార్థం ఉంది. భీష్మ అంటే మొండి పట్టుదల అని, భీమ అంటే వివేకంతో కూడిన బలం అనీ అర్థం ఉంది. అందువల్ల మనసేన మొండితనం వల్ల కలిగిన బలంతోను, వారిసేన వివేకంతో కూడిన బలంతోను రక్షింప బడుతున్నది - అనే అర్థం వస్తున్నది. ఇలా అనుకోకుండా దుర్యోధనుని నోట శ్లేషార్థాలు గల పదాలు వెలువడ్డాయి.

అలాగే తన సేన అపర్యాప్తం అన్నాడు దుర్యోధనుడు. అపర్యాప్తం అంటే అపరిమితమైన అని ఒక అర్థంకాగా, అసమర్థమైనది, అసంపూర్ణమైనది అని మరొక అర్థం. అలాగే ఎదటి సేనను పర్యాప్తం అన్నాడు. పర్యాప్తం అంటే పరిమిత మైనది అని ఒక అర్థం కాగా సమర్థమైనది, సంపూర్ణమైనది అని మరొక అర్థం. తనసేన 11 అక్షౌహిణులు గనుక అపరిమితం అనే భావంలోను, పాండవసేన 7 అక్షౌహిణులే గనుక పరిమితమైనది అనే భావంలోను ఆ పదాలను ఉపయోగించాడు దుర్యోధనుడు. అయితే వాటికి వ్యతిరేకార్థా లుండటం కాకతాళీయం. అపర్యాప్తం అంటే నిండుకున్నది అని, పర్యాప్తం అంటే నిండైనది అనే అర్థాలు కూడా ఉండటం విశేషం.

'అస్మాకం తత్ బలం' - మన ఆ బలం; 'ఏతేషాం ఇదం బలం' - వారి ఈ బలం అన్నాడు దుర్యోధనుడు. దగ్గరగా ఉన్నదానిని ఇది అని, దూరంగా ఉన్నదానిని అది అంటాం. కాని దుర్యోధనుడు దగ్గరగా ఉన్న తన సేనను 'ఆసేన' అని, దూరంగా ఉన్న పాండవసేనను 'ఈసేన' అని పేర్కొంటున్నాడు. ఇది కూడా భయంవల్ల, పాపభీతివల్ల కలిగిన దుర్యోధనుని అస్తవ్యస్త మనోస్థితిని తెలియజేస్తుంది.

ఇలా పాండవసేనకన్న తనసేన చాలా పెద్దది, భయపడాల్సిందేమీ లేదు - అని తనకు తానే చెప్పుకుంటూ ద్రోణునితో అని, ఇప్పుడు సైన్యానికి ఒక ఆదేశం ఇస్తున్నాడు. ఏమని?

శ్లో॥ అయనేషుచ సర్వేషు యథా భాగమవస్థితాః।
భీష్మమేవాభి రక్షంతు భవంతస్సర్వ ఏవహి॥ **11**

తా॥ అన్ని వ్యూహ మార్గాలలోను మీరంతా ఎవరి స్థానాలలో వారుంటూ అందరూ భీష్ములవారినే రక్షిస్తూ ఉండాలి.

వ్యాఖ్య: దుర్యోధనుడు శిష్యుని లాగా ఆచార్యుని సమీపించి, రాజులాగా చెప్పదలచుకొన్న విషయాలను చెప్పి, ఇప్పుడు సేనలకు ఆదేశం ఇస్తున్నాడు. సేనలకు ఆదేశం ఇవ్వటం సేనాధిపతుల బాధ్యత. ఏ అక్షౌహిణీ సేనాధిపతి ఆ అక్షౌహిణీ సేనలకు తగిన సమయంలో తగిన ఆదేశాలిస్తూ సేనలను నడిపిస్తుంటాడు. ఇప్పుడు ద్రోణాచార్యుడు తన సేనలకు ఆదేశం ఇవ్వాలి. కాని దుర్యోధనుడే స్వయంగా ఆదేశం ఇస్తున్నాడు, "మీరందరూ మీ మీ నియమిత స్థానాలలో ఉండి భీష్ముల వారిని రక్షించండి" అని. ఎందుకిలా? – దుర్యోధనునిలో ప్రవేశించిన భయం, పిరికితనం ఇలా అస్తవ్యస్తంగా ప్రవర్తించేట్లు చేస్తున్నది.

ఇంతకూ 'భీష్ముల వారిని రక్షిస్తూ ఉండండి' అని సేనలకు ఎందుకు ఆదేశిస్తున్నాడు దుర్యోధనుడు? భీష్ముడు గొప్ప పరాక్రమశాలి. సర్వ శస్త్రాస్త్ర సంపన్నుడు. ద్వంద్వ యుద్ధంలో పరశురామునే ఎదిరించగలిగిన ధైర్యశాలి. తనను తాను రక్షించుకుంటూ ఎందరినో రక్షించగల అస్త్రవేత్త. అయినప్పటికీ శిఖండి తనకు ఎదురుపడితే అతడితో యుద్ధం చేయనని, ఒకవేళ శిఖండి తనపై బాణవర్షం కురిపించినా తానుమాత్రం అతనిని ఎదిరించి పోరాడనని ఇంతకుముందే తెలియజేశాడు భీష్ముడు. అజాగ్రత్తగా ఉంటే సింహం నక్కచేతిలో చిక్కినట్లు అవుతుంది. కనుక శిఖండి భీష్ముని కెదురుగా రాకుండా మిగిలినవారంతా జాగ్రత్తపడాలి. ఒక్క శిఖండి గురించి జాగ్రత్తలు తీసుకుంటే ఇంకెవ్వరూ ఆయన నేమీ చేయలేరు. అందుకే దుర్యోధనుడు ప్రత్యేకంగా జాగ్రత్తలు చెబుతున్నది. భీష్ముడొక్కడు క్షేమంగా ఉంటే తన సేన అంతా క్షేమంగా ఉంటుందని దుర్యోధనుని నమ్మకం. ఇదీ కథాపరంగా దుర్యోధనుడు జాగ్రత్తలు చెప్పటం వెనుక ఉన్న కారణం.

ఇక ఆధ్యాత్మికంగా తీసుకొంటే ఇందులో ఒక విశేషం దాగి ఉంది. భీష్ముడు ఆజన్మ బ్రహ్మచర్య వ్రత దీక్షా సంపన్నుడు. బ్రహ్మచర్యం మిగిలిన అన్ని ఆశ్రమాలకు పునాది. బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ, వానప్రస్థ, సన్యాసి అని నాలుగు ఆశ్రమాలు. బ్రహ్మచర్యం మిగిలిన మూడింటికి పునాది. అంటే అన్ని

యోగ సాధనలకు బ్రహ్మచర్యం అవసరం. బ్రహ్మచర్యం పడిపోతే అన్ని సాధనలు పడిపోయినట్లే. బ్రహ్మచర్యం పడిపోతే మిగిలిన 3 ఆశ్రమాలు దెబ్బతినిపోతాయి. అదే భీష్ముడు పడిపోతే అంతా పడిపోయినట్లేనని, అందుకని భీష్ముని అన్నివైపుల నుండి రక్షించుకోవాలని దుర్యోధనుడు భావించటంలోని ఆధ్యాత్మిక విశేషం. మరొక విశేషం కూడా ఉంది.

భీష్ముడు అహంకారానికి ప్రతీక. ద్రోణుడు మమకారానికి ప్రతీక. అహంకారం గురువును (పరశురాముని) ఎదిరిస్తుందీ, దైవాన్నీ (శ్రీకృష్ణుని) ఎదిరిస్తుంది. భీష్ముడలా ఎదిరించాడు. ద్రోణునికి పుత్రుడంటే మమకారం. కుమారుని మరణ వార్త విని ప్రాణాలు వదిలినవాడు. కనుక మమకార ప్రతినిధి.

దేవుడికి జీవుడికి మధ్యనున్న తెర అహంకారమే. అహంకారాన్ని తగిలించుకొని దేవుడు జీవుడవుతున్నాడు; అహం కారాన్ని వదిలించుకుంటే జీవుడు దేవుడే అవుతాడు. కనుక దైవీ సంపదగలవారు అహంకారాన్ని నాశనంచేసి జీవభావం నుండి దైవభావంలోకి వస్తారు. కాని ఆసురీ సంపదగలవారు అహంకారాన్ని పడకుండా చూసి జీవ భావంలోనే ఉంటారు. నీచ నికృష్ట యోనులందు జన్మిస్తూ జనన మరణ రూప సంసార చక్రంలోనే తిరుగాడుతూ ఉంటారు. ఇప్పుడు ఆసురీ సంపదగల దుర్యోధనుడు అహంకారాన్ని (భీష్ముని) పడిపోనీయకుండా జాగ్రత్తలు తీసుకుంటున్నాడు అని ఆధ్యాత్మిక అంతరార్థం.

అహంకారం పోతేనే మోక్షం – భీష్ముడు పడిపోతేనే ధర్మ విజయం – ధర్మరాజు విజయం. దీనితో దుర్యోధనుని పాత్ర తెరవెనుకకు పోయింది. ఇక దుర్యోధనుడు సేనలను ఆదేశించిన తర్వాత ఏమి జరిగింది?

శ్లో॥ తస్య సంజనయన్ హర్షం కురువృద్ధః పితామహః।
సింహనాదం వినద్యోచ్చైః శంఖం దధ్మౌప్రతాపవాన్॥ 12

శ్లో॥ తతః శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానక గోముఖాః।
సహసైవాభ్య హన్యంత సశబ్ద స్తుములో భవత్॥ 13

తా॥ అతడికి (దుర్యోధనునికి) సంతోషం కలిగిస్తూ ప్రతాపవంతుడైన కురువృద్ధుడు; పితామహుడు భీష్మాచార్యులు గట్టిగా సింహనాదంచేసి శంఖాన్ని

ఊదాడు (12). ఆ వెనువెంటనే శంఖాలు, భేరీలు, పణవానకాలు, గోముఖాలు ఒకేసారిగా మ్రోగాయి. ఆ ధ్వని గజిబిజిగా ఉంది.

వ్యాఖ్య: పాండవ సేనను చూచి కలవరపాటు చెందిన దుర్యోధనుడు ద్రోణుని చేరి అడ్డదిడ్డంగా మాట్లాడటాన్ని నిశితంగా గమనిస్తున్నాడు భీష్ముడు. ద్రోణుడు మౌనంగా ఉండటాన్ని కూడా గమనించాడు. తన రక్షణకొరకు అన్నివైపుల నుండి కాచుకొని ఉండండి - అని సేనలకు ఆదేశం ఇవ్వటాన్నీ విన్నాడు. దుర్యోధనుని ఈ తెలివితక్కువ పనివల్ల సేనలలోనూ, సేనాధిపతులలోనూ అభద్రతా భావం కలుగుతుందని గ్రహించాడు భీష్ముడు. ఒకసారి సైన్యం నిరుత్సాహం పాలైతే వారిచేత సరిగ్గా యుద్ధం చేయించటం చాలా కష్టమవుతుంది.

ఇలాంటి పరిస్థితిని తప్పించాలంటే వారందరిని ఒక్క కుదుపు కుదిపి నిరుత్సాహాన్ని తొలగించాలి. దుర్యోధనుని తెలివి తక్కువ పనులకు, మాటలకు ముగింపు పలకాలి. అందుకే గట్టిగా సింహనాదం చేసి తన శంఖాన్ని పూరించాడు భీష్ముడు. భీష్ముని 'ప్రతాపవాన్' అన్నారు. యుద్ధంలో అజేయుడైన పరశురామునే ఎదిరించి విజయం సాధించిన పరాక్రమశాలి. కనుకనే ప్రతాపశాలి అన్నారు. ఇంకా కురువృద్ధుడు అన్నారు. పినతండ్రి బాహ్లికుడు తప్పిస్తే ఆయనకన్న వృద్ధులెవ్వరూ కురువంశంలో లేరు. అందుకే కురువృద్ధుడు. ఇక ఆయన కురుపాండవులకు పితామహుడు - తాతగారు. భీష్ముడు కురు వృద్ధుడేకాదు గుణవృద్ధుడు కూడా. తాతగారు గనుక మనుమల మనస్తత్వం ఎలాంటిదో బాగా తెలిసినవాడు. అందరినీ తానే పెంచి పెద్దచేసినవాడు. తండ్రిలేని వారు పాండవులైతే, లోకాన్ని చూడలేని తల్లీ తండ్రీ గలవారు ధార్తరాష్ట్రులు (దుర్యోధనాదులు). అందుకే అందరిమీదా సమానమైన ప్రేమ ఉన్నది.

అందుకే ఇప్పుడు దుర్యోధనునికి సంతోషం కలిగించటం కోసం సింహనాదంచేసి శంఖాన్ని పూరించాడు. దుర్యోధనుడెంత పాపాత్ముడైనా యుద్ధానికి ముందే భయపడి పోవటం గమనించాడు భీష్ముడు. భయపడ్డవాడు అలా ఉండిపోకుండా దానిని దాచుకొనే ప్రయత్నంలో బయటపడిపోయాడు. ద్రోణాచార్యుని నుండి ప్రోత్సాహవచనం లభిస్తుందేమోననుకుంటే అదీలేదు.

తన తెలివితక్కువతో, బుద్ధిహీనతతో ద్రోణుని మనస్సును గాయం చేశాడు. సైనికుల మనోస్థయిర్యం దెబ్బ తినేటట్లు ప్రవర్తించాడు. అందుకే జాలివేసింది భీష్మునికి. ఎలాగైనా అతడికి ధైర్యం కలిగించాలి, సంతోషం కలిగించాలి అని గట్టిగా సింహగర్జన చేశాడు. శంఖాన్ని పూరించాడు. ఇదంతా దుర్యోధనుడు ఇంకా వివేకహీనంగా ప్రవర్తించకుండా ఆపుజేయటానికే. ఐతే దుర్యోధనునిపై జాలితోచేసినా, అతడికి సంతోషం కలిగించటానికే చేసినా, సర్వసేనాధిపతి శంఖాన్ని పూరించటం యుద్ధ ప్రారంభాన్ని సూచిస్తుంది. దీనినిబట్టి యుద్ధాన్ని ప్రారంభించిన వారు కౌరవులే అని అవగతం అవుతుంది.

భీష్మునియొక్క సింహనాదాన్ని, శంఖధ్వనిని వినటం తోనే, తాము కూడా యుద్ధానికి సిద్ధంగా ఉన్నామని తమ తమ సంసిద్ధతను తెలియజేయటానికి, కౌరవ పక్షంలోని సేనాధిపతులు, వీరులు, మిగిలిన యోధ ప్రముఖులంతా తమతమ శంఖాలను ఊదటం ప్రారంభించారు. ఆ వెంటనే యుద్ధంలో సైనికులకు ఉత్సాహం కల్పించటానికి భేరీలు, పణవానకాలు - అంటే తప్పెటలు, గోముఖాలు - అంటే కొమ్ముబూరలు మొదలైన యుద్ధ వాయిద్యాలను ఆయా పనులకై నియమించబడినవారు వాయించటం మొదలుపెట్టారు.

ఈ శంఖ భేరీ పటహాదుల ధ్వని ఒక్కసారిగా అన్ని వైపుల నుంచి మార్మోగిపోయింది. కాని ఆ ధ్వని 'తుముల' - గజిబిజిగా ఉన్నదని సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో చెబుతున్నాడు. అధర్మానికి స్పష్టమైన ఆలోచన ఉండదు. అంతా గజిబిజియే. కాని ధర్మం మాత్రం దీనికి విరుద్ధం. స్పష్టమైన ఆలోచనలు ఉంటాయి. అందుకేనేమో - కౌరవ శంఖనాదాలకు ప్రతిగా పాండవ శంఖనాదాల ధ్వనిని వర్ణిస్తూ - తర్వాతి శ్లోకాల్లో - ఆ ధ్వని భూమ్యాకాశాలను ప్రతిధ్వనింపజేసేది, కౌరవుల గుండెలను భేదించేది అని వర్ణించాడు. దీనిని బట్టి దుర్యోధనుని యుద్ధం చేయాలనే కోరిక ధర్మసమ్మతమైనది కాదని సంజయుడు ఆక్షేపిస్తున్నట్లు అర్థమవుతున్నది.

కురుక్షేత్రంలో ఏమిచేశారు? అని ధృతరాష్ట్రుడు అడిగిన ప్రశ్నకు కౌరవులేమి చేశారో చెప్పిన సంజయుడు, ఇక పాండవులేమి చేశారో చెప్పబోతున్నాడు.

శ్లో॥ తతః శ్వేతైర్హయైర్యుక్తే మహతి స్యందనే స్థితౌ।
మాధవః పాండవశ్చైవ దివ్యౌ శంఖౌ ప్రదధ్మతుః॥ 14

తా॥ అప్పుడు తెల్లని గుర్రాలు పూన్చిన గొప్ప రథంలో కూర్చొని మాధవుడు, పాండవమధ్యముడైన అర్జునుడు తమ దివ్యమైన శంఖాలను పూరించారు.

వ్యాఖ్య: భగవద్గీతలో మొట్టమొదటిసారిగా శ్రీకృష్ణ భగవానుడు రంగప్రవేశం చేస్తున్నాడు. ఎలా ప్రవేశిస్తున్నాడు? తెల్లని గుర్రాలు పూన్చిన గొప్పదైన రథంపై కూర్చొని అర్జునునితో కలిసి ప్రత్యక్షమయ్యాడు.

తెల్లని గుర్రాలు– ఇవి గంధర్వరాజు చిత్రరథుడు కానుకగా ఇచ్చిన గంధర్వహయాలు. ఇది దివ్యమైనవి, శక్తివంతమైనవి. 18 రోజుల మహాభారత యుద్ధంలో అలుపూ సొలుపూ లేకుండా తమ అద్భుత దివ్యశక్తిని ప్రదర్శించినవి. తెలుపు సత్వగుణానికి ప్రతీక, ధర్మానికి ప్రతీక. నాలుగు గుర్రాలను నాలుగు అంతఃకరణాలైన మనస్సు, బుద్ధి, చిత్తం, అహంకారంగా వర్ణిస్తారు వేదాంతులు.

గొప్పదైన దివ్యరథం– అర్జునుని గుర్రాలే కాదు, రథం కూడా దివ్యమైనదే. ఖాండవ వన దహన సమయంలో అగ్ని దేవుడు ప్రసాదించినది ఈ రథం. యుద్ధంలో 18 రోజులూ ఒకే రథంపై నిలిచి యుద్ధం చేశాడు అర్జునుడు. రథాన్ని మానవ శరీరంగా వర్ణిస్తారు వేదాంతులు.

మాధవః – మా అంటే లక్ష్మీదేవి, ధవుడు అంటే భర్త. మాధవుడు అంటే లక్ష్మీదేవి భర్త అని అర్థం. లక్ష్మీదేవి భర్త శ్రీమహావిష్ణువు గదా! ఐతే "కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయం" అన్నారు గనుక, శ్రీకృష్ణుడు సాక్షాత్తు పరమాత్మయే గనుక ఇక్కడ శ్రీకృష్ణుని మాధవుడు అనటం జరిగింది. శ్రీకృష్ణభగవానుడు పార్థుని రథానికి సారథిగా ఉన్నాడు. సారథిని బుద్ధిగా వర్ణిస్తారు వేదాంతులు.

పాండవః – పాండుపుత్రుడైన అర్జునుడే 'పాండవః' అని అంటే. అర్జునుడు ఇక్కడ రథికుడు. అర్జునుని జీవాత్మగా శ్రీకృష్ణుని పరమాత్మగా వర్ణిస్తారు వేదాంతులు.

అంతఃకరణాలనబడే గుర్రాలతో శరీరమనే రథంలో కూర్చొని, జీవాత్మయైన అర్జునుడు రథికుడుగా, పరమాత్మయైన శ్రీకృష్ణుని సారథిగా జేసికొని, జీవనరంగమనే యుద్ధరంగంలో ప్రవేశిస్తున్నాడు. ఈ ప్రపంచమనే జీవన

నాటక రంగంలో ప్రవేశించిన జీవుళ్ళంతా (మనమంతా) ఈ జీవనరథాన్ని నడపటానికి పగ్గాలను పరమాత్మ చేతిలో ఉంచాలి. అప్పుడే జీవితం సార్థకమౌతుంది అని గ్రహించాలి.

శ్రీకృష్ణార్జునులు ఇరువురూ తమతమ శంఖాలను పూరించి యుద్ధానికి తమ సంసిద్ధతను తెలియజేస్తున్నారు.

ఈ శరీరమే ఒక శంఖం. దీనిని పరమాత్మ పూరిస్తేనే– పరమాత్మ చైతన్యం ఉన్నంతవరకే–ఇది పని చేస్తుంది. పరమాత్మ చైతన్యం అందని నాడు ఇది శ్మశానంపాలై రెండు కిలోల బూడిద అవుతుంది. ఇక్కడ పరమాత్మ శంఖాన్ని పూరించాడు అంటే శరీరాలకు చైతన్యం కలిగిస్తున్నాడు అని అంతరార్థం.

ఈ శంఖము యొక్క చరిత్ర ఏమిటి? చేపలాగా నీటిలో ఉండే ప్రాణియే శంఖం. అయితే శంఖం ప్రాణంతో ఉన్న జీవియా? అంటే కాదు. శంఖం లోపల ఆ ప్రాణి కదులుతూ ఉంటుంది. ఈ శంఖం ఆ ప్రాణికి అస్థి (ఎముక). మనకు లోపల ఎముకలు, బయట దేహం ఉంటుంది. దానికి బయట ఎముక లోపల దేహం ఉంటుంది. ఇదే పెద్ద తేడా. లోపల ఉన్న ఎముకలు మనకు అసహ్యకరమైనవి, అపవిత్రమైనవి; బయట ఉన్న దేహం మాత్రం అందమైనది. కాని దానికి మాత్రం బయట ఉన్న ఎముక (శంఖం) అందమైనది, పవిత్రమైనది. లోపల ఉన్న దేహం అసహ్యకరమైనది. పురుగుల కన్నా మానవులు ఎంతో గొప్పవారు. వారిలో చదువుకున్నవారు ఇంకా గొప్ప; యజ్ఞయాగాదులు చేసేవారు ఇంకా గొప్ప; జ్ఞానులు ఇంకా ఇంకా గొప్ప. అయితే ఇంత గొప్పవారు కదా అని వారి ఎముకలను ముట్టుకుంటామా? లేదు, ఎముకలను తాకితే ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకోవాలి. కాని ఒక పురుగు యొక్క ఎముక (శంఖం) ఎంతో పవిత్రమైనది.

"శంఖాస్థి పావనం అపావన మస్థి మాణాం"– శంఖం అనే అస్థి పవిత్రమైనది. మిగిలిన అస్థులన్నీ అపవిత్రమైనవి– అని. శంఖం పురుగు యొక్క ఎముకే అయినప్పటికీ ఈశ్వరాభిషేకంలో ఉపయోగపడుతున్నది, పవిత్రమైన పూజాపరికరంగా ఉపయోగపడుతున్నది. శుభకార్యాలు శంఖధ్వానంతో ప్రారంభమవుతున్నవి. యుద్ధంలో వీరులు శంఖాన్ని ఊది

యుద్ధాన్ని ప్రారంభిస్తారు. అట్టి పరమ పవిత్రమైన శంఖాన్ని పూరించి, మహాభారత యుద్ధాన్ని ప్రారంభిస్తున్నారు భీష్మాదులు. అట్టి పవిత్ర శంఖధ్వానంతోనే యుద్ధానికి తమ సంసిద్ధతను తెలియజేస్తున్నారు శ్రీకృష్ణార్జునులు.

ఇంకా మిగిలిన పాండవులు, ఇతర రాజులు ఈ శంఖధ్వానాలు ఎలా చేస్తున్నారో, ఆ విశేషాలేమిటో చూద్దాం.

శ్లో॥ పాంచజన్యం హృషీకేశః దేవదత్తం ధనంజయః ।
పౌండ్రం దధ్మౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః॥ 15

శ్లో॥ అనంతవిజయం రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః॥
నకులః సహదేవశ్చ సుఘోష మణిపుష్పకౌ॥ 16

తా॥ హృషీకేశుడు శ్రీకృష్ణుడు 'పాంచజన్యాన్ని', ధనంజయుడైన అర్జునుడు 'దేవదత్తాన్ని', భీమకర్ముడైన వృకోదరుడు 'పౌండ్ర'మనే మహాశంఖాన్ని ఊదారు.

తా॥ కుంతీపుత్రుడు ధర్మరాజు 'అనంతవిజయ'మనే శంఖాన్ని, నకులసహదేవులు 'సుఘోష, మణిపుష్పకాల'నే శంఖాలను పూరించారు.

వ్యాఖ్య: ఈ రెండు శ్లోకాలలో 5గురు పాండవులు, శ్రీకృష్ణుడు ఏఏ శంఖాలను పూరించారో తెలియజేస్తున్నారు.

హృషీకేశుడు పాంచజన్యాన్ని పూరించాడు.

హృషీకేశుడు : అంటే హృషీకములకు ఈశుడు. హృషీకాలంటే ఇంద్రియాలు. ఇంద్రియాలకు అధిపతియే హృషీకేశుడు. మన ఇంద్రియాలన్నీ స్వతహాగా జడం. వాటికి చైతన్యాన్ని కలిగించేవాడు– అంతటా ఉండి, ఈ దేహంలో కూడా ఉన్న పరమాత్మయే. శ్రీకృష్ణుడు సాక్షాత్తు పరమాత్మే గనుక ఆయనే ఇంద్రియాలకు కీ ఇచ్చి నడిపించే హృషీకేశుడు.

పాంచజన్యం : పంచజనుడనే రాక్షసుని ఎముకతో తయారైనది గనుక ఆ శంఖానికి పాంచజన్యం అనే పేరు వచ్చింది. ఇది శ్రీకృష్ణుని యొక్క శంఖం.

ఇక అప్పుడు ధనంజయుడు దేవదత్తమనే తన శంఖాన్ని పూరించాడు.

ధనంజయుడు : అంటే ధనాన్ని జయించినవాడు. ధర్మజ రాజసూయ యాగ సందర్భంగా, అర్జునుడు ఉత్తర దిక్కుగా దిగ్విజయ యాత్రకు వెళ్ళి, అనేకమంది రాజులను జయించి, అపారధనరాశులను కప్పంగా తెచ్చాడు.

కనుక అర్జునుని ధనంజయుడు అన్నారు. అర్జునుని శంఖం పేరు దేవదత్తం.

దేవదత్తం : దేవతల చేత దత్తం చేయబడినది గనుక దేవదత్తం అన్నారు. అర్జునుడు దేవలోకం వెళ్ళి, దేవతలకు అసాధ్యులైన నివాత కవచులు, కాలకేయులు అనే రాక్షసులతో యుద్ధం చేసి, వారిని జయించి దేవతలకు ప్రీతి కలిగించాడు. ఆ యుద్ధ సమయంలో దేవతలు ఈ శంఖాన్ని అర్జునునికి ఇచ్చారు. కనుక దేవదత్తం.

ఆ వెంటనే భీమకర్ముడైన వృకోదరుడు పౌండ్రమనే మహాశంఖాన్ని పూరించాడు.

భీమకర్ముడు : భయంకరమైన, సాహసోపేతమైన కర్మలు చేసినవాడు భీముడు. చిన్నతనంలో ఆటలాడుకొనే సమయంలోనే వందమంది ధార్తరాష్ట్రులను తానొక్కడే ఎదుర్కొని గెలిచేవాడు. విషాన్నం తినిపించి గంగలో త్రోయించినా అజేయుడై తిరిగి వచ్చాడు. హిడింబుణ్ణి, బకాసురుణ్ణి, కిమ్మీరుణ్ణి సంహరించటం; కీచకుణ్ణి, దుశ్శాసనుణ్ణి లోకభీకరంగా వధించటం – అన్నీ భయంకర, సాహసోపేత కర్మలే. అందుకే భీమసేనుని భీమకర్ముడు అన్నారిక్కడ. అతడు వృకోదరుడు.

వృకోదరుడు : వృకం అంటే తోడేలు. తోడేలు పొట్ట వంటి పొట్ట గలవాడు అని ఒక అర్థం కాగా, మరొక అర్థం వృకమనే అగ్ని ఉదరంలో గలవాడు అని. అందుకే భీముడు అతిగా తినేవాడు. ఎంత తిన్నా జీర్ణింపజేసుకోగలవాడు. అతడి శంఖం పౌండ్రం.

పౌండ్రం : భీమసేనుని ఈ శంఖం కూడా భీముని లాగానే చాలా పెద్దది. కనుకనే మహాశంఖం అని వర్ణిస్తున్నారు. విష్ణుచిహ్నాలు గలిగినది ఈ మహాశంఖం.

యుధిష్ఠిరుడు అనంతవిజయమనే తన శంఖాన్ని పూరించాడు.

యుధిష్ఠిరుడు : యుద్ధమునందు స్థిరముగా నిలిచి యుండు వాడు గనుక ధర్మరాజును యుధిష్ఠిరుడు అన్నారు. కుంతీపుత్రుడైన ధర్మరాజు రాజసూయయాగం చేసినవాడు గనుక 'రాజా' అని సంజయుడు చెబుతున్నాడు. శంఖం పేరు అనంతవిజయం.

అనంతవిజయం : ధర్మరాజుకు లభించబోయేది అనంత విజయమేనని

చెప్పటం కూడా ఇందులోని ఆంతర్యం. ఇక నకుల, సహదేవుల శంఖాలు సుఘోష, మణిపుష్పకాలు.

శ్రీకృష్ణుడు, పాండవులు పూరించిన శంఖాలపేర్లను కూడా ప్రత్యేకంగా సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో పేర్కొనటంలో ఒక ఆధ్యాత్మిక రహస్యం దాగి ఉంది.

పంచభూతాలతో తయారైన జడదేహమే పాంచజన్యం. ఈ జడమైన పాంచజన్య దేహం పరమాత్మ చైతన్యం ఉంటేనే కదులుతుంది. కనుకనే ఇంద్రియాలకు అధిపతి అయిన హృషీకేశుడు ఈ పాంచజన్యాన్ని పూరించాడు. దానితో నరునిలో అద్భుతశక్తి ప్రవేశించింది. ఆ శక్తి అంతా దైవదత్తమే. ఆ దేవదత్త శక్తితో నరుడు ధర్మ సంస్థాపన చేయాలి, ప్రకృతి సంపదలను జయించి ధనంజయుడు కావాలి. అలా కావాలంటే భీమకర్మలు-భయంకరమైన, సాహసోపేతమైన కర్మలు చేయాలి. అలా చేయగలవాడే వృకోదరుడు. వృక+ఉదరుడు-ఎంతైనా తిని జీర్ణించుకోగలవాడు, ఎంతటి భయంకరమైన కర్మలైనా చేయగల సాహసి. అతడి శంఖం విష్ణు చిహ్నం గల పౌండ్రం. అంటే భగవంతుని ఆశ్రయించినందువల్ల అతడి కర్మలన్నీ ధర్మ కర్మలౌతాయి. ఆ ధర్మకర్మలే ధర్మరాజు. అతడికి లభించే విజయం అనంతవిజయం.

అయితే అవి ధర్మకర్మలే ఐనా చేయవలసింది మాత్రం ద్వంద్వాలతో కూడిన ఈ లోకంలోనే. ద్వంద్వాలకు ప్రతినిధులే నకులసహదేవులు.

ద్వంద్వాలతో కూడిన ఈ లోకం పరమాత్మ స్పర్శతో పులకించిపోయింది. పరమాత్మను ఆశ్రయించి, ఆయన స్పర్శతో ధర్మకర్మలు ఆచరించేవారికి అనంతవిజయం లభించగలదనే ఆధ్యాత్మిక అంతరార్థం ఈ రెండు శ్లోకాల వెనుక దాగి వున్నది.

శ్రీకృష్ణుని యొక్క, పాండవుల యొక్క శంఖధ్వనులు విని పాండవసేనలోని సేనాధిపతులు, వీరులు ఎవరెవరు తమతమ శంఖాలను పూరించారో, ఆ శంఖ ధ్వనులు ఎలా వినిపిస్తు న్నాయో ధృతరాష్ట్రునికి వినిపిస్తున్నాడు సంజయుడు.

శ్లో॥ కాశ్యశ్చ పరమేష్వాసః శిఖండీచ మహారథః।

దృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చా పరాజితః॥ 17

శ్లో॥ ద్రుపదోద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః పృథివీపతే।

సౌభద్రశ్చ మహాబాహుః శంఖాన్ దధ్ముః పృథక్ పృథక్॥ 18

శ్లో॥ సఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్।

నభశ్చ పృథివీంచైవ తుములోవ్యను నాదయన్॥ 19

తా॥ గొప్పధనువు కలిగిన కాశీరాజు, మహారథుడైన శిఖండి, దృష్టద్యుమ్నుడు, విరాటుడు, పరాజయం లేనివాడైన సాత్యకి.

తా॥ ఓరాజా! ద్రుపదుడు, ద్రౌపదీపుత్రులైన ఉప పాండవులు, మహాబాహుడైన సుభద్రా కుమారుడు అభిమన్యుడు- అందరూ వేరువేరుగా శంఖాలను పూరించారు.

తా॥ ఆ ధ్వని భూమ్యాకాశాలయందంతటా ప్రతిధ్వనించి, దుర్యోధనాదుల గుండెలను బ్రద్దలు చేసింది.

వ్యాఖ్య : కాశీరాజు గొప్ప ధనుస్సు గలిగినవాడు, అతిరథుడు, ఇక శిఖండిని పేర్కొంటూ మహారథుడు అని ప్రత్యేకంగా పేర్కొంటున్నాడు సంజయుడు. మహాభారత యుద్ధంలో పాల్గొన్న అనేకమంది వీరులను వారి వారి పరాక్రమ స్థాయిని బట్టి మహారథులని, అతిరథులని, సమరథులని, అర్ధరథులని భీష్ములవారు నిర్ణయించి, తన అభిప్రాయాన్ని కోరిన దుర్యోధనునితో చెప్పటం జరిగింది. మహారథుడంటే తనను, సారథిని, గుర్రాలను, రథాన్ని రక్షించుకుంటూ పదివేలమంది యోధ వీరులతో యుద్ధం చేయగల సమర్థుడు. శిఖండి అంతటి మహావీరుడని భీష్ముడు తెలియజేశాడు. ఇపుడు సంజయుడు కూడా 'శిఖండి' మహారథుడు అనియే ధృతరాష్ట్రునితో చెబుతున్నాడు. సాధారణంగా లోకంలో అందరూ శిఖండి అంటే ఆడ, మగ కాని ఒక నపుంసకుడని, యుద్ధవిద్యలు తెలియని వాడని, కేవలం భీష్ముని పడగొట్టడం కొరకే 10వ రోజున అర్జునుని రథం పైకి ఎక్కి వచ్చాడని అనుకుంటారు. ఇలా అనుకోవటానికి కారణం సినిమాలలో చూపించిన దృశ్యాలే నిజమనుకొని, మహాభారత గ్రంథాన్ని సరిగ్గా చూడకపోవటమే. శిఖండీ దృష్టద్యుమ్నులిద్దరూ ద్రుపదుని పుత్రులే. ఇద్దరూ ద్రోణాచార్యుని వద్ద అస్త్ర శస్త్ర విద్యలు నేర్చిన వారే. మరొక ముఖ్య విశేషం

కూడా గమనించాలి. పాండవ సేనలోని 7అక్షౌహిణులకు 7గురు మహావీరులను సేనాధిపతులుగా నియమించాడు ధర్మరాజు. వారు 1. విరాటుడు, 2.ద్రుపదుడు, 3. దృష్టద్యుమ్నుడు, 4.శిఖండి, 5.సాత్యకి, 6.దృష్టకేతువు, 7. చేకితానుడు. ఇలా ఏడుగురు సేనానాయకులను నిర్ణయించి, వీరిలో సర్వసమర్థుడైన ఒక వీరుని సర్వసైన్యాలకు అధిపతిగా అభిషేకించాలి గనుక ఓ సహదేవా! నీ అభిప్రాయం ఏమిటో చెప్పు అని ధర్మరాజు అడుగగా సహదేవుడు 'మనను అజ్ఞాతవాస కాలంలో ఆశ్రయమిచ్చి ఆదుకున్న విరాటుని సర్వసేనానిగా అభిషేకించటం బాగుంటుంద'ని తెలిపాడు. ఆ తర్వాత నకులుని అడుగగా 'మహావీరుడు, ద్రోణాచార్యుని సహాధ్యాయి, మనకు బంధువు, మహావీరులైన పుత్రులు, మిత్రులు, సోదరులు గల ద్రుపదుడే సర్వసేనానిగా ఉండుట మంచిదని నా అభిప్రాయం' అని తెలిపాడు. అర్జునుని అభిప్రాయం అడుగగా 'వారిద్దరూ ఆ పదవికి సర్వసమర్థులే అయినా యువకుడు, అయోనిజుడు, అగ్ని నుండి జనించినవాడు ఐన దృష్టద్యుమ్నుడు తగినవాడ'ని తన మనసులోని మాటను తెలిపాడు. ఇపుడు భీముని అడుగగా 'అటు కౌరవసేనకు భీష్ముడు సర్వసేనాని గనుక, భీష్ముని సంహరించుటకే పుట్టిన శిఖండి మన సేనకు అధినాయకుడుగా ఉండుట శ్రేయస్కరమ'ని తన ఉద్దేశ్యాన్ని తెలిపాడు. చివరకు ధర్మజుడు, "కృష్ణా! నా సోదరుల అభిప్రాయం తెలిసింది గదా! ఇక నీవే ఒకరిని మన సేనలకు అధిపతిగా నిశ్చయించమ"ని కోరగా, శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుని అభిప్రాయాన్నే సమర్థిస్తూ, దృష్టద్యుమ్నుని పాండవ సర్వసేనానిగా నియమించటం జరిగింది. ఈ వ్యవహారంలో ధర్మరాజు తన అభిప్రాయాన్ని చెప్పకుండా, ముందు సహదేవుని వద్ద నుండి అభిప్రాయ సేకరణ ప్రారంభించాడు. ఎందుకని? ఏదైనా సమస్య వచ్చి నప్పుడో, క్రొత్తగా ఏ పనినైనా ప్రారంభించాలనుకున్నప్పుడో కుటుంబ పెద్ద తానే నిశ్చయించి, మిగిలిన వారిని అంటే తమ్ముళ్ళను గాని, కుమారులను గాని అభిప్రాయాలు అడిగితే, పెద్దవాని భావానికి విరుద్ధంగా చెప్పాలంటే వారు జంకుతారు. అందువల్ల వారు తమ మనసులోని మాటను బయటపెట్టలేరు. అలా గాక చిన్నవారిని అడిగితే వారి మనస్సులో మాట నిర్భయంగా చెబుతారు. ఆ తర్వాత పెద్దవారు చిన్నవారిమాటను అంగీకరించనూ గలరు, లేదా ఇష్టం

లేకపోతే తిరస్కరించి తమ భావాన్ని చెప్పనూ గలరు. అందుకే ధర్మరాజు ఇలా అడిగింది. ఈ విధంగా నేటి సమాజంలో కూడా కుటుంబ పెద్ద లేదా సంఘ పెద్ద లేదా ప్రభుత్వాధిపతి ఎలా ప్రవర్తించాలో కూడా మహాభారతం మనకు తెలియజేస్తున్నది.

ఇక శిఖండి-పాండవసేనకు ఒక అక్షౌహిణీ సేనాధిపతియని, భీముని అభిప్రాయంలో సర్వసేనానిగా ఉండటానికి తగినవాడని, 18 రోజులూ మహాభారత యుద్ధంలో పాల్గొన్న మహావీరుడని, మహారథుడని మనం గ్రహించాలి. ఇక దృష్ట ద్యుమ్నుడు పాండవ సర్వసేనానియే.

ఇంకా శంఖాలు పూరించిన వారిలో విరాటుడు, సాత్యకి, ద్రుపదుడు, అభిమన్యుడు, ద్రౌపదీపుత్రులైన ఐదుగురు ఉప పాండవులు ఉన్నారు. వీరి శంఖాల పేర్లు మాత్రం ప్రత్యేకంగా చెప్పలేదు. శంఖాలను వేరువేరుగా పూరించారని మాత్రం చెప్పాడు.

సంజయుడు ఈ సందర్భంలో ధృతరాష్ట్రుని 'పృధివీపతే' అని సంబోధిస్తున్నాడు. ఎందుకు? మహాభారత యుద్ధానికి మూలకారకుడైన ధృతరాష్ట్రునితో తాను కటువుగా మాట్లాడబోతున్నందుకు ఈ ప్రశంశతో సమంచేయాలని గావచ్చు, లేక 'ఇప్పటి వరకూ నీవు పృధివీపతివే; ఈ యుద్ధం కాస్తా పూర్త యిందా! ఈ పృధివి నీ చేతిలో నుండి జారిపోక తప్పదు' అనే భావాన్ని చెప్పకుండానే చెప్పాలనీ గావచ్చు.

ఇక పాండవుల శంఖధ్వని ఎలా ఉన్నదో వర్ణిస్తున్నాడు సంజయుడు. అది భూనభోంతరాళాలు వ్యాపించినదని, ధార్త రాష్ట్రుల గుండెలు బ్రద్దలు చేసిందనీ చెబుతున్నాడు. కౌరవుల శంఖధ్వనుల గురించి ఏ వర్ణణా లేదు. పైగా వారి శంఖధ్వనులు గజిబిజిగా ఉండి, పాండవులకేమీ భయం కలిగించలేదు. కాని పాండవ శంఖధ్వని కౌరవుల గుండెలు బ్రద్దలు చేసిందని చెబుతూ, పరోక్షంగా ధృతరాష్ట్రుని గుండెను బేజారెత్తిస్తున్నాడు సంజయుడు. ఇలా పక్షపాత ధోరణితో ఎందుకు చెబుతున్నట్టు?

పాండవులది ధర్మపక్షమని, పైగా దైవబలం వారికి తోడుగా ఉన్నదని, వారికితోడుగా ఉన్న శ్రీకృష్ణుడు మాధవుడని- అంటే లక్ష్మీదేవి భర్త అని, కనుక సంపదలను అనుగ్రహించే శక్తి ఆయనకు గలదని, కనుక పాండవ

విజయం తథ్యమనే విషయం ధృతరాష్ట్రుని హృదయానికి హత్తుకుపోవాలనే కోరిక సంజయునిది. ఈ యుద్ధం తమ నాశనానికే దారి తీస్తుందని గ్రహించి గ్రుడ్డిరాజు, ఎలాగైనా అన్నదమ్ముల మధ్య జరిగే ఈ యుద్ధాన్ని ఇకనైనా ఆపుజేయమని తన కొడుకులకు నచ్చ జెపుతాడేమోనని సంజయుని ఆశ. జరిగిన నష్టం జరిగి పోయింది. ఇకనైనా కళ్ళు తెరిచి ఘోర విపత్తు రాకుండా తన విజ్ఞతను ఉపయోగిస్తాడేమోనని సంజయుడు తన శాయశక్తులా ప్రయత్నిస్తున్నాడు. ఇదంతా ఎందుకంటే ఇప్పటికైనా యుద్ధాన్ని ఆపగలిగే శక్తి గలవాడు ధృతరాష్ట్రుడే గనుక. కాని ధృత రాష్ట్రునిలో అలాంటి మార్పు వచ్చే సూచనలేమీ లేవు. ఆ తర్వాత ఏమి జరిగిందో తెలుసుకోవాలనే ఆరాటమే కనిపిస్తున్నది ధృతరాష్ట్రునిలో. అందుకే సంజయుడు ఆ తర్వాత ఏమి జరిగిందో చెప్పబోతున్నాడు.

శ్లో॥ అథవ్యవస్థితాన్ దృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రాన్ కపిధ్వజః।
ప్రవృత్తే శస్త్ర సంపాతే ధనురుద్యమ్య పాండవః॥ 20
శ్లో॥ హృషీకేశం తదావాక్యం ఇదమాహ మహీపతే!।
అర్జున ఉవాచ:
సేనయో రుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మే2చ్యుత॥ 21
శ్లో॥ యావదేతాన్నిరీక్షే2హం యోద్ధుకామా నవస్థితాన్।
కైర్మయా సహయోద్ధవ్యం అస్మిన్ రణసముద్యమే॥ 22
శ్లో॥ యోత్స్యమానా నవేక్షే2హం య ఏతే2త్రసమాగతాః।
ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధేః యుద్ధేప్రియ చికీర్షవః॥ 23

తా॥ ఓ మహారాజా! బాణాలు వదలటానికి సిద్ధంగా ఉన్న ఆ తరుణంలో కపిధ్వజుడైన అర్జునుడు, యుద్ధ సన్నద్ధులై వచ్చి నిలిచియున్న ధార్తరాష్ట్రులను చూచి, ధనుస్సు నెక్కుపెట్టి, అప్పుడు హృషీకేశుడైన శ్రీకృష్ణునితో ఇలా అంటున్నాడు. “అచ్యుతా! రెండు సేనల మధ్య నా రథాన్ని నిలబెట్టు” (20-21)

తా॥ ఓ కృష్ణా! యుద్ధం చేయగోరి సిద్ధపడి వచ్చిన ఎవరెవరితో నేను యుద్ధంచేయాలో వారందరినీ ఈ యుద్ధప్రారంభ సమయంలోచూడాలి. (22)

తా॥ దుర్బుద్ధియైన ధృతరాష్ట్ర పుత్రునికి యుద్ధంలో ప్రియం

కలిగించటానికై ఏఏ వీరులు ఇక్కడ యుద్ధ సంసిద్ధులై యున్నారో వారిని నేను చూడాలి. (23)

వ్యాఖ్య : ‘అథ’ అనేది మంగళవాచకం. శాస్త్రగ్రంథాలను సాధారణంగా ఈ ‘అథ’ అనే మంగళవాచకంతోనే ప్రారంభిస్తారు. కనుక భగవద్గీత కూడా ఈ శ్లోకం నుండే నిజంగా ప్రారంభమైనదని పెద్దలు చెబుతుంటారు. నిజంగా గీతాబోధకు పునాది ఐన అర్జునుని విషాదం ఇక్కడనుండే మొదలువుతుంది. ఇంతవరకు రెండు సేనలలోని వీరుల గురించి, వారి శంఖ నాదాల గురించి మాత్రమే వివరించబడింది.

మహాభారత యుద్ధంలో ఉభయపక్షాలలోను ఏకైక వీరుడని ప్రశసించబడిన, సర్వశస్త్రాస్త్ర సంపన్నుడైన అర్జునుడు ఏవిధంగా యుద్ధభూమిలోకి ప్రవేశిస్తున్నాడో సంజయుడు ఈ శ్లోకాల ద్వారా ధృతరాష్ట్రునికి వర్ణించి చెబుతున్నాడు.

ఇంకా అస్త్రశస్త్రాలు ప్రయోగించటం ప్రారంభం కాలేదు. యుద్ధ ప్రారంభానికి రంగం సిద్ధమైంది. మంచి పట్టులో ఉంది ఆ క్షణం. అంతటా ఉత్కంఠ. ప్రతివారి మనస్సులోను ఉత్సాహం ఉరకలు వేస్తున్నది. ఎప్పుడెప్పుడు యుద్ధం మొదలవుతుందా! అని అంతా ఆతృతగా ఎదురు చూస్తున్నారు. అదిగో ఆ క్షణం రానే వచ్చింది. కపిధ్వజంతో అర్జునుడు వస్తున్నాడు.

కపిధ్వజః :- అర్జునుని రథం ప్రత్యేకమైనది, దివ్యమైనది. గుర్రాలు గంధర్వహయాలు. ఇక సారథిని గూర్చి చెప్పేదేముంది? జగన్నాటక సూత్రధారియైన శ్రీకృష్ణుడు. సూత్రధారి గానే గాక పాత్రధారిగా కూడా అర్జున రథానికి సారథిగా ప్రత్యక్షమయ్యాడు. ఇక అర్జునుని ధనుస్సు గాండీవం. వరుణుని నుండి గ్రహించి అగ్నిదేవుడిచ్చినది. మహాప్రస్థానానికి వెళ్తూ, వస్త్రాభరణాలన్నీ విడిచి నార చీరలు ధరించి వెళ్తూ కూడా, గాండీవాన్ని మాత్రం వదలలేక తనతోనే తీసుకువెళ్ళాడు అర్జునుడు. మణులతో పొదగబడిన అద్భుత ధనుస్సు గాండీవం. ఇక బాణాలు అక్షయ తూణీరాలు. అక్షయంగా వచ్చి చేరుతూ ఉంటాయి. ఇక అర్జున దివ్య రథానికి గల ధ్వజం కూడా దివ్యమైనదే. అదే కపిధ్వజం. కపి అంటే కోతి. మామూలు కోతి గాదు.

సాక్షాత్తు ఆంజనేయుడే. అంటే ఆంజనేయుడే ధ్వజపతాకంపై కూర్చొని ఉన్నాడు. పాండవుల అరణ్యవాస కాలంలో గంధమాదన పర్వతంపై భీమునికి తారసపడిన ఆంజనేయుడు, భీమునికి గర్వభంగం కావిస్తాడు. భీముడు- వాయుపుత్రుడే అయిన ఆంజనేయుని శరణుగోరి, యుద్ధంలో అర్జునుని రథధ్వజ పతాకంపై ఉండి మాకు ఉత్సాహాన్ని, ప్రోత్సాహాన్ని కలిగించాలని ప్రార్థించగా, 'తథాస్తు' అన్నాడు ఆంజనేయుడు. అందుకే అర్జునుడు కపిధ్వజుడయ్యాడు. అర్జునుని శంఖనాదంతో ఆంజనేయుని సింహనాదం కలిసి భీకర ధ్వని వెలువడి శత్రువుల గుండెలను బ్రద్దలు చేస్తుంది.

అలా కపిధ్వజంతో యుద్ధానికి సన్నద్ధుడైన అర్జునుడు, ధనుస్సు నెక్కుబెట్టాడు. త్వరలో యుద్ధాన్ని ప్రారంభించాలనే ఆతురత ఉంది. ఇక గాండీవం నుండి బాణాలు విడవటమే తరువాయి. యుద్ధ సన్నద్ధులై నిలిచి ఉన్న ధార్తరాష్ట్రులను చూచాడు. ఇంతలో అర్జునునిలో తళుక్కున ఏదో ఆలోచన మెరిసింది. ఏమిటా ఆలోచన? ఆలోచన రావటమే తడవుగా అర్జునుడు హృషీకేశుడైన శ్రీకృష్ణునితో ఇలా అంటున్నాడు. "ఓ అచ్యుతా! నేనిప్పుడు ఎవరెవరితో యుద్ధం చేయాలో-యుద్ధం చేయటానికి సిద్ధపడివచ్చిన అట్టివారిని ఎంత దూరంలో ఉండి నేను చక్కగా చూడగలనో-అంత దూరంలో రెండు సేనల మధ్య నా రథాన్ని నిలుపు" అన్నాడు.

అసలు ఇలాంటి సంకల్పం అర్జునునిలో ఎలాకలిగింది? ఒక అద్భుతం జరగటానికి ఇదే పునాది. ఆ సంకల్పాన్ని కలిగించిన వాడు హృషీకేశుడే. ఆయన హృషీకాలకు (ఇంద్రియాలకు) ఈశుడు (ప్రభువు) గదా! అందుకే అర్జునుని లోని సంకల్పానికి ప్రేరణ కలిగించాడు. పలికించే ప్రభువు ప్రేరణ కలిగిస్తే తప్ప స్వయంగా పలికే శక్తి ఎవరికీ ఉండదు.

ఇక్కడ అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని అచ్యుతా! అని సంబోధిస్తున్నాడు. అచ్యుతుడు-అంటే చ్యుతి లేని వాడు, పడిపోనివాడు, చలించనివాడు అని అర్థం. శ్రీకృష్ణుడు తన స్వస్థితినుండి పడిపోనివాడు. తన స్వస్వరూపం నుండి చలించనివాడు. ఎల్లప్పుడూ 'తాను పరమాత్మను' అనే స్పృహలో నిలిచి ఉండే వాడు. ఆయనకెప్పుడూ చ్యుతి లేదు. అందుకే ఆయన అచ్యుతుడు. కాని మనమో? మన స్వస్వరూపం పరమాత్మయే అని ఎంత బాగా తెలుసుకున్నా,

ఎన్ని శాస్త్రాల ద్వారా, ఎందరు మహాత్ముల ద్వారా నీవు జీవుడివిగాదు- దేవుడివే; నీవు దేహానివిగాదు - ఆత్మవే; నీవు సుఖదుఃఖాలనే ద్వంద్వాలమధ్య బందీవిగావు - ఆనంద స్వరూప ఆత్మవే- బ్రహ్మనివే అని తెలుసుకున్నా, మన నిజ స్వరూపంలో- ఆత్మ స్వరూపంలో నిలువలేము. మన స్వస్థితి నుండి పడిపోయి, ఈ దేహమే నేననే భ్రమతో- ఈ ప్రపంచ వ్యవహారాలలో మునిగిపోతాం. సుఖాలకు పొంగిపోతాం. దుఃఖాలకు క్రుంగిపోతాం. కనుక మనం చ్యుతులమేగాని అచ్యుతులంగాము. కాని భగవానుడు అచ్యుతుడే. మనం కూడా- దేహం ఏ వ్యవహారాలలో మునిగి ఉన్నా మన స్వస్థితిలో నిలిచి ఉంటే- నాటకంలో ఏ పాత్రలో నటిస్తున్నా మన యథార్థ స్థితిని మరువకుండా ఉన్నట్లుగా ఉంటే - మనం కూడా అచ్యుతులమే. ఈ స్థితిని సాధించేందుకు ఉపాయం చెప్పేదే భగవద్గీత.

తాను ఎవరెవరితో యుద్ధం చేయాలో వారందరినీ ఒక్కసారి చూడాలని అర్జునుని కోరిక. అందువల్ల ఎంత దూరంలో రథం నిలిపితే చక్కగా చూడగలనో అంత దూరంలో, రెండు సేనల మధ్య రథం నిలుపు అంటున్నాడు అర్జునుడు. అంటే రెండు సేనలలోని వీరులనూ చూడాలనేది అర్జునుని ఆంతర్యం. ఏదైనా ఒక పనిని ప్రారంభించేటప్పుడు దాని మంచి చెడుల గురించి బాగుగా ఆలోచించి ప్రారంభించాలనేది బుద్ధిమంతుల లక్షణం. అంతేగాదు యుద్ధరంగంలోకి లేదా కార్యరంగంలోకి దిగే ముందు తన బలాన్ని, ఎదుటి బలాన్ని అంచనా వేసుకొనటం వివేకవంతుల లక్షణం. అంచనా సరిగ్గా ఉండాలంటే ఏదో ఒక పక్షాన - ఏదో ఒక వైపున నిలిచి చూడకూడదు. రెండింటికి మధ్యన నిలబడి-అంటే నిష్పక్షపాత బుద్ధితో పరిశీలన చేయాలి. అందుకే దైవీ ప్రకృతిగల అర్జునుడు రెండు సేనల మధ్య నిలిచి ఉభయ పక్షాలను పరిశీలన చెయ్యాలని అనుకున్నాడు. కాని ఆసురీ ప్రకృతిగల దుర్యోధనుడు మాత్రం ఎదుటి సేనను-వీరులను మాత్రమే చూచి, తన పక్షం లోనే నిలిచియున్న ద్రోణాచార్యునితో మాట్లాడాడు.

ఇలా రెండు సేనల మధ్య నిలిచి పరిశీలన చెయ్యాలంటే గొప్ప ధైర్యం

కూడా కావాలి. అచ్యుతుడిని ఆశ్రయించినవానికి భయమెందుకుంటుంది? అందుకే అర్జునుడలా ఆజ్ఞాపించాడు. ఇది ఉత్తమ యోధవీరుని లక్షణం. ఇక్కడ అర్జునుని యుద్ధ సంసిద్ధత, ధైర్యసాహసాలు, శక్తిసామర్థ్యాలు,కార్యకుశలత, వివేకం మనకు అవగతమౌతాయి.

అర్జునుడు కార్యవాది. అందుకే తాను ఎవరెవరితో యుద్ధం చేయాలో ముందుగా చూడాలనుకున్నాడు. వారి బలాలు, బలహీనతలు ఏమిటో అంచనా వేసుకోకుండా గ్రుడ్డిగా వారితో యుద్ధం చేయాలనుకోవటం లేదు. పైగా ఆ వచ్చినవారు ఎలాంటివారో కూడా తెలుసుకోవాలనుకుంటున్నాడు. ఆ వచ్చినవారు దుర్యోధనునికి సహాయం చేయటానికి, అతడికి ప్రీతి కలిగించటానికి వచ్చినవారు. మరి ఆ దుర్యోధనుడో! అతడు దుర్బుద్ధి అని స్పష్టంగా తెలుసు. ఇంతకుముందు తమనెన్నో కష్టాలకు గురిచేసినవాడు, అంతం చేయటానికి చూచినవాడు. చిన్నతనంలోనే భీముని చంపటానికి ఎన్నో ప్రయత్నాలు చేశాడు; తమందరినీ వారణావతంలో లక్కయింట తగలబెట్టజూచినవాడు; మాయాజూదంలో తమ రాజ్యాన్ని హరించినవాడు; నిండు సభలో ద్రౌపదిని ఘోరాతిఘోరంగా అవమానించినవాడు; అరణ్య అజ్ఞాత వాసాలకు పంపినవాడు; అరణ్యంలో ఉండగా అక్కడ కూడా అవమానించాలని ఘోషయాత్ర పేరుతో చతురంగ బలాలతో వచ్చినవాడు; న్యాయంగా, ద్యూతనియమం ప్రకారం తమ రాజ్య భాగాన్ని తమకు ఇవ్వకుండా యుద్ధానికి సిద్ధపడినవాడు. కనుక అతడు దుర్బుద్ధే. ఆ బుద్ధి కూడా అతడికి తండ్రినుండి సంక్రమించినదే. అందుకే 'దుర్యోధనస్య దుర్బుద్ధే' అనక 'ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధే' అని అంటూ ఇక్కడ ధృతరాష్ట్రుని ప్రసక్తి కూడా తేవటం జరిగింది. అంటే ఇది పుట్టుకతో వచ్చిన బుద్ధి. పుడకలతోగాని పోదు.

అట్టి దుర్బుద్ధికి సాయంజేయవచ్చినవారు అతడి పాపాన్ని ప్రోత్సహించే వారే. అలా అతడి పంచన చేరినవారిలో వారి అర్థానికి (డబ్బుకు) దాసులై వచ్చినవారెవరో, పదవీ వ్యామోహంతో వచ్చినవారెవరో, లోభ బుద్ధితో వచ్చినవారెవరో, నీచ బుద్ధితో వచ్చినవారెవరో, తప్పనిసరై మొహమాటంతో వచ్చినవారెవరో, పాండవులపై, లేదా శ్రీకృష్ణునిపై ద్వేషంతో వచ్చినవారెవరో,

మోసగించబడి వచ్చినవారెవరో – అందరినీ తెలుసుకోవాలనుకున్నాడు.

ఈ మాటలతో అర్జునుడప్పుడు 'శత్రువుపట్ల క్రోధంతో పళ్ళు పటపట కొరుకుతున్నాడ'ని మనకు అర్థమౌతుంది. శత్రుసేన అంటే తనకొక లెక్కకాదనే ఆత్మవిశ్వాసం కనిపిస్తుంది. 'చూస్తా! ఎవరెవరున్నారో' అనటంలో ధైర్యశౌర్యాలు వ్యక్తమవుతున్నవి. ఇంతవరకు అర్జునునిలో ఏ విషాద ఛాయలూ లేవు.

అర్జునుని ఆదేశంతో భగవానుడేం విచిత్రం చేశాడు?–

సంజయ ఉవాచ:

శ్లో॥ ఏవ ముక్తో హృషీకేశః గుడాకేశేన భారత!।
సేనయో రుభయోర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమం॥ 24
శ్లో॥ భీష్మద్రోణ ప్రముఖతః సర్వేషాంచ మహీక్షితాం।
ఉవాచ పార్థ! పశ్యైతాన్ సమవేతాన్ కురూనితి॥ 25

తా॥ సంజయుడన్నాడు. ఓ ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! ఇలా అర్జునునిచేత ఆదేశించబడిన శ్రీకృష్ణుడు ఉభయ సేనల మధ్య ఉత్తమమైన రథాన్ని, ప్రముఖులైన భీష్మద్రోణులు, ఇతర రాజుల ఎదురుగా నిలిపి "పార్థా! ఈ సమావేశమైన కురుశ్రేష్ఠులను చూడు" అన్నాడు. (24–25)

వ్యాఖ్య :– సంజయుడు అప్పుడు జరిగిన విశేషాలను వినిపిస్తూ ధృతరాష్ట్రుని భారత! అని సంబోధిస్తున్నాడు. అంటే భరత కులంలో జన్మించినవాడా! అని. ఇలా అనటంలో అయ్యా! ఎందరో గొప్పవీరులు, మేధావులు, బుద్ధిమంతులు, ఉన్నత వ్యక్తిత్వం గలవారు ఈ కులంలో పుట్టి, రాజ్యం చేసి కుల మర్యాదను నిలబెట్టారు; వంశ ప్రతిష్ఠను ఇనుమడింపజేశారు. ఇప్పుడు నీ కుల మర్యాదను నీవు కాపాడుకో– అనే హెచ్చరిక ధ్వనిస్తుంది.

'నా రథాన్ని రెండు సేనల మధ్య నిలుపు' అని అర్జునుడు క్షత్రియ సహజమైన అహంకారంతో, యుద్ధోత్సా హంతో భగవానుని ఆదేశించాడు. 'సాక్షాత్తు భగవంతుణ్ణే ఆజ్ఞాపిస్తున్నానే' అనే సంశయం లేదు అతడిలో. రజోగుణంవల్ల వచ్చిన అహంకారపు పొర అతణ్ణి కప్పివేసింది. అయితే 'ఇతడు నన్ను ఆజ్ఞాపిస్తున్నాడే' అని భగవంతునికి కోపం లేదు. ఆజ్ఞాపించినవాడు గుడాకేశుడు. గుడాకేశుడంటే నిద్రను జయించినవాడు – అని. యుద్ధ వ్యూహాల

గురించి ఆలోచిస్తూ చాలారోజులు నిద్ర అనేది లేకుండా గడిపినవాడు అర్జునుడు. భగవంతుని కొరకు తపిస్తూ భక్తులు–మహాత్ములు నిద్రకు దూర మౌతారు. అయితే వేదాంతపరంగా నిద్రను జయించిన వాడు అంటే తమోగుణాన్ని జయించినవాడు అని. తమోగుణాన్ని జయిస్తే భగవంతుని ఆశ్రయం లభిస్తుంది. కనుకనే అర్జునునికి భగవానుడు సారథి అయ్యాడు. రథానికేగాదు. తన జీవితానికే సారథి. ఆయన హృషీకేశుడు. ఇంద్రియాలకు అధిపతి. హర్షం కలిగించేవి గనుక ఇంద్రియాలను హృషీకాలన్నారు. శ్రీకృష్ణుడెప్పుడూ ఆనందంలోనే ఉంటాడు. ఆయన ఆనందానికి తరుగు లేదు– విరుగు లేదు – తిరుగు లేదు.

బృందావనంలో గోపికలను తరింపజేసేందుకు మురళీగానం వినిపించేటప్పుడుగాని; యుద్ధరంగం మధ్యలో గీతాగానం చేసి అర్జునుని, సర్వమానవాళిని తరింపజేసే మార్గాన్ని చూపినప్పుడుగాని; జరాసంధుడు తనపై దండెత్తి వచ్చి యుద్ధాలు చేసినప్పుడుగాని; ధర్మరాజు అగ్రపూజ జరిపేటప్పుడుగాని; శిశుపాలుడు నిందావర్షం కురిపించేటప్పుడు గాని; రాయబార సమయంలో దుర్యోధనాది దుష్టచతుష్టయం తనను కట్టివేయవచ్చినప్పుడుగాని ఆయన వదనంలో చిరునవ్వు చెదరలేదు. ఆయన ఆనందం కుళాయిలో నీళ్ళలాగా బయట నుండి వచ్చేది కాదు; బావిలో నీళ్ళులాగా లోపలనుండి ఊరేది. అందుకే ఆయన హృషీకేశుడు.

అట్టి వానికి, ఇప్పుడు అర్జునుని మాటకు కోపం వస్తుందా? చేయవలసినదేదో చేసేయటమేగాని క్రోధం చెందేవాడు కాదు. అందుకే తన సారథి పాత్రను చక్కగా పోషిస్తూ, 'చిత్తం మహారాజా!' అన్నట్టుగా, రథాన్ని భీష్మద్రోణుల కెదురుగా ఉండేటట్లు రెండు సేనలమధ్య నిలిపాడు 'అరుగో కురు ప్రముఖులను చూడు' అన్నాడు. మొదటి అధ్యాయంలో శ్రీకృష్ణుని నోటినుండి వెలువడిన మాట ఇదొక్కటే. ఈ మాటే అర్జునునిలోని అహంకారాన్ని ఒక్కపెట్టున నాశనం చేసింది. గీతాబోధకు పునాదిని చటుక్కున వేశాడు భగవానుడిక్కడ. గీతాబోధను వినటానికి అర్హత ఉండాలా? ఉండాలి.

అర్హత లేని వానికి, అహంకారం అణగని వారికి ఈ అద్భుత జ్ఞానాన్ని అందించినా ప్రయోజనంలేదు. కనుక గీతాబోధ చెయ్యాలంటే అర్జునునిలో

అహంకారం అణగాలి. అతడిలో విషాదం కలగాలి. రథాన్ని దుర్యోధనాదుల కెదురుగా నిలిపితే అర్జునునిలో ప్రతీకారవాంఛ చెలరేగేది. వెంటనే గాండీవం నుండి బాణం రివ్వున దూసుకుపోయేది. కనుకనే భీష్మద్రోణులకెదురుగా నిలిపాడు. వారు పాండవుల శ్రేయోభి లాషులు. అంతేకాదు. భీష్ముడు తనను పెంచి పెద్దచేసినవాడు. ఒడిలో కూర్చోబెట్టుకొని విద్యాబుద్ధులు నేర్పినవాడు. ద్రోణుడు గురువు. తాను ఆయనకు ప్రియశిష్యుడు. తన కుమారుడు అశ్వత్థామకు కూడా ప్రసాదించని ఎన్నో అస్త్రాలు తనకు ప్రసాదించినవాడు. అందుకే వారిని చూడటంతోనే విషాదం కలిగింది. అయితే వీరిని చూచింది ఇప్పుడేనా? కాదు. విరాటనగరంలో ఉత్తర గోగ్రహణ సందర్భంగా వీరందరితో యుద్ధం చేశాడు. తానొక్కడే వచ్చి, దుర్యోధన దుశ్శాసన శకుని కర్ణులతోబాటు భీష్మద్రోణ, కృప, అశ్వత్థామాదులందరితోను యుద్ధంచేసి, తన అసమాన పరాక్రమంతో అందరినీ జయించి, గోవులను మరలించుకపోయాడు. అప్పుడే విషాదమూ కలగ లేదు. మరి ఇప్పుడెందుకు కలిగింది? అదే భగవంతుని లీలా విలాసం. గీతాబోధకు అనుకూలంగా అర్జునుని తీర్చిదిద్దటానికే శ్రీకృష్ణుడిలా చేశాడు.

ఇక్కడొక ముఖ్య విషయాన్ని గ్రహించాలి. మనం చేసే పనులన్నీ బయట ఫలితాలనిస్తే చాలదు. లోపల వ్యక్తిత్వం బాగుపడాలి. కనుక మన అంతరంగాన్ని శుద్ధం చేసుకోటానికి, అహంకారాన్ని నాశనం చేసుకోటానికి, మనోబుద్ధులను సరిచేసుకోటానికి, మన వ్యక్తిత్వాన్ని బాగుచేసుకోటానికి తగినట్లుగా కర్మలు చేయాలి. ఈ యుద్ధమనే క్రూరకర్మ కూడా అందుకే జరగాలి. ఆ దృష్టి కలగనంత వరకు మనది కురుక్షేత్రం అవుతుందేగాని ధర్మక్షేత్రం కాదు. కర్మలు చేసే దేహం కురుక్షేత్రం. ధర్మకర్మలను – వ్యక్తిత్వాన్ని శుద్ధం చేసే కర్మలను చేసే దేహం ధర్మక్షేత్రం.

ఇప్పుడు జరగబోయే యుద్ధ కర్మద్వారా అంతరంగాన్ని శుద్ధం చేసుకొనేందుకు వీలుగా, జ్ఞానబోధ చేయుటకే శ్రీకృష్ణుడు రథాన్ని రెండు సేనల మధ్య, భీష్మద్రోణుల కెదురుగా నిలిపాడు.

భగవద్గీత ఆవిర్భావానికి మూలశ్లోకం ఇది. ఇక్కడ శ్రీకృష్ణుని చర్యతో అర్జునునిలో అహంకారం తొలగింది, విషాదం కలిగింది, జ్ఞానాన్ని అందుకొనే

యోగ్యత కలిగింది.

ఆ యోగ్యత-అర్హత లేనివారైతే మీరు చెబుతూ ఉండండి, నేను తీరిగ్గా పనులు చేసుకొని వస్తాను అని వినటానికే ఎన్నో పోజులు. నిజంగా ఇది కృష్ణార్జునల కథ కాదు. మన కథ. మనం దైనందిన జీవితంలో పనులు ఎలా చేసి అంతరంగాన్ని శుద్ధం చేసుకోవాలో- ఆ ఉపాయాలను తెలిపే కథ. తప్పక తెలుసుకోవలసిన కథ. 'అరుగో కురువీరులను చూడు' అని శ్రీకృష్ణుడు అనటంతో అర్జునుడెవరెవరిని చూచాడు? అప్పుడేం జరిగింది?

శ్లో॥ తత్రాపశ్యత్ స్థితాన్ పార్థః పితౄనథ పితామహాన్।
ఆచార్యాన్ మాతులాన్ భ్రాతౄన్ పుత్రాన్ పౌత్రాన్ సఖీం స్తథా॥ 26

శ్లో॥ శ్వశురాన్ సుహృదశ్చైవ సేనయోరుభయోరపి।
తాన్ సమీక్ష్య సకౌంతేయః సర్వాన్ బంధూ నవస్థితాన్॥ 27

శ్లో॥ కృపయాపరయాఽవిష్టః విషీదన్నిద మబ్రవీత్। (28లో $^1/_2$)

తా॥ అపుడు అర్జునుడు రెండు సేనలలోను నిలిచియున్న తండ్రులను, తాతలను, గురువులను, మేనమామలను, సోదరులను, పుత్రులను, మనుమలను, స్నేహితులను, మామలను, హితులను చూచాడు.

అక్కడ నిలిచిన యావన్మంది బంధువులను పరిశీలించి చూచిన అర్జునుడు అధికమైన కరుణతో కూడినవాడై విషాదంతో ఇలా అంటున్నాడు.

వ్యాఖ్య: రథాన్ని రెండు సేనల మధ్య నిలిపి సారథియైన శ్రీకృష్ణుడు "అరుగో! కురువీరులను చూడు" అనటంతో, అర్జునుడు కేవలం శత్రుసైన్యంలోని వీరులనే గాక, ఉభయ సైన్యాలలోని ప్రముఖులను ఒక్కసారిగా పరికించి చూచాడు. ఎటు చూచినా ఆప్తులు, హితులు, బంధువులు, మిత్రులే. ఎవరెవరిని చూస్తున్నాడు?

పితౄన్: తండ్రులు: కురువంశ ప్రముఖుడు భూరిశ్రవుడు మొ॥న వారున్నారు.

పితామహాన్:తాతలు:భీష్ముడు, సోమదత్తుడు, బాహ్లికుడు (ముత్తాత) మొ॥న వారు.

ఆచార్యాన్: గురువులు: ద్రోణాచార్యుడు, కృపాచార్యుడు మొ॥న వారు.

మాతులాన్:మేనమామలు: శల్యుడు, శకుని, పురుజిత్తు, కుంతిభోజుడు మొ॥న

వారు.

భ్రాతౄన్:సోదరులు: దుర్యోధనాదులు, ధర్మజ భీమ నకుల సహదేవులు, కేకయులు, విందానువిందులు మొ॥న వారు.

పుత్రాన్:పుత్రులు: అభిమన్యుడు, ఉపపాండవులు, లక్ష్మణుడు, దుశ్శాసనపుత్రుడు, ఘటోత్కచుడు, ఇరావంతుడు, దృష్టకేతువు మొ॥న వారు.

సఖీం:స్నేహితులు: అశ్వత్థామ, సంజయుడు మొ॥న వారు

శ్వశురాన్:మామలు:ద్రుపదుడు, శైబ్యుడు మొ॥న వారు.

సుహృత్:హితులు: విరాటుడు, సాత్యకి, కృతవర్మ, భగదత్తుడు, మొ॥న వారు.

వీరంతా అంతకుముందు తనకు తెలియని వారేంకాదు. అయితే ఇక్కడకు వచ్చి వీరిని చూచేంతవరకు అర్జునుని ఆలోచనలు వేరు. ఇపుడు అందరిని చూచిన తర్వాత కలిగిన ఆలోచనలు వేరు.

ఇంతవరకు అరణ్య అజ్ఞాతవాస కాలాలలో అన్నదమ్ములతో కలిసి అనేక క్లేశాలు అనుభవించాడు అర్జునుడు. వీటికి కారణం ప్రధానంగా దుర్యోధనుడే. అందువల్ల దుర్యోధనునిపై ప్రతీకారం తీర్చుకోవాలనే కసి ఉన్నది. అదే అతడిలో పట్టుదలను కలిగించింది. దానితో అతడిలో గొప్ప శక్తి ఉత్పన్నమైంది. అది ఉత్తర గోగ్రహణ సమయంలో వ్యక్తమైంది కూడా. కనుక ఎలాగైనా దుర్యోధనునిపై ప్రతీకారం తీర్చుకోవాలని, న్యాయంగా తమకు రావలసిన రాజ్యభాగాన్ని ఇవ్వకపోతే యుద్ధంలో జయించి తీసుకోవాలని, క్షత్రియుడుగానే ఆలోచించాడు ఇంతవరకు. అందుకే బలాబలాలు అంచనావేసుకుంటూ, ఎలాంటి వ్యూహాలు పన్నాలా అని ఆలోచిస్తున్నాడే గాని; ఇది అన్నదమ్ముల మధ్య పోరాటమని, ఇరుపక్షాలలోనూ ఉన్న వారంతా బంధువులు, మిత్రులు, ఆత్మీయులు అని, యుద్ధంలో విజయం సాధించాలంటే వీరిలో చాలామందిని పోగొట్టుకోవాల్సి ఉంటుందని ఆలోచించలేదు. ఇప్పుడు మొదటిసారిగా అందరిని ఒక్కచోట- అదీ- యుద్ధరంగంలో చూడటంతో ఇన్నాళ్ళ నుండి ఉన్న తన మనోస్థితి ఒక్కసారిగా మారిపోయింది. గొప్ప కరుణ ఆవహించింది. విషాదం కలిగింది.

ఇందరు ఆత్మీయులను,బంధువులను, మిత్రులను ఈ రణ భూమికి బలి ఇచ్చి తమ రాజ్యభాగాన్ని పొందటం అవసరమా? అందరినీ చంపుకున్న

తర్వాత ఇక మిగిలేది శాపనార్థాలే గదా! దుర్యోధనాదులను చంపి గాంధారీ ధృతరాష్ట్రుల ముఖం చూచేదెట్లా? భీష్మద్రోణాది మహాత్ములను చంపి తాను సుఖంగా ఉండగలడా? ఇలాంటి ఆలోచనలతో అర్జునునిలో కరుణ, జాలి, దయ కలిగినవి. 'పరయా కృపయా ఆవిష్టః'–ఈ గొప్ప కరుణతో కూడినవాడై 'విషీదన్ ఇదం అబ్రవీత్'–విషాదంతో ఇలా అంటు న్నాడు. ఎందుకు విషాదం?

ఇంతటి విషాదం కలగటానికి మూలకారణం మమకారమే. నా డబ్బు, నా ఇల్లు, నా భార్య, నా బిడ్డలు, నా వాళ్ళు, నా పదవి... ఇలా నా....నా... అనే వన్నీ పాశాలే. అన్నీ జీవుణ్ణి బంధించేవే. పాశబద్ధుడు జీవుడు; పాశముక్తుడు దేవుడు. పాశబద్ధుడైన వానికి దుఃఖం తప్పదు. అందుకే మమకారంతో, నా బంధువులు, నా ఆత్మీయులు, నా వారు అంటూ అర్జునుడు విషాద గ్రస్థుడయ్యాడు.

పిల్లలను తల్లిదండ్రులు ఎంతో ప్రేమతో పెంచుతారు. తాము తినకుండా వారికి పెడతారు. వారికేదన్నా జరిగితే విలవిలలాడిపోతారు. వారికోసం ఎంతటి త్యాగానికైనా సిద్ధపడతారు. అయితే వారు పెరిగి పెద్దయిన తర్వాత తమ మాట వినటంలేదనో, తమను సరిగ్గా చూడటం లేదనో దాదాపుగా అందరూ బాధపడుతూనే ఉంటారు. బాధల్లో ఎక్కువ తక్కువలుండవచ్చు. కొందరూ గట్టిగా బయటికే బాధపడవచ్చు. కొందరు గుట్టుగా లోలోపలే బాధపడవచ్చు. కాని బాధమాత్రం తప్పదు. మమకారం ఉన్నచోటనే బాధ, మమకారం లేనిచోట ఏ బాధా ఉండదు.

ఇంతకు ముందు అర్జునుడు అనేక యుద్ధాలు చేశాడు. వేలమందిని సంహరించాడు. మరి ఎప్పుడూ విషాదానికి లోను కాలేదు. మరి ఇపుడు యుద్ధరంగంలో సంహరించటానికి ఎందుకు విషాదం?– ఇప్పుడు చంపవలసి వచ్చింది తన వారిని. అందుకే విషాదం. అంటే మమకారం వల్లనే విషాదం.

భాగవతంలో గజేంద్రమోక్షం అనే కథ ఉన్నది. అక్కడ సరస్సులోకి దిగగానే గజేంద్రుణ్ణి మొసలి పట్టుకుంది. గజేంద్రుడే జీవుడు. మొసలియే మోహం. సరస్సే సంసారం. ఈ సంసారంలో దిగిన జీవుడు మోహమనే మొసలి చేత చిక్కినపుడు ఎంత ప్రయత్నించినా వదలదు ఈ మమకార బంధం. చివరకు

భగవంతుని శరణు వేడాల్సిందే. మమకారమనే పిశాచం ఆవేశిస్తే ఎంతటి ధీరుడైనా దీనుడైపోవాల్సిందే. అందుకే పళ్ళు పటపటలాడిస్తూ శత్రువులను ఊచకోతకోయాలని యుద్ధ రంగంలో ప్రవేశించిన అర్జునుడు– ధీరుడైన, వీరుడైన అర్జునుడు దీనుడై పోయాడు. ఈ మమకార పిశాచం వల్లనే ద్రోణాచార్యుడి వంటి అస్త్రాచార్యుడు కూడా దృష్టద్యుమ్నుని చేతిలో చావవలసి వచ్చింది. ఈ మమకారమనే పిశాచం వల్లనే ధృతరాష్ట్రుడు వందమంది పుత్రులను పోగొట్టుకొని, తాను ఎవరికైతే అపకారాలు, అన్యాయాలు చేశాడో ఆ పాండవుల పంచన 13 సంవత్సరాలు జీవనం సాగించవలసి వచ్చింది.

ఒకనాటి సాయంకాలం ఒక తుమ్మెద షికారుకు బయలు దేరింది. దారిలో ఒక కొలనుంది. అక్కడ కొన్ని తామరపూలు కనిపించి ఆకర్షించబడింది. పుష్పంపై వాలి అందులోని మకరందాన్ని పీల్చుకుంటూ మత్తెక్కింది. అది తనకిచ్చిన సుఖంతో దానిపై మమకారం ఏర్పడి ఆ పుష్పాన్ని వదలాలనిపించ లేదు. రాత్రి కావటంతో పుష్పం ముడుచుకుంది. బంధంలో చిక్కుకుంది. ప్రయత్నిస్తే బయటకు రావచ్చు. కాని "ఇక్కడే బాగుంది, తెల్లవారకపోతుందా, తిరిగి పుష్పం వికసించక పోతుందా? అపుడు హాయిగా వెళ్ళవచ్చు. ఇంత మాత్రానికే అందమైన ఈ పుష్పాన్ని ఎందుకు చీల్చాలి?" అనుకొంది. తెల్లవారకముందే ఒక ఏనుగు ఆ కొలనులో దిగి ఆ పుష్పాన్ని తొండంతో పెకిలించి నోట్లో పెట్టుకుంది. – 'సహేంద్ర తక్షకాయ స్వాహా' అన్నట్టు ఆ తుమ్మెదతో సహా పుష్పం ఏనుగు కడుపులోకి పోయింది. మమకార బద్ధుడైతే ఇంతే సంగతులు.

ఎప్పుడూ ఏడవని అర్జునుడు మమకార వ్యామోహంతో ఏడ్చాడు. అర్జునుని వంటి వీరుణ్ణి, ధీరుణ్ణి ఏడ్పించిన మమకారానికి మనమొక లెక్కా? మదపుటేనుగులే పలాయన మంత్రం పఠిస్తే పుల్లాకులగతేమిటి?

అయితే అర్జునుడు ఏడిస్తే ఏడ్చాడు గాని ఎవరిముందు ఏడవాలో వాళ్ళముందే ఏడ్చాడు. భగవంతుని ముందు పెట్టుకొని ఏడ్చాడు. ధర్మదృష్టితో ఏడ్చాడు. ఎలాంటి విషాదమైనా సరే ధర్మదృష్టి ఉంటే చాలు– ఆ విషాదం వ్యక్తిని భగవంతుని వైపుకు త్రిప్పుతుంది. అర్జున విషాదం అధర్మమైనది కాదు,

స్వార్థపూరితం కాదు, ధార్మికమైనది. అందుకే అర్జునుని ఏడుపు భగవద్గీత అనే బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదితము, యోగశాస్త్రము ఐన అద్భుత ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానశాస్త్రం రావటానికి కారణమైంది.

ఇక విషాదంలో మునిగిన అర్జునుడేమంటున్నాడో చూద్దాం.

అర్జున ఉవాచ:

శ్లో॥ దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ! యుయుత్సుం సముపస్థితం ॥ **28లో $^{1}/_{2}$**

శ్లో॥ సీదంతి మమగాత్రాణి ముఖంచ పరిశుష్యతి ।
వేపథుశ్చ శరీరేమే రోమహర్షశ్చ జాయతే ॥ **29**

శ్లో॥ గాండీవం స్రంసతే హస్తాత్ త్వక్చైవ పరిదహ్యతే।
నచ శక్నో మ్యవస్థాతుం భ్రమ తీవచమేమనః ॥ **30**

శ్లో॥ నిమిత్తానిచ పశ్యామి విపరీతాని కేశవ।
నచశ్రేయోఽనుపశ్యామి హత్వా స్వజనమాహవే॥ **31**

తా॥ కృష్ణా! యుద్ధం చేయగోరి సమావేశమైయున్న ఈ స్వజనాన్ని చూచి నా అవయవాలు శిథిలమౌతున్నాయి. నోరు ఎండిపోతున్నది. శరీరం వణుకుతున్నది. రోమాలు నిక్కబొడుచు కుంటున్నాయి. గాండీవం చేతిలోనుండి జారిపోతున్నది. చర్మం మండిపోతున్నది. నిలబడటానికి శక్తిలేదు. మనస్సు గిర్రున తిరిగిపోతున్నది.

కేశవా! అనర్థకరమైన దుశ్శకునాలు కనిపిస్తున్నాయి. యుద్ధంలో స్వజనులను చంపటం వల్ల కలిగే మేలు ఏమిటో నాకు కనిపించటం లేదు.

వ్యాఖ్య: ఇక్కడనుండి అన్నీ అర్జునుని శోకాన్ని వర్ణించే శ్లోకాలే. అర్జునుడు ముందుగా శరీరంలో కలిగిన మార్పులను వర్ణిస్తున్నాడు. అవయవాలు పట్టుదప్పుతున్నాయని, శరీరం వణుకుతున్నదని, నోరెండిపోతున్నదని, గగుర్పాటు కలుగు తున్నదని, ఇవన్నీ జ్వర లక్షణాలు. ఐతే అర్జుననికి టెంపరేచర్ ఎక్కువై కాదు. మనసులో కలిగిన కలవరం వల్ల శరీరానికి వచ్చిన వికారాలు ఇవి. మనస్సులో కలవరం ఎందుకు? 'దృష్ట్వేమం స్వజనం'– స్వజనులను చూడటంవల్ల. ఊరికే చూడటంవల్ల ఎందుకు కలవరం కలుగుతుంది? కలగదు. మరెందుకీ కలవరం? తన వారిని చంపుకోవాల్సి

వస్తున్నదే అనే మమకారం వల్ల. స్వజనులంతా సుజనులేం కాదు. వారిలో చాలామంది దుర్జనులే, దుర్మార్గులే. ధర్మాన్ని నిలబెట్టాలని, అధర్మాన్ని అణచివేయాలని కోరేవాడు పలకాల్సిన పలుకులు కావు ఇవి. స్వధర్మపాలన చేసేవాడికి మమకారం అడ్డురాకూడదు. క్షత్రియుడికి యుద్ధం చేయటమే స్వధర్మం. అర్జునుని ఈ మమకారం అతడి స్వధర్మనిష్ఠకు అడ్డువచ్చికూర్చుంది.

అర్జునుడు స్వధర్మనిష్ఠ లేనివాడేంకాదు. ఒక బ్రాహ్మణుని గోవు అపహరించబడితే ఆ బ్రాహ్మణుని కోరికపై ఆ గోవును తెచ్చి ఇచ్చేందుకు దొంగలను హతమార్చాల్సి వచ్చింది. ధర్మరాజు శయ్యాగారం వెనుకనున్న ఆయుధాగారంలో తన ధనుర్బాణాలున్నాయి. ద్రౌపదితో కలసి ధర్మరాజు శయ్యాగారంలో ఉన్నప్పుడు అక్కడికి తాను పోరాదు. అయినా సరే స్వధర్మనిష్ఠ కొరకు ఆయుధాగారంలో ప్రవేశించి, ధనుర్బాణాలు తెచ్చి, దొంగలను హతమార్చి, గోవును రక్షించి బ్రాహ్మణుని కిచ్చాడు. ధర్మజుని ఏకాంత మందిరంలో ప్రవేశించిన కారణంగా ప్రాయశ్చిత్తం కొరకు నియమానుసారం 12 సంవత్సరములు వనవాసం చేసి వచ్చినవాడు అర్జునుడు. కాని ఇప్పటి పరిస్థితి వేరు. తన స్వధర్మనిష్ఠకు మమకారం అడ్డు వచ్చింది.

ఐతే, శ్రీకృష్ణుడలా కాదు. స్వధర్మనిష్ఠ ఆయన స్వంతం. ధర్మరక్షణ కోసం, అధర్మాన్ని అణచటం కోసం అవతరించిన వాడు. ఆయనకు స్వజన వ్యామోహం లేదు. దుర్యోధనుడు స్వయానా వియ్యంకుడు. (దుర్యోధనుని కుమార్తె లక్ష్మణను శ్రీకృష్ణునికి జాంబవతి ద్వారా పుట్టిన సాంబుడు వివాహ మాడాడు) ; కర్ణుడు మేనత్త కుమారుడు, ఘటోత్కచుడు భీమసేన పుత్రుడు; అభిమన్యుడు తన మేనల్లుడు, స్వయానా చెల్లెలి కొడుకు; ద్రౌపదేయులు తన ఆత్మీయులైన ద్రౌపదీ పాండవుల పుత్రులు; శల్యుడు నకుల సహదేవుల మేనమామ; శకుని దుర్యోధనాదుల మేనమామ; శిశుపాలుడు తన మేనత్త కొడుకు; కంసుడు తన మేనమామ; జరాసంధుడు తన మేనమామకు మామ; భీష్ముడు తనకు పరమ భక్తుడు. చెప్పుకోవాలంటే వీరంతా శ్రీకృష్ణునికి స్వజనులే, బంధువులే. అయినా సరే స్వధర్మనిష్ఠ ముందు మమకారానికి తావులేదని నిరూపించాడు. స్వపక్ష పరపక్ష భేదం లేకుండా అధర్మాన్ని అణచి ధర్మాన్ని నిలబెట్టాడు. చివరకు తన

యదువంశ నాశనాన్ని ఆపటానికి కూడా ఏ ప్రయత్నమూ చేయలేదు.

కాని అర్జుననిలో అంతటి స్వధర్మనిష్ఠ లేదు. మమకారానికి లొంగి పోయాడు. ఈ మమకారం అనే జబ్బు ప్రవేశిస్తే శరీరంలో అనేక మార్పులు వస్తాయి. ఈ మానసిక జబ్బుకు మనస్తత్వ శాస్త్ర గ్రంథాలలో ఒక పేరుంది. "Anxiety State Neurosis"– అంటే 'ఉన్మత్త ఆతురత అవస్థ' అని తెలుగులో చెప్పుకోవచ్చు. శరీరంలో వణుకు, గగుర్పాటు, నోరు ఎండిపోవటం, అవయవాలలో పటుత్వం తగ్గి నరముల బలహీనతతో వణకటం– ఈ జబ్బు యొక్క లక్షణాలు. ఈ లక్షణాలన్నింటిని (29వ శ్లోకంలో) అర్జునుడు చెప్పుకున్నాడు.

శరీరంలో కలిగిన మార్పుల వల్ల ఇంకా ఏఏ పరిణామాలు జరుగు తున్నాయో అర్జునుడు (30వ శ్లోకంలో) చెబుతున్నాడు. గాండీవం జారిపోతున్నది, చర్మం మండిపోతున్నది, నిలబడేందుకు ఓపిక లేదు, మనస్సు గిర్రున తిరుగుతున్నది– అని.

గాండీవాన్ని ఎక్కుపెట్టి, పళ్ళుకొరుకుతూ రథాన్ని ముందుకు పోనిమ్మని కోరిన అర్జునుడు, మమకార వ్యాధిపీడితుడై అవయవాలు పట్టుదప్పిపోవటంతో చేతిలో సత్తువ పోయి గాండీవం జారిపోతున్నది. చేతుల్లో శక్తే కాదు, కాళ్ళలో సత్తువ లేక నిలబడలేకపోతున్నాడు. జ్వరం వచ్చినప్పుడు నడవాలన్నా కష్టమే. ఏదన్నా వ్రాయాలంటే కలం పట్టుకున్నా చేయి వణుకు తుంది. ఇక చర్మం కూడా మండిపోతున్నది. అంటే Temperature కూడా వచ్చింది, High Fever. దీనికంతటికీ కారణం మనోవ్యాధియే. ఆలోచించి ఆలోచించి మనస్సు గిర్రున తిరిగిపోతున్నది. మనోవ్యాధికి మందులేదంటారు పెద్దలు. ఆయుర్వేదంలోనో, అల్లోపతిలోనో, హోమియోపతిలోనో మందు లేకపోతే లేకపోవచ్చునేమో గాని మనోవ్యాధికి మందు గీతా శాస్త్రంలో ఉంది. ఆత్మజ్ఞానబోధ ఒక్కటే ఈ మనోవ్యాధికి తిరుగులేని మందు. ప్రపంచదేశాలన్నీ ఈ విషయాన్ని అంగీకరిస్తున్నాయి. అందుకే క్రమక్రమంగా ఆధ్యాత్మికత వైపుకు మళ్ళుతున్నాయి.

అర్జునుని వ్యాధి లక్షణాలను జాగ్రత్తగా వింటూ, వ్యాధి నిర్ధారణకు

వస్తున్నాడు డాక్టర్ శ్రీకృష్ణ M.D.M.D. (Master in Destroying Mental Disorders). ఇక్కడ రోగి కూడా అన్నీ దాచుకోకుండా చెప్పేస్తున్నాడు. ఇంతవరకు చెప్పిన బయటకు కనిపించే లక్షణాలే గాక మనస్సు గిర్రున తిరుగుతున్నదని లోపలి లక్షణాలను కూడా తెలియజేస్తున్నాడు. వ్యాధి నిర్ధారణ సరిగ్గా జరిగి, వ్యాధి నివారణ కావాలంటే రోగి తన బాధలనన్నింటినీ దాచకుండా చెప్పాలి. అందుకే శారీరక మానసిక మార్పులనే గాక, బుద్ధిలో జరిగే కలవరపాటును కూడా దాచకుండా చెబుతున్నాడు అర్జునుడు.

కేశవా! అనేక దుర్నిమిత్తాలు, అపశకునాలు కూడా కనిపిస్తున్నాయి అంటున్నాడు అర్జునుడు. స్వజనులు–స్వజనులు అని పలవరించటంతో మనస్సులో కలవరం అధికమౌతున్నది, క్షోభప్రారంభమైంది. దానితో ఆత్మవిశ్వాసం కూడా తొలగి పోతున్నది. దానితో పిరికితనం ప్రవేశించింది. ఎప్పుడైతే పిరికితనం ప్రవేశించిందో ఏదో ఘోరం జరిగిపోతుందని, ఏదో నష్టం కలుగుతుందని, అపజయం కలుగుతుందని భయం ప్రవేశిస్తుంది. దానితో అన్నీ దుశ్శకునాలు తోస్తాయి.

మనిషిలో పిరికితనం, భయం ప్రవేశిస్తే మూఢుడై పోతాడు. విచక్షణాజ్ఞానం నశిస్తుంది. విజయంపై ఆశపోయి దుశ్శకునాలు కనిపిస్తాయి. అందుకే అర్జునుడు "కేశవ! విపరీతాని నిమిత్తాని చ పశ్యామి"– కేశవా! అనర్థకరమైన దుశ్శకునాలను కూడా చూస్తున్నాను – అంటున్నాడు.

బుద్ధియొక్క సహాయం లేకుండా మనస్సు మాత్రమే పనిచేస్తుంటే మానసిక స్థితి ఇలాగే ఉంటుంది. మనస్సు చపలం, ఉద్రేకాలతో కూడి ఉంటుంది, కోతి లాంటిది. బుద్ధి విచక్షణతో కూడినది, మంచీచెడూ తెలిసినది. బుద్ధితో కూడిన మనస్సు చక్కగా పనిచేస్తుంది. కాని బుద్ధిని విడిచిన మనస్సు ఆధారం వదిలిన గాలిపటంలాంటిది. గాలికి ఎగిరిన పులివిస్తరాకు లాంటిది. ఎక్కడకు కొట్టుకొని పోతుందో– దేనికి చిక్కు కుంటుందోతెలియదు. ఇప్పుడు అర్జునుని మనోస్థితి అలాంటిదే.

అందుకే యుద్ధంలో స్వజనులను చంపితే శ్రేయస్సు ఏమి ఉన్నది? అంటున్నాడు. అంటే లాభనష్టాల బేరీజు వేస్తున్నాడు. అంటే శ్రేయస్సు లేని,

లాభం లేని పని ఎందుకు చేయాలి? అంటున్నాడు.

స్వధర్మనిష్ఠుడైన వాడికి తన ధర్మాన్ని తాను పాలించటమే శ్రేయస్సు. అందులో నాకేం లాభం అని చూడకూడదు. లాభం కనిపిస్తేనే శ్రేయస్సు కాదు. ఎందుకంటే శ్రేయస్సు అనేది దృష్టం-అదృష్టం అని రెండు రకాలు.

1) **దృష్టం:కనిపించేది:** ధనసంపాదన, రాజ్యసంపాదన, సుఖభోగాలు, పదవీ, కీర్తి ఇలా కనిపించేవి కొన్ని.

2) **అదృష్టం:కనిపించనిది:** స్వర్గలోక భోగాలు, మరుజన్మలలో లభించే సుఖాలు- ఇలా కనిపించనివి కొన్ని.

కనుక శ్రేయస్సు-లాభం-ప్రయోజనం ఉన్నదా?లేదా? అని చూడకుండా స్వధర్మాన్ని పాలించటమే నిజమైన శ్రేయస్సని గ్రహించాలి.

ఈ శ్లోకంలో శ్రీకృష్ణుని కేశవా! అని సంబోధిస్తున్నాడు. కేశవా! అంటే కేశి అనే రాక్షసుని చంపినవాడా! అని. కేశిని చంపినట్లే నా శోకాన్ని కూడా అంతం చేసి నాకు సదానందాన్ని కలిగించవయ్యా! అని సమన్వయం.

తన శోకంవల్ల తనలో ఎంతటి వైరాగ్యం కలుగుతున్నదో చెప్పబోతున్నాడు అర్జునుడు.

శ్లో॥ న కాంక్షే విజయం కృష్ణ! న చ రాజ్యం సుఖానిచ।
కిం నో రాజ్యేన గోవింద! కిం భోగై ర్జీవితేన వా॥ 32

శ్లో॥ యేషా మర్థే కాంక్షితం నః రాజ్యం భోగాస్సుఖానిచ।
త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే ప్రాణాం స్త్యక్త్వాధనానిచ॥ 33

శ్లో॥ ఆచార్యాః పితరః పుత్రాః తథైవ చ పితామహాః।
మాతులాశ్శ్వశురాః పౌత్రాః శ్యాలాస్సంబంధినస్తథా॥ 34

శ్లో॥ ఏతాన్న హంతు మిచ్ఛామి ఘ్నతోఽపి మధుసూదన।
అపిత్రైలోక్య రాజ్యస్య హేతోః కిం ను మహీకృతే॥ 35

తా॥ కృష్ణా! నేను విజయాన్ని కోరను, రాజ్యాన్ని గాని, సుఖాలు గాని కోరను. గోవిందా! రాజ్యంవల్ల గాని, భోగాల వల్ల గాని, బ్రతకటం వల్ల గాని మనకు ఏం ప్రయోజనం? (32)

తా॥ ఎవరికోసమైతే మనం రాజ్యాన్ని, సుఖాలను, భోగాలను

కోరుకుంటున్నామో అట్టి గురువులు, తండ్రులు, పుత్రులు, తాతలు, మేనమామలు, మామలు, మనుమలు, బావమరుదులు, వియ్యంకులు అంతా ప్రాణాలను, ధనాన్ని విడిచి ఇక్కడ యుద్ధానికి నిలబడి ఉన్నారు. (33) (34)

తా॥ మధుసూదనా! వారు నన్ను చంపినా, త్రిలోక రాజ్యాధి పత్యానికైనా సరే నేను వారిని చంపటానికి ఇష్టపడను. ఇక భూలోక రాజ్యం సంగతి దేనికి? (35)

వ్యాఖ్య: "న కాంక్షే విజయం కృష్ణ! న చ రాజ్యం సుఖానిచ" కృష్ణా! నాకు రాజ్యం వద్దు, సుఖాలు వద్దు, విజయాన్నీ కోరను- అంటున్నాడిప్పుడు అర్జునుడు. ఇదొకరకమైన తాత్కాలిక వైరాగ్యం. అసలు ఇంతకాలం నుండి ఆలోచనలు చేసింది ఈ యుద్ధం గురించి కాదా? అరణ్యవాస కాలంలో 5 సం॥ల పాటు అస్త్రసంపాదన కొరకు సోదరులను వదిలి వెళ్ళింది ఈ యుద్ధం గురించి కాదా? యుద్ధంలో విజయాన్ని సాధించటానికి కాదా? అసలు ఇప్పుడు కురుక్షేత్ర యుద్ధ భూమిలో ప్రవేశించింది యుద్ధం చేయటానికి కాదా? యుద్ధంలో విజయం సాధిస్తే రాజ్యం వస్తుందని కాదా? రాజ్యం చేతికొస్తే సుఖాలు, భోగాలు వస్తాయని కాదా? అయితే ఇప్పుడేమిటి ఈ వైరాగ్యం? ఈ వైరాగ్యం ఆత్మజ్ఞానం వల్ల వచ్చిన నిజమైన వైరాగ్యం కాదు. ప్రసూతి వైరాగ్యం, పురాణ వైరాగ్యం, శ్మశాన వైరాగ్యంలాగా మమకారమనే జబ్బు వల్ల వచ్చిన తాత్కాలిక వైరాగ్యం మాత్రమే. అందుకే రాజ్యం వద్దు, సుఖాలు వద్దు, భోగాలు వద్దు అంటున్నాడు.

ఒక సైకియాట్రిస్ట్ నడిగితే ఈ లక్షణాన్ని బాగా విశ్లేషించి చెప్పగలుగుతాడు. మతిచలించినవాడు తనకేది కావాలో అది తనకు అక్కరలేదంటాడు. ఏది లేక మతి చలించిందో అది తన దగ్గర పుష్కలంగా ఉన్నట్లు మాట్లాడతాడు. ఉన్న డబ్బంతా ఒక్కసారిగా పోయినవాడు కటికపేదరికంలో ఉండాల్సి వచ్చినపుడు మతి చలిస్తే చిత్తుకాగితాలను పోగేసి డబ్బుగా లెక్కబెడుతుంటాడు. వేలు, లక్షలు కనిపించినవాడినల్లా తీసుకోమంటాడు. భర్త నిరాదరణకు గురైన భార్య మతి చలిస్తే 'మా వారికి నేనంటే ఎంతో ప్రేమ, మా మధ్య ఎప్పుడూ గొడవలే రావు' అని అందరికీ చెబుతుంది. ఇప్పుడు అర్జునుని పరిస్థితి కూడా దాదాపుగా

ఇంతే. వచ్చింది తమ రాజ్యాన్ని యుద్ధంలో జయించి తీసుకోవాలనే. కాని మమకారం మోహాన్ని కలిగించింది. ఆ మోహంలో ఇవేవీ నాకు వద్దు, వీటితో ఏం ప్రయోజనం? అంటున్నాడు.

ఐతే ఈ యుద్ధం నిజంగా రాజ్యంకోసం, భోగాల కోసమే అయితే భగవానుని దృష్టిలో ఇది తప్పవుతుంది. ఎందుకంటే ఇలా రాజ్యం కోసమే యుద్ధమైతే అది కర్మ అవుతుందే గాని కర్మయోగం కాదు. ఫలితంపై ఆసక్తి లేకుండా, ఏమి జరుగు తుందో అనే బెంగ లేకుండా, తన కర్తవ్యాన్ని నిర్వర్తించటమే కర్మయోగం. ఆ దృష్టి ఇప్పుడు అర్జునునికి లేదు. అందుకే ఇంకా తన విషాదానికి కారణాలు వినిపిస్తున్నాడు.

రాజ్యాన్ని, సుఖాలను ఎందుకు వద్దనుకుంటున్నాడో మరో కోణంలో కారణాన్ని చెబుతున్నాడు. అసలు ఈ రాజ్యం గాని, సుఖాలు గాని, భోగాలు గాని ఎవరికోసం? తన అన్నదమ్ములు, తల్లిదండ్రులు, భార్యాబిడ్డలు, తాతలు, మనుమలు, గురువులు, బంధుమిత్రులు మొ॥న వారి కోసం గదా! ఐతే యుద్ధంలో విజయం సాధించి రాజ్యాన్ని పొందిన తర్వాత, ఈ రాజ్య భోగాలు సుఖాలు అనుభవించాల్సిన తండ్రులు, తాతలు, పుత్రులు, మనుమళ్ళు, ఆచార్యులు, ఇతర బంధుమిత్రులు అందరూ ప్రాణాలకు తెగించి ఈ యుద్ధరంగంలో నిలబడ్డారే! వారంతా యుద్ధంలో ప్రాణాలు వదిలితే ఇక ఎవరు అనుభవించ టానికి ఈ రాజ్యం గాని, భోగాలు గాని? చాలా తెలివిగా వాదిస్తున్నానని భావించాడు అర్జునుడు. తాను ఇంత గట్టిగా వాదిస్తున్నా శ్రీకృష్ణుడు మాత్రం మౌనంగానే ఉన్నాడు. ఎందుకంటే శ్రీకృష్ణుని దృష్టిలో స్వధర్మ నిర్వహణ మాత్రమే ఉన్నది. లాభమైనా, నష్టమైనా, విజయమైనా, అపజయమైనా, ప్రాణాలు వదిలేది తమ వారైనా, శత్రుపక్షం వారైనా అవేవీ పట్టించుకోనక్కరలేదు. ఎవరో చస్తారని తన స్వధర్మాన్ని విడిచిపెట్టరాదు. యుద్ధం క్షత్రియునికి స్వధర్మం. పైగా ఈ యుద్ధాన్ని పాండవులు కోరి తెచ్చుకున్నది కాదు. యుద్ధాన్ని నివారించటానికి చేయవలసిన ప్రయత్నాలన్నీ చేశారు. చివరకు శ్రీకృష్ణునే రాయబారిగా పంపారు. ఐనా అనివార్యంగా వచ్చిపడింది ఈ యుద్ధం. అందుకే యుద్ధమనే ఈ స్వధర్మ కర్మను తప్పక చేయాలి అర్జునుడు. ఇదే భగవానుని ఆంతర్యం. అందుకే అర్జునుడు తన స్వధర్మాన్ని విడిచిపెట్టడానికి చెప్పే సాకులనన్నింటిని చిరునవ్వుతో మౌనంగా వింటున్నాడు. అర్జునునికేమో శ్రీకృష్ణుని

మౌనం, చిరునవ్వు ఉక్రోషం కలిగిస్తున్నది. అందుకే ఇక ఇలా కాదు చాలా గట్టిగా తన నిశ్చయాన్ని చెప్పాలనుకున్నాడు. ఇక శ్రీకృష్ణుడు తన మాటలను తేలికగా కొట్టి పారేయటానికి వీలు లేకుండా బల్లగుద్ది చెప్పాలనుకున్నాడు.

"మధుసూదనా! విను నా ప్రతిజ్ఞ. నన్ను వాళ్ళు చంపినా సరే, త్రిలోకాధిపత్యం లభిస్తుందన్నా సరే, నేను మాత్రం వాళ్ళను చంపను గాక చంపను; అలాంటిది ఈ భూలోక రాజ్యం నాకొక లెక్కా?" అని తేల్చి చెప్పాడు అర్జునుడు. ఇంత గట్టిగా అర్జునుడు చెబుతున్నా శ్రీకృష్ణుడు మాత్రం చిరునవ్వులు చిందిస్తూ మౌనంగానే ఉన్నాడు.

ఏడు అక్షౌహిణుల సేనను సమకూర్చుకొని ఇంతదూరం వచ్చింది దేనికోసం? త్రిలోకాధిపత్యం కోసం కాదు. భూలోక రాజ్యంలోని దుర్యోధనుని అధీనంలో ఉన్న తమ రాజ్యభాగం కోసమే. అయితే ఇప్పుడు మాత్రం త్రిలోకాధిపత్యం కూడా అక్కరలేదంటున్నాడు అర్జునుడు. దీనితో అర్జునుని భావం ఏమిటో అర్థమైంది శ్రీకృష్ణునికి. రాజ్యం కన్నా, సుఖభోగాల కన్నా ఆత్మీయులైన తమ వారి ప్రాణాలే మిన్న; కనుకనే ఇంత గట్టిగా, వైరాగ్యంగా మాట్లాడుతున్నాడు అర్జునుడు. వాళ్ళు నన్ను చంపినా, నేను వారిని చంపనంటున్నాడు. అర్జునుడు నిశ్చయంగా, దృఢంగా చెబుతున్నాడీ మాటలను. అంటే వైరాగ్యం వచ్చినట్లే. 'ఒక చెంపపై కొడితే రెండో చెంప చూపించమన్న గాంధీజీ-ఏసుక్రీస్తు మాటలే ఐనా' శ్రీకృష్ణుడు ఇంకా మౌనంగానే ఉన్నాడు. ఎందుకంటే అర్జునుని అహింసావాదం అజ్ఞానం మీద ఆధారపడి ఉన్నది. అంతే కాదు వైరాగ్యం వచ్చినా శిష్యభావం రాలేదు. పెద్ద మొనగాడిలా మాట్లాడుతున్నాడు. కనుక వైరాగ్యంతో బాటు శిష్యభావం కూడా వచ్చేదాకా ఆగాలనుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. శిష్యభావం లేని వానికి జ్ఞానబోధ తలకెక్కదు. అందుకే అర్జునుని వాక్ప్రవాహానికి అడ్డుకట్ట వేయకుండా మౌనంగానే ఉన్నాడు. ఈ మౌనం అర్జునునికి చిర్రెత్తుకొస్తున్నది. 'ఇంకా ఎలా చెబితే ఈయన నా భావాలను అర్థం చేసుకుంటాడు?' అని ఆలోచించి, ఇక నచ్చ జెప్పే పద్ధతిలో మాట్లాడాలని అనుకుంటున్నాడు. మరి ఇప్పుడు ఏమని చెప్పబోతున్నాడు?

శ్లో॥ నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్నః కాప్రీతిః స్యాజ్జనార్దన।
పాపమే వాశ్రయే దస్మాన్ హత్వైతా నాతతాయనః ॥ **36**
శ్లో॥ తస్మాన్నార్హా వయం హంతుం ధార్తరాష్ట్రాన్ స్వబాంధవాన్।

స్వజనం హి కథం హత్వా సుఖినః స్యామ మాధవ॥ 37

తా॥ జనార్దనా! ఈ ధృతరాష్ట్ర పుత్రులను చంపటం వల్ల మనకు ఏమి సంతోషం కలుగుతుంది? ఆతతాయినులైన వీరిని చంపటం వల్ల మనకు పాపమే గదా!

తా॥ అందువల్ల మన బంధువులైన ఈ ధార్తరాష్ట్రులను చంపదగదు. మాధవా! మన బంధువులైన వారిని చంపుకోవటం వల్ల మనం ఎలా సుఖపడగలం?

వ్యాఖ్య: ఎంత గట్టిగా చెప్పినా శ్రీకృష్ణునికి పరిహాసంగా ఉన్నట్లుంది. కనుక ఇలా కాదు. తెలియని పసిపిల్లలకు నచ్చ చెప్పినట్లుగా చెప్పి చూద్దాం అనుకొని తన యుద్ధ విముఖతకు కారణాన్ని మరోకోణంలో నుండి వివరించ బోతున్నాడు.

ధార్తరాష్ట్రులు ఎన్నో దుర్మార్గాలు చేసినవారు, తమకు ఎన్నో అపకారాలు చేసినవారు, తమ ప్రాణాలు తీయాలని ప్రయత్నించిన వారు, తమను ఎంతగానో అవమానించినవారు, తమ రాజ్యాన్ని నియమం ప్రకారం తిరిగి ఇవ్వాల్సి ఉండగా ఇవ్వకుండా యుద్ధానికి సిద్ధమై వచ్చినవారు. అట్టి దుర్మార్గులను చంపవలసిందేనని శాస్త్రాలు చెబుతున్నాయి. అయినప్పటికీ 'నేను వారిని చంపను' అని అంటున్నందుకే బహుశా శ్రీకృష్ణుడు నవ్వుతూ ఉండవచ్చు. నా మాటలను తేలికగా కొట్టి పారవేస్తూ ఉండవచ్చు. కనుక నేను నా వాదాన్ని సరిగ్గా వినిపించాలి– అని భావించిన అర్జునుడు దుర్మార్గులైనా సరే ఎందుకు చంపరాదో తెలియజేయబోతున్నాడు.

జనార్దనా! ధార్తరాష్ట్రులు దుర్మార్గులే. అలాంటి వారిని ఆతతాయినులు అంటారు. ఆతతాయినులంటే 1) కొంపలకు నిప్పు పెట్టేవారు, 2) విషప్రయోగం చేసేవారు, 3) ధనాన్ని అపహరించేవారు 4) భూమిని కాజేసేవారు, 5) పరస్త్రీలను అవమానించేవారు, అపహరించేవారు, 6) ఆయుధాలు ధరించి చంపటానికి పైకి వచ్చేవారు. మరి ధార్తరాష్ట్రులు ఈ పనులన్నీ చేసిన పరమ దుర్మార్గులు. 1) లక్క ఇంటికి నిప్పుబెట్టి పాండవులందరినీ అంతం చేయాలనుకున్నారు. 2) భీముడికి విషం కలిపిన అన్నం తినిపించారు. 3) పాండవుల యొక్క ధన సంపదలన్నీ మాయాజూదంతో హరించారు. 4) పాండవుల రాజ్యాన్ని అరణ్య అజ్ఞాతవాసాలు పూర్తి చేసి వచ్చేంతవరకు తమ

ఆధీనంలో ఉంచుకొని, వారు తిరిగి రాగానే ఇవ్వాలి– అనే ద్యూత నియమాన్ని ఉల్లంఘించి, వారి రాజ్యాన్ని వారి కిచ్చేందుకు తిరస్కరించారు. 5) పాండవుల భార్య ద్రౌపదిని నిండు సభలోనికి ఈడ్చుకొని వచ్చి ఘోరాతి ఘోరంగా అవమానించారు. 6) ఉత్తర గోగ్రహణ సమయంలోను, ఇప్పుడీ యుద్ధంలోను ఆయుధాలతో వచ్చారు. కనుక ధార్తరాష్ట్రులు ఆతతాయినులే. బహుశా ఈ పదంనుండే అల్లరి చిల్లరి పనులు చేసే కుర్రవాళ్ళను ఆకతాయిలు అనటం జరిగిందేమో! కనుక ధార్తరాష్ట్రులు దుర్మార్గులు అనటంలో సందేహం లేదు. అయినా సరే, ఇట్టి వారిని చంపటం పాపమే గదా! అంటున్నాడు అర్జునుడు.

బురద మీద రాయివేస్తే మన ముఖంపైనే చిందులు పడతాయి. దుష్టుడికి దూరంగా ఉండాలని పెద్దలు చెబుతారు గదా! అవతలివాడు పాపం చేశాడని మనం కూడా పాపం చేస్తామా? అందువల్ల వాడిపాపాన వాడే పోతాడు, క్షమించి వదిలేద్దాం అనే క్షమాగుణంతో ఇలా మాట్లాడుతున్నాను. అదీ గాక పాపపు పనులు చేస్తే పాపవాసనలు చేరుకుంటాయి. అవి తిరిగి మనను పాపపు పనులకు ప్రోత్సహిస్తాయి. కనుక మనం ఎందుకు అనవసరంగా ఈ పాపమనే బురదను అంటించు కోవాలి? అందుకే ఇలా మాట్లాడాను. నేనేం పిచ్చి వాణ్ణి కాదు. ఎంత లోతుగా ఆలోచించానో తెలుసా? అన్నట్లుగా చూచాడు శ్రీకృష్ణునివైపు. ఇక కృష్ణుడు నోరెత్తలేడు, నా మార్గానికి రావాల్సిందే– అని ఒక్క చూపు చూశాడు. అయినా శ్రీకృష్ణుడు మాత్రం అదే చిరునవ్వు. అదే మౌనం. రాక్షసుని కథ చెబుతున్న తాతయ్యతో, "నేనారాక్షసుణ్ణి నా పెన్సిల్‌తో పొడిచి చంపేస్తాన"ని అంటున్న 5 ఏళ్ళ మనవడిని, ఆ తాతయ్య చిరునవ్వుతో చూచినట్లు శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుణ్ణి చూస్తున్నాడు. ఇంతకీ ఏమిటి శ్రీకృష్ణుని ఉద్దేశం? ఎందుకు అర్జునుని చూచి నవ్వుతున్నట్లు?

1. ధర్మాన్ని నిలబెట్టుటకై అధర్మాన్ని అణచాలనే బాధ్యత నుండి తప్పుకుంటున్నందుకు. 2. అధర్మపరులను శిక్షించే విషయంలో మమకారానికి లొంగుతున్నందుకు. 3. క్షత్రియునికి స్వధర్మమైన యుద్ధం చేసి శత్రువులను చంపితే పాపం వస్తుందన్నందుకు. 4. స్వధర్మనిష్ఠ నుండి జారిపోతున్నందుకు. అందుకే చిరునవ్వు, మౌనం.

శ్రీకృష్ణుడలా మౌనంగా ఉండేటప్పటికి అర్జునుడు తన వాదాన్ని ఇంకా బాగా సమర్థించుకొని, తనదే సరియైన నిర్ణయమని శ్రీకృష్ణునిచే రాజముద్ర

వేయించుకోవాలను కుంటున్నాడు. దానికై ఇప్పుడు 'ఒప్పుకోవయ్యా నా మాట' అని బ్రతిమాలుకొనే ధోరణిలో మాట్లాడి చూద్దామనుకున్నాడు.

"మాధవా! మన బంధువులను మనం చంపుకుంటే మనకు ఏం సుఖం? అందుకని స్వబాంధవులైన వారిని, స్వజనులైన వారిని చంపదగదు గదా!" అన్నాడు.

సుఖం అనేది రెండు రకాలు. 1. ఇహలోక సుఖం. 2. పరలోక సుఖం. మనం బంధువులను, ఆత్మీయులను, మిత్రులను చంపుకుంటే, వారి తల్లిదండ్రులు గాని, భార్యాబిడ్డలు గాని ఆక్రోశిస్తూ మనకు శాపనార్థాలు పెడతారు. కనిపించినప్పుడల్లా తిడతారు. ఎదురుగా వచ్చి పెద్దగా తిట్టక పోయినా "ఈ పాపాత్ముడి వల్లనే నేను భర్తను కోల్పోయాను, బిడ్డను కోల్పోయాను" అని లోలోపల తిట్టుకుంటూ అసహ్యించు కుంటారు. ఆ తిట్లు, శాపనార్థాలు తింటూ ఏం సుఖపడతాం. కనుక ఇహలోక సుఖం లేదు.

పోనీ ఇహలోక సుఖం లేకపోతే పోయింది, పరలోక సుఖమైనా లభిస్తుందా? ఇంతమందిని నిర్దాక్షిణ్యంగా చంపిన తర్వాత అందులో దుర్మార్గులతో బాటు ఎందరో మంచి వారు కూడా ఉండొచ్చు. ఈ పాపం స్వర్గసుఖాలను కూడా దూరం చేస్తుంది. భూలోకంలో పుణ్యకర్మలు ఆచరించిన వారికి స్వర్గ ప్రవేశం ఉంటుంది. అక్కడి స్వర్గభోగాలు అనుభవంలోనికి వస్తాయి. కాని ఇందరిని చంపి పాపం చేసిన వాడికి అంతా నరకమే గాని స్వర్గభోగాలెక్కడ? కనుక మాకు ఉభయభ్రష్టత్వమే గదా! మాధవా! మమ్ము ఎందుకయ్యా ఇలాంటి క్రూర కర్మకు ప్రోత్సహిస్తావు. ఇక్కడ మాధవా! అనే సంబోధనలో ఒక ఎత్తి పొడుపు కూడా ఉంది. 'మా' అంటే లక్ష్మీదేవి, 'ధవుడు' అంటే భర్త. మాధవ అంటే లక్ష్మీపతి అని. లక్ష్మి అంటే శుభప్రదమైనది, మంగళప్రదమైనది. నీవేమో మంగళస్వరూపుడవు. నన్నేమో అమంగళమైన పనికి ప్రోత్సహిస్తున్నావు. నీకిది న్యాయమా? అనే ఎత్తిపొడుపూ ఉంది, దీనాలాపనా ఉంది.

శ్రీకృష్ణుని వద్ద ఇలా మాట్లాడటానికి కావలసిన చనువు అర్జునుడి కున్నది. ఇద్దరూ సమవయస్కులు, బంధువులు, ఆత్మీయులు, బావా బావమరుదులు, వీరులు. ఒకే కంచంలో తిని ఒకే మంచంపై పరుండే స్వతంత్రం ఉంది. ఒకరినొకరు హాస్యమాడుకొనే చనువుంది, స్నేహముంది. అందుకే అర్జునుడిలా మాట్లాడగలుగుతున్నాడు. తన వాదన నెలాగైనా ముగించాలి గనుక ఎన్నోరకాలుగా

సమర్థించజూచి చివరకు కాళ్ళబేరాని కొచ్చాడు.

ఈ శ్లోకంలో కూడా స్వజనం అనే పదం వచ్చింది. ఇప్పటి వరకు 28, 31శ్లోకాల్లో కూడా స్వజనం-స్వజనం అని ఇప్పుడు 37వ శ్లోకంలో కూడా స్వజనం అంటున్నాడు. ఇలా వెంట వెంటనే స్వజనం అనే పదం 3 సార్లు రావటం వల్ల అర్జునునిలో మమకారమనే జబ్బు ఎంతగా ముదిరిపోయిందో మనకర్థ మౌతుంది.

అయితే అర్జునుడిలా కాళ్ళబేరానికొచ్చినా సరే శ్రీకృష్ణుడు మాత్రం మౌనం వీడలేదు. పండు పక్వానికి వస్తే గాని తినటానికి పనికిరాదు. అర్జునునిలో ఉన్న అజ్ఞానమంతా (కల్మషమంతా) బయటపడాలి. లోపలి మనోబుద్ధులు శుద్ధిపడాలి. నేనే వీరందరిని చంపేవాడిననే అహంకారం (దేహమే నేను అనే దేహాత్మభావం) పోవాలి. అహంకారం పోవాలంటే అజ్ఞానం పోవాలి. అజ్ఞానం పోవాలంటే జ్ఞానం-ఆత్మజ్ఞానం (నేను ఆత్మను అనే నిశ్చయజ్ఞానం) కలగాలి. అట్టి ఆత్మజ్ఞానాన్ని అందు కోవాలంటే విషాదం కలగటంతో బాటు శిష్యభావం కలగాలి. అందుకే ఎదురు చూస్తున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఇంకెంత సేపు? ఇంక కొద్దిసేపట్లోనే తన అజ్ఞానాన్ని ప్రదర్శించటానికి అర్జునునికి ఇక సాకులు దొరకవు. చేసేదేమిలేక శరణాగతి కోరుకుంటాడు. అదిగో! ఆ సమయం వచ్చే వరకు తాను నోరు విప్పకూడదు అనుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. అందుకే మౌనంగా ఉన్నాడు. అదే చిరునవ్వుతో "కానియ్, కానియ్! ఇంకా ఏం కక్కుతావో కక్కు అంటున్నట్లు"గ చూచాడు అర్జునుని. దానితో అర్జునుడిప్పుడొక నిశ్చయానికి వచ్చాడు. ఇక యుద్ధం వల్ల జరిగే అనర్థాలన్నింటిని ఏకరువు పెట్టి తన చివరి అస్త్రాన్ని ప్రయోగించాలనుకున్నాడు. ఏమిటా అనర్థాలు?

శ్లో॥ యద్యప్యేతేన పశ్యంతి లోభోపహత చేతసః
కులక్షయ కృతం దోషం మిత్రద్రోహేచ పాతకం॥ 38

శ్లో॥ కథం న జ్ఞేయ మస్మాభిః పాపాదస్మాన్నివర్తితుం।
కులక్షయ కృతం దోషం ప్రపశ్యద్భిర్జనార్దన॥ 39

తా॥ రాజ్యంపై గల లోభంచేత తెలివితప్పి ప్రవర్తించే ఈ దుర్యోధనాదులు కులక్షయం వల్ల కలిగే దోషాలను, మిత్రద్రోహం వల్ల కలిగే పాపాన్ని తెలుసుకోలేకపోయినప్పటికీ ఓ జనార్దనా! కులక్షయం వల్ల కలిగే దోషాలు

తెలిసిన మనం ఈ పాపం నుండి ఎందుకు తొలగకూడదు?

వ్యాఖ్య: ఈ యుద్ధం జరిగితే కలిగే అనర్థాలేమిటో తెలియజెప్పి, ఎలాగైనా తన వాదనను సమర్థించుకోవాలను కుంటున్నాడు అర్జునుడు. సమాజంలో అధర్మం పెరిగి పోతున్నప్పుడు మంచివారికి విషాదం కలుగుతుంది. ఎందుకంటే సమాజంలో మంచివాళ్ళూ ఉంటారు, చెడ్డవాళ్ళూ ఉంటారు. ధర్మాత్ములూ ఉంటారు, దురాత్ములూ ఉంటారు. ఈ చెడ్డవాళ్ళు, అధర్మపరులు, స్వార్థపరులవల్ల; వారు చేసే దుర్మార్గాలు, స్వార్థపూరిత కర్మల వల్ల మంచివారికీ, సమాజానికీ ఎంతో కీడు జరుగుతుంది. హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకశిపుల వల్ల, రావణుని వల్ల, ఇంకా ఎందరో రాక్షసులవల్ల సాధువులు, సత్పురుషులు ఎందరో పీడించబడ్డారు, హింసించబడ్డారు. ఇది ఎప్పుడూ జరుగుతూనే ఉంటుంది. ఇది తెలిసిన ధర్మాత్ములు, సాధుపురుషులు వారితో పోటీపడకూడదు, సహనం వహించాలి. అలా సహనం వహించకపోతే ఇంకా ఇంకా చెడు జరుగుతుంది.

ఇక్కడ దుర్యోధనాదులు దుర్మార్గులు, అకృత్యాలు ఎన్నో చేసినవారు. తమది కాని రాజ్యాన్ని తాము పొందాలనే దురాశతో, లోభబుద్ధితో భీమసేనుని చంపేందుకు ప్రయత్నించారు. వారణావతంలో మా అందరినీ లక్క ఇంట తగులబెట్టాలని చూచారు, మాయాజూదాన్ని కల్పించి మా రాజ్యాన్ని హరించారు; నిండు సభలో ద్రౌపదిని ఘోరంగా అవమానించారు; ఘోషయాత్రా నెపంతో అరణ్యాలలో ఉన్న మమ్ములను అవమానించ వచ్చారు; ఇప్పుడు యుద్ధం వల్ల ఎంత నష్టం జరుగుతుందో అనే ఆలోచన కూడా లేకుండా యుద్ధానికి సిద్ధపడివచ్చారు.

యుద్ధం వల్ల జరిగే కులక్షయం కారణంగా ఎంత అనర్థం జరుగుతుందో, మిత్రద్రోహం కారణంగా ఎంత పాపం మూటగట్టుకోవాలో అనే పాపభీతి లేకుండా యుద్ధానికి సిద్ధమయ్యారు. వారలా సిద్ధపడితే సిద్ధపడవచ్చు. కాని యుద్ధం వల్ల ఎన్ని అనర్థాలు జరుగుతాయో, ఎంతటి కులక్షయం జరుగుతుందో, దాని కారణంగా సమాజం ఎంతగా చెడిపోతుందో తెలిసినవాణ్ణి నేను. మరి తెలియనివాళ్ళూ తప్పుచేసి, తెలిసినవాళ్ళూ తప్పుచేస్తే ఎలా?

మురికిబట్టలు వేసుకున్నవాడు మట్టిలో ఎంతగా పొర్లాడినా పరవాలేదు. కాని స్వచ్ఛమైన తెల్లటి బట్టలు వేసుకున్నవాడు ఎంత జాగ్రత్తగా ఉండాలి? ఇపుడు రాజ్యంపై లోభంతో, ఎన్నో దుర్మార్గాలు చేసిన దురాత్ముడైన దుర్యోధనుడు

భోగాలన్నీ తానే అనుభవించాలనే దురాశతో ఘోరమైన యుద్ధానికి సిద్ధపడుతున్నాడు. మరి మేముకూడా మా రాజ్యాన్ని మేము తిరిగి పొందాలనే కోరికతోనే ఇక్కడిదాకా వచ్చాం. నిజమే, అయితే ఈ యుద్ధం వల్ల జరిగే నష్టంతో పోల్చి చూచినప్పుడు మా రాజ్యం మాకు రాకపోయినా సరే – అని వదిలేసి వెళ్ళిపోవటం మంచిదికాదా? రాజ్యసంపాదన వల్ల మాకు సుఖాలు, భోగాలు కలగవచ్చు. కాని సమాజానికి ఎంత నష్టం? సమాజం కోసం – సమాజశ్రేయస్సు కోసం తమ శ్రేయస్సును బలిపెట్టటం సత్పురుషుల లక్షణం కాదా? అది గొప్ప త్యాగం కాదా? మన సుఖం కోసం సమాజశ్రేయస్సును బలిపెట్టడం న్యాయమా? ధర్మమా?

కనుక వాసుదేవా! కులక్షయం జరిగితే ఎంతటి అనర్థం జరుగుతుందో, మిత్రద్రోహం వల్ల ఎంతటి పాపమో తెలియని దుర్యోధనాదులు యుద్ధానికి సిద్ధపడితే పడనీ; కాని అన్నీ తెలిసిన నేను మాత్రం ఈ యుద్ధాన్ని చేయలేను అని అహింసా వాదాన్ని ముందుకు తెచ్చాడు అర్జునుడు.

అంతేకాదు కులక్షయం వల్ల దోషం దోషం అంటున్నావు, ఏమిటా దోషం అంటావా? విను ఎంత దోషమో, ఎంత పాపమో నీకే తెలుస్తుంది అని కులక్షయం వల్ల దోషాలను ఏకరువు పెట్టబోతున్నాడు అర్జునుడు.

శ్లో॥ కులక్షయే ప్రణశ్యంతి కులధర్మాః సనాతనాః ।
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్నం అధర్మోభి భవత్యుత॥ 40
శ్లో॥ అధర్మాభి భవాత్ కృష్ణ! ప్రదుష్యంతి కులస్త్రియః ।
స్త్రీషు దుష్టాసు వార్ష్ణేయ! జాయతే వర్ణసంకరః॥ 41
శ్లో॥ సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్యచ ।
పతంతి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదక క్రియాః ॥ 42

తా॥ ఓ కృష్ణా! కులక్షయం వల్ల సనాతనమైన కులధర్మాలు నశిస్తాయి. ధర్మం నశించినప్పుడు కులం మొత్తం అధర్మం వైపు తిరుగుతుంది. అధర్మం వ్యాపించినపుడు కులస్త్రీలు చెడిపోతారు. వార్ష్ణేయా! కులస్త్రీలు చెడిపోతే వర్ణసంకరం ఏర్పడుతుంది. ఈ వర్ణసాంకర్యం వల్ల కులానికి నరకమే. కులాన్ని నాశనం చేసినవారికీ నరకమే. అంతేకాదు వీరి పితరులు కూడా పిండోదక క్రియలు లేక నరకంలో పడిపోతారు.

వ్యాఖ్య: "కృష్ణా! కులక్షయం వల్ల కులధర్మాలు నశిస్తాయి. ధర్మం నశిస్తే

కులమంతా అధర్మం పాలైపోతుంది.” అంటున్నాడు అర్జునుడు.

అసలు కులక్షయం అంటే ఏమిటి? మహాభారతయుద్ధంలో రెండు పక్షాలలోను కలిసి 18 అక్షౌహిణుల సేన ఉన్నది. ఇందులో 20సం॥ల మొదలు 70సం॥ల వయస్సు గలవారంతా యువకులే. (ఆనాటి మానవుల ఆయుః ప్రమాణం 200 సం॥లు కనుక 70 సంవత్సరముల వయస్సు వారు యువకులే) వారంతా సుమారు 40 లక్షలమంది ఉంటారు. ఇక వృద్ధులైన వారు 18 లక్షలమంది. వీరుగాక అనేకమంది గజసేవకులు, రథసేవకులు, అశ్వసేవకులు, ఆయుధాలందించేవారు, యుద్ధ వాయిద్యాలు మ్రోగించేవారు సుమారు 40 లక్షల మందివరకు ఉంటారు. ఇందరు ఈ యుద్ధం కారణంగా మరణిస్తారు. ఇలా కులంలోని పురుషులంతా మరణిస్తే కులం నశించినట్లే. అదే కులక్షయం. ఈ కులక్షయం వల్ల కులధర్మాలు నశిస్తాయి– అంటున్నాడు అర్జునుడు.

ఈ కులధర్మాలు 2 రకాలు.

(1) మనం ఎలా ప్రవర్తించాలో, ఎలా నడుచుకోవాలో, ఎలాంటి పనులు చేయాలో, ఎలాంటి పనులు చేయకూడదో ధర్మశాస్త్రాలు – స్మృతులు బోధిస్తాయి. ఇలా శాస్త్రాలలో బోధించబడ్డ ధర్మాలు ఒకరకం.

(2) చాలామంది లోకంలో శాస్త్రాలను చదవరు. తెలుసుకోరు. అలా తెలుసుకునే ఓపిక, తీరిక ఉండదు. తెలుసుకోవాలనే జిజ్ఞాస ఉండదు. కనుక సామాజికంగా కొన్ని కట్టుబాట్లను ఏర్పాటుచేసుకుంటారు. ఈ కట్టుబాట్లను కుల పెద్దలు కట్టుదిట్టంగా అమలుపరుస్తూ ఉంటారు. కులంలో ఎవరైనా కట్టుబాట్లను మీరి ప్రవర్తిస్తే, ఏదైనా తప్పు చేస్తే ఆ కులపెద్దలే తగిన శిక్షలు విధించి, వారే అమలుచేస్తారు. ఈ విధంగా కులపెద్దలు అమలుపరిచే కట్టుబాట్లు రెండవరకం ధర్మాలు. ఇవే అర్జునుడు చెప్పే కులధర్మాలు. ఈ కులధర్మాలే కులక్షయం వల్ల నశించిపోతాయని అంటున్నది.

ఈ కుల కట్టుబాట్లను (కులధర్మాలను) అమలుపరిచే పెద్దలు మరణిస్తే ఆ స్థానాన్ని పూరించే యువకులు కూడా ఈ యుద్ధం వల్ల మరణిస్తే, ఇక ఎవరికి వారు కట్టు తెంచుకున్న గొడ్డులాగా స్వేచ్ఛగా విహరిస్తారు. అందువల్ల కులధర్మాలు నశిస్తాయి అంటున్నాడు అర్జునుడు. ఇలా కులధర్మాలు నశిస్తే కులంలోని అందరూ అధర్మం వైపుకే తిరుగుతారు. మరి కులం అంతా అధర్మం వైపుకు తిరిగితే ఏమవుతుంది? కులం అధర్మం వైపుకు తిరిగితే కులస్త్రీలు

చెడిపోతారు. కులస్త్రీలు చెడితే వర్ణసంకరం ఏర్పడుతుంది.

కుల కట్టుబాట్లను అమలుపరిచే పెద్దలు లేనప్పుడు, పురుషులంతా యుద్ధం కారణంగా మరణించినప్పుడు కులస్త్రీలు స్వేచ్ఛగా విహరిస్తారు. అలా స్వేచ్ఛావిహారం చేస్తే వర్ణ సంకరమౌతుంది అని అర్జునుని ఆవేదన.

విచిత్ర వీర్యుని మరణం తర్వాత కులక్షయం అయ్యే పరిస్థితి వచ్చింది. విచిత్రవీర్యునికి అంబిక, అంబాలికలనే ఇద్దరు భార్యలున్నారు. సంతానం కలగకుండానే అతడు రాజయక్ష్మ (వ్యాధి) పీడితుడై మరణించాడు. అట్టి స్థితిలో సింహాసనాన్ని అధిష్ఠించే వారసుడు లేడు. చేసిన ప్రతిజ్ఞకు కట్టుబడి రాజ్యాన్ని వదిలివేసిన భీష్ముడు తిరిగి స్వీకరించుటకు ఇష్టపడలేదు. ఆజన్మ బ్రహ్మచర్యవ్రత దీక్షాసంపన్నుడైనందున వివాహం చేసుకొనుటకు ఇష్టపడలేదు. ఉన్న ఒక్కడూ విచిత్రవీర్యుడు సంతానం లేకుండానే మరణించాడు. ఇపుడు కులక్షయం కాకుండా చూడవలసిన బాధ్యత సత్యవతి, భీష్ములపై పడింది. పెద్దలైన వారిరువురు ఉండటం వల్ల ఆపద్ధర్మంగా, ధర్మవిరుద్ధం కాని రీతిలో వారిరువురూ బాగుగా ఆలోచించి ‘దేవరన్యాయం’ అనే పద్ధతి ప్రకారం విచిత్రవీర్యుని క్షేత్రములైన (భార్యలైన) అంబికా, అంబాలికల యందు వ్యాసుని ద్వారా పుత్రోత్పత్తికై నిర్ణయించి ఆయనను నియోగించటం జరిగింది.

(దేవర న్యాయం, నియోగ పద్ధతి ద్వారా ఆపద్ధర్మంగా సంతానాన్ని కనుటయనే ఈ చర్యలోని ధర్మాధర్మాలేమిటో, సనాతనంగా వస్తున్న ఆచారాలేమిటో, సంతానాన్ని ఇచ్చే విధానమేమిటో, సంతానం కలిగిన తర్వాత ఆ స్త్రీ పురుషులు ఏ విధమైన భావనతో ఉంటారో, ఆ విధానాలను ఈనాడెందుకు ఆచరణలో పెట్టుటలేదో, ఇంకా ఇందులోని విమర్శలు, సందేహాలేమిటో, వాటికి సమాధానాలేమిటో మా మరొక ప్రచురణ మహాభారతం ధర్మాధర్మ విశ్లేషణ అనే గ్రంథం చూడండి.) ఇవి సామాన్యులు పాటించగల నియమాలు కావు. ఎంతో మనో నిగ్రహం గల తపశ్శక్తి సంపన్నులకే సాధ్యం.

కాని సామాన్య మానవుల పరిస్థితి ఏమిటి? వారికంతటి మనోనిగ్రహం ఉండదు గనుక, నియోగించే పెద్దలు లేనందున స్వేచ్ఛా విహారిణులై వర్ణసంకరానికి కారకులౌతారని అర్జునుని ఆవేదన.

వర్ణసంకరమైతే నష్టం ఏమిటంటావా? అని అర్జునుడు వర్ణసంకరం వల్ల

అనర్థాలను వర్ణిస్తున్నాడు.

వర్ణసంకరానికి కారణమైన స్త్రీపురుషులు నరకానికి వెళతారు. అంతేకాదు పురుషులను యుద్ధంలో వధించి ఈ వర్ణసంకరానికి కారకులైనవారు కూడా నరకం పాలౌతారు. అంతేకాదు, ఈ సంకర సంతానం ఇచ్చే పిండక్రియలు, ఉదక క్రియలు పితృదేవతలకు చెందవు. కనుక పితృలోకం కూడా పతితమైపోతుంది. పితృదేవతలు తమ పుత్రులు, తమ ధర్మసంతానం ఇచ్చిన పిండోదకాలను స్వీకరిస్తారే గాని, సంకర సంతానం ఇచ్చేవాటిని స్వీకరించరు. పిండప్రదానం ద్వారా మనం ప్రతి సంవత్సరం సంవత్సరానికి ఒకసారి ఇచ్చే ఆహారాన్ని 'మన సంవత్సరం పితృదేవతలకు ఒక్కరోజు' గనుక, వారు ప్రతిరోజూ ఆహారాన్ని స్వీకరించినట్లవుతుంది. సంకర సంతానం ఇచ్చే పిండాలను వారు స్వీకరించకపోతే వారు ఆహారం లేకుండా ఎప్పటికీ అలాగే ఉండాలి. ఇదే వారికి నరకం. ఇలా యుద్ధం వల్ల జరిగే నష్టాలను ఏకరువుపెడుతూ అర్జునుడు తన వాదాన్ని కొనసాగిస్తూ, వర్ణసంకరం చేసే కులనాశనకారుల వల్ల జరిగే ఘోరమైన నష్టాలను తెలియజేస్తున్నాడు.

శ్లో|| దోషై రేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకై :
ఉత్సాద్యంతే జాతి ధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః || 43

తా|| వర్ణ సంకరానికి కారకులైన కులనాశకుల ఈ దోషాల వల్ల శాశ్వతమైన జాతి ధర్మాలు, కులధర్మాలు నశించిపోతాయి.

వ్యాఖ్య: ఈ భయంకరమైన యుద్ధం వల్ల పురుషులు చాలామంది చనిపోతారు. అందువల్ల భర్తలను కోల్పోయిన వితంతువులు అధికమౌతారు. దీనివల్ల ఆ స్త్రీలు వక్రమార్గం పట్టే అవకాశం ఉంది. దాని కారణంగా వర్ణసంకరం జరుగుతుంది. వర్ణసంకరం జరిగింది అంటే ఎవరి ధర్మాన్ని వారు నిర్వర్తించే పద్ధతికి స్వస్తి పలికినట్లే. సమాజంలో ఎవరిపని వారు చేసుకుంటూపోతే వ్యవస్థ చక్కగా సాగిపోతుంది.

అలాగాక కొందరు గత్యంతరం లేని పరిస్థితులలో ఇతరులకు సంబంధించిన పనులు చేయవలసివస్తే, ఆ పనిలో వారికి నైపుణ్యం ఉండదు. వారు సమర్థవంతంగా ఆ పనిని చేయలేరు. పైగా తాము ఇంతవరకు చేస్తున్న తమ పనిని వదులుకోవటం వల్ల సమాజంలో అస్తవ్యస్త పరిస్థితి ఏర్పడుతుంది.

అంతటా లోపాలే కనిపిస్తూ ఉంటాయి.

ఉదాహరణకు క్షత్రియులు ఎక్కువగా మరణించారనుకోండి. ప్రజలను పాలించడానికిగాని, ఇతర దేశాలనుండి వచ్చే దాడులనెదుర్కోవటానికి గాని, స్వదేశంలోని సంఘ విద్రోహ శక్తులనణచివేయుటకు గాని, తగినంతమంది సమర్థులైన వారుండరు. దీనితో ఇతర వర్ణముల వారిని అనగా బ్రాహ్మణులనో, వైశ్యులనో, శూద్రులనో ఇందుకు వినియోగించాలి. వారికి సైనిక శిక్షణను ఇవ్వాలి. ఐనప్పటికీ వారికి ఈ పనిలో నైపుణ్యం ఉండకపోవచ్చు. అందువల్ల ఫలితం బాగుండదు. పైగా వారికి నైపుణ్యం ఉన్న వారి స్వధర్మ కర్మలను వదలుకోవాల్సి వస్తుంది. అందువల్ల అక్కడ పనిచేసేవారి కొరత, ఇక్కడచేసే పనిలో లోపం. దానివల్ల సమాజం అంతా అస్తవ్యస్తమైపోతుంది. ఇదే శాశ్వత జాతిధర్మాలు నశించటం అంటే.

ఇక 'శాశ్వత కులధర్మాలు' అంటే క్షత్రియునకు ఉండవలసిన పరిపాలనా నైపుణ్యం, శౌర్యధైర్య సాహసాలు, త్యాగబుద్ధిలాంటి సద్గుణాలు వర్ణసంకరం కారణంగా జన్మించే వారిలో ఉండకపోవచ్చు. అలాగే మిగతా అందరిలోను వారికి ఉండవలసిన గుణాలు ఉండవు. ఇలా కులధర్మాలు నశించి పోతాయని అర్జునుని ఆవేదన.

కులధర్మాలు నశించిపోతే ఏమిటి ప్రమాదం?−

శ్లో|| ఉత్సన్న కులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన! ।
నరకే నియతం వాసః భవతీత్యనుశుశ్రుమ || 44

తా|| జనార్దన! కులధర్మాలు నశించిపోయినచో మనుష్యులు చాలాకాలం నరకవాసం చేయాల్సి ఉంటుందని విన్నాను.

వ్యాఖ్య : వర్ణసంకరం వల్ల జన్మించినవారిలో కులధర్మాలు, కులాచారాలు పాటించటం జరగదు. తమ తమ ధర్మకర్మలను ఎవరైతే అతిక్రమిస్తారో వారికి నరకం తప్పదు. వృద్ధాప్యంలో ఉన్న తల్లిదండ్రుల పోషణభారాన్ని వహించకపోయినా, మరణించిన తల్లిదండ్రులకు పిండప్రదానాలు చేయకపోయినా, తల్లిదండ్రులు చూపిన ధర్మమార్గంలో నడుచుకోకపోయినా, సనాతనంగా వస్తున్న ధర్మబద్ధమైన ఆచారవ్యవహారాలను పాటించకపోయినా అట్టివారికి నరకవాసం తప్పదు.

ఈ విషయాలను అర్జునుడు కేవలం తన అభిప్రాయంగా కాక 'ఇతి

అనుశుశ్రుమ' - ఈ ప్రకారంగా పెద్దలవల్ల విన్నాను అంటున్నాడు. అంటే ఇంతవరకు నేనేదో ఈ యుద్ధం నుండి తప్పుకోవటానికి ఏవేవో నా బుద్ధిలో పుట్టిన భావాలను వ్యక్తం చేస్తున్నాననుకుంటావేమో; ఇవి అన్నీ పెద్దలనుండి విన్న విషయాలే; శాస్త్రాలలోని విషయాలే. కనుక ఎవ్వరూ కాదనే వీలులేదు- అంటూ తాను వ్యక్తం చేసిన అభిప్రాయాలను శాస్త్రంతో-పెద్దలతో ముడిపెట్టి సమర్థించుకుంటున్నాడు.

ఇక అర్జుననికి చెప్పటానికింకేమీ లేదు. ఇంతవరకు యుద్ధం వల్ల జరిగే ఘోరాలన్నింటినీ చక్కగా విశ్లేషించాడు. బహుశా తన వాదనను శ్రీకృష్ణుడు కూడా అంగీకరించక తప్పదు. త్వరలోనే తన ఆమోదముద్రను వేయవచ్చు. ఆయన మౌనంగా ఉండి ఆలోచిస్తున్నాడు- అని భావించిన అర్జునుడు, ఇక తన వాదనను ముగించేందుకు గాను విషయం మొత్తాన్ని ఒక్కమాటతో తేల్చివేసెయ్యాలనుకున్నాడు. ఒక్కసారిగా ఆశ్చర్యం, విచారం, విషాదం- అన్నింటినీ కలగలిపి తన నిర్ణయాన్ని ప్రకటించబోతున్నాడు.

ఏమని?

శ్లో॥ అహో బత మహత్పాపం కర్తుం వ్యవసితావయం।
యద్రాజ్యసుఖలోభేన హంతుం స్వజన ముద్యతాః॥ 45

శ్లో॥ యది మామప్రతీకారం అశస్త్రం శస్త్రపాణయః
ధార్త రాష్ట్రా రణే హన్యుః తన్మే క్షేమ తరం భవేత్॥ 46

తా॥ అక్కటా! రాజ్యసుఖాలపై ఆశచేత స్వజనులను చంపటానికి సిద్ధమైన మనం ఎంతటి మహాపాపానికి ఒడిగట్టుతున్నాము? ఆయుధాలు ధరించకుండా, ప్రతి క్రియ చెయ్యకుండా ఉన్న నన్ను; ఆయుధాలు ధరించిన దుర్యోధనాదులు ఒకవేళ యుద్ధంలో చంపినా, దానివల్ల నాకు మేలే కలుగుతుంది.

వ్యాఖ్య: తనలో తాను అనుకుంటున్నట్టుగా అర్జునుడు తన నిశ్చయాన్ని పైకే అనేస్తున్నాడు. కటకటా! ఎంతటి ఆశ్చర్యం? ఎలాంటి ఘోరకృత్యానికి సిద్ధమయ్యాం? రాజ్య సుఖాలు, భోగాలపై ఆశతో మనవారినే మనం చంపుకోవటానికి సిద్ధమై ఎంత ఘోరపాపానికి ఒడిగట్టుతున్నాం?

ఇంతకుముందు ఎన్నో యుద్ధాలు చేసి శత్రుసంహారం చేసిన అర్జునుడు, ఇపుడు యుద్ధం చేయటం మహాపాపం అంటున్నాడు. కారణం? స్వజనులను చంపవలసిరావటమే. పైగా ఇదంతా చేస్తున్నది రాజ్యలోభం చేతనట! నిజమా?

అర్జునుడిక్కడ పరులరాజ్యం కొరకు యుద్ధానికి రాలేదు. న్యాయంగా తమకు రావలసిన రాజ్యాన్ని తాము పొందటానికే. తమరాజ్యంలో కూడా ఐదుగురు సోదరులకు ఐదూళ్ళు ఇచ్చినా చాలని సంధి ప్రయత్నం చేసి, సూదిమొన మోపినంత భూమి కూడా ఇవ్వనని దుర్యోధనుడు భీష్మించుకున్నందునే, తప్పనిసరి పరిస్థితిలో యుద్ధానికి సిద్ధమయ్యారు. పోనీ రాజ్యసుఖాలు, భోగాలమీద ఆశ, ఆసక్తితో వచ్చినవాడా అర్జునుడు? "యేషా మర్థే కాంక్షితం నః రాజ్యం భోగాస్సుఖానిచ" ఎవరికోసమైతే ఈ రాజ్యాన్ని, సుఖాలను, భోగాలను కోరుకుంటున్నామో- అంటూ 'ఇవన్నీ తనవారికోసం' అని 33వ శ్లోకంలో స్వయంగా అర్జునుడే చెప్పాడు. కనుక రాజ్యలోభం లేదు.

ఇక తాను గొప్ప వీరుణ్ణని, పరాక్రమశాలినని నిరూపించు కొనుటకు వచ్చాడందామా? ఉత్తరగోగ్రహణ సమయంలోనే ఆ కోరికా తీరింది. భీష్మ, ద్రోణ, కృప, అశ్వత్థామ, దుర్యోధన, దుశ్శాసన, శకుని, కర్ణులతో సహా చతురంగబలాలతో కూడిన అపార సైన్యాన్ని శ్రీకృష్ణుని సాయంలేకుండా, తానొక్కడే వచ్చి, అరివీర భయంకరంగా పోరాడి, సమస్త యోధవీరులను తన అస్త్ర శస్త్ర విద్యాపాటవంతో ఓడించి, విరాటుని గోవులను తరలించుకు పోయాడు. ఎవ్వరినీ చంపాలనే కోరిక లేదు గనుక సమ్మోహనాస్త్రాన్ని ప్రయోగించి శత్రుసేనలను నిరుత్తరులను చేశాడు.

కనుక అర్జునునికి పరుల రాజ్యాన్ని అపహరించాలనే కాంక్షా లేదు, సుఖభోగాలమీద ఆశ, ఆసక్తి లేదు. తన శౌర్య, ధైర్య, పరాక్రమాలను ప్రదర్శించాలనే కోరికాలేదు. కేవలం తమ రాజ్యం కొరకే వచ్చాడు. ఇలా రావటం ఘోరపాపం అనుకుంటున్నాడు. ఇదంతా తనవారిపై గల మమకారం వల్లనే. ఈ మమకారం కారణంగానే క్షత్రియధర్మాన్ని కూడా మరచి పోతున్నాడు.

ద్యూతనియమం ప్రకారం పన్నెండేళ్ళు అరణ్యవాసం, ఒక ఏడు అజ్ఞాతవాసం చేసివచ్చిన తమకు తమ రాజ్యాన్ని దుర్యోధనుడు ఇవ్వాలి. అలా ఇవ్వకుండా అధర్మపరులయ్యారు కౌరవులు. అధర్మపరులను హతమార్చి ధర్మాన్ని నిలబెట్టటం క్షత్రియధర్మం. ఐతే బంధుప్రీతి, మమకారం అడ్డువచ్చింది అర్జునునికి. దీనితో తాను యుద్ధం చేయటం ధర్మమా? చేయకుండా ఉండటమే ధర్మమా? అనే సందిగ్ధం ఏర్పడ్డది. ఎటూ తేల్చుకోలేక పోతున్నాడు. సరియైన నిర్ణయం తీసుకోలేక పోతున్నాడు.

సాక్షాత్తూ ధర్మసంరక్షణకొరకే అవతరించిన పరమాత్మ తనకు సమీపంలోనే ఉన్నాడు గదా! తన సందేహాన్ని ఆయనకే చెప్పి, నిర్ణయాధికారం ఆయనకే వదిలి, తాను నిమిత్త మాత్రుడుగా తన కర్తవ్యాన్ని తాను నెరవేర్చవచ్చు గదా! అహఁ అలా చెయ్యలేదు. రజోగుణం ప్రబలంగా ఉన్న క్షత్రియుడైన అర్జునుడు తాను కర్తననే అహంకారంతో ఉన్నాడు గనుక, భగవంతుని శరణు గోరలేకపోయాడు. మనమూ అంతే.

అహంకారంతో ఉన్నంతవరకూ మనమే అన్ని ప్రయత్నాలు చేస్తాం. రజోగుణం తగ్గి సత్వగుణం ప్రబలంగా ఉంటేనే భగవంతునివైపుకు తిరుగుతాం. శరణాగతులమౌతాం. అందుకే అర్జునుడిక్కడ ఏవేవో సాకులు చెబుతున్నాడు. మార్చిమార్చి చెబుతున్నాడు. అంతేతప్ప పరమాత్మను శరణువేడలేదు. తనను శరణువేడితే గాని నోరువిప్పడు పరమాత్మ. అదిగో ఆ సమయం దగ్గరపడుతున్నది. తాను చెప్పటానికి ఇంకా ధర్మపన్నాలు మిగలలేదు. అందుకే అకటా! ఎంత ఆశ్చర్యం? అంటూ తాము చేయాలనుకున్న పనిని సింహావలోకనం చేసుకుంటున్నాడు.

రాజ్యలోభంతో ఎంతటి అకృత్యానికి సిద్ధపడ్డాం? రాజ్యలోభం ఎవరిచేతనైనా ఎంతటిపనైనా చేయిస్తుంది. లేకపోతే ధర్మాత్ములనీ, సత్యవాక్పాలకులనీ, సుగుణ సంపన్నులనీ, నీతి-నిజాయితీ కలవారనీ, సహనశీలురని, ప్రజారంజకులనీ, సహృదయులనీ, కరుణాసముద్రులనీ, అంతటివారనీ, ఇంతటి వారనీ ప్రజలందరిచేతా ప్రశంసలందుకుంటున్న మనమేనా ఇట్టి బంధుజనవధకు సిద్ధమయ్యింది? ఎవరినైనా ఒక్కరిని చంపటమే మహాపాపమైతే, అనేక లక్షలమందిని ఒక్కసారిగా చంపటం ఎంత ఘోరం? పైగా బంధువులు, మిత్రులు ఐనవారిని చంపటం ఎంతటి ఘోరపాపం? ఇవేనా మన సద్గుణాలు? ఇదేనా మన ధర్మతత్పరత?

ఇన్ని పాపాలు చేసి, ఇన్ని ఘోరాలు చేసి సంపాదించిన ఈ రాజ్యంగాని, సుఖాలు, భోగాలుగాని శాశ్వతమా? ఉట్టిగట్టుకొని ఊరేగుతామా?

ఈ బుద్ధి మొదటే ఉంటే బాగుండేది గదా! అంటావేమో? బుద్ధిమంతులు కూడా పొరపాట్లు చేస్తుంటారు. ఐతే వారు చేసిన పొరపాట్లను తెలుసుకొని సరిదిద్దుకుంటారు. పడటం తప్పుకాదు. పడి లేవకపోవటం తప్పు. ఒద్దు బావా! ఒద్దు. ఈ యుద్ధం వద్దు - అంటూ శ్రీకృష్ణునికి అవకాశం ఇవ్వకుండా

తనే ముగింపు పలుకుతున్నాడు.

కృష్ణా! ఇపుడు ఆలోచిస్తుంటే నాకు ఆశ్చర్యం వేస్తున్నది. ఎంతటి ఘోరానికి ఒడిగట్టామో! ఇప్పటికైనా కళ్ళు తెరుచుకున్నాయి. బుద్ధి వచ్చింది. ఈ బంధుహత్య ఎన్నో అనర్థాలకు కారణమౌతుందని, ఇది చేసిన నాకు నరకమేనని తెలిసింది. తెలిసీ ఈ దుర్మార్గాన్ని ఎలా చేయగలను? అందుకే చేతినుండి జారిపోతున్న గాండీవాన్ని వదిలేస్తున్నాను. ఆయుధాలు వదిలేస్తాను, యుద్ధం చేయనుగాక చేయను.

నిజమే, దుర్యోధనాదులు దుర్మార్గులే. దుర్బుద్ధి గలవారే. మాకు ఎంతో అపకారం చేసినవారే. నాకు తెలుసు. ఇదే సమయమని నిరాయుధుడనైన నాపై ఆయుధాలతో ఎత్తివచ్చి అన్యాయంగా నన్ను చంపినా సరే అదికూడా నాకు మేలే- నాకు క్షేమమే అని భావిస్తాను.

యుద్ధం చేసి విజయాన్ని సాధించటం, రాజ్యాన్ని పొందటం, సుఖభోగాలు అనుభవించటం, తనవారికి ఆనందాన్ని కలిగించటం క్షేమమని ఇంతవరకు భావించాడు అర్జునుడు. కాని ఇప్పుడేమో విజయం కలగకపోయినా, తమరాజ్యం తమకు రాకపోయినా, చివరకు శత్రువులు తనను చంపివేసినా తనకు క్షేమమేనంటున్నాడు. ఎందుకు? ఏమిటి తనకు క్షేమం?

1) ఇంతమంది స్వజనులను చంపితే వచ్చే పాపం తనకంటదు.

2) ఇంతమందిని చంపిన తర్వాత, వారి బంధుమిత్రుల శాపనార్థాలు తనకు ఉండవు.

3) తన కారణంగా వర్ణసంకరంగాని, దానివల్ల వచ్చే దోషాలుగాని ఉండవు.

4) ఒకవేళ వాళ్ళే తనను అన్యాయంగా చంపితే లోకం వారిని దూషిస్తుంది. నన్ను ఎంతగానో ప్రశంసిస్తుంది.

5) తన పూర్వపుణ్యాల కారణంగా తనకు ఉత్తమలోకాలు ప్రాప్తిస్తాయి.

6) ఇహలోకంలో మంచిపేరు, కీర్తి, పరలోకంలో సుఖాలు భోగాలు ప్రాప్తిస్తాయి.

ఇవీ తనకు క్షేమం అనటానికి కారణాలు. అయితే ఇదంతా ప్రతీకారం తీర్చుకునే శక్తి నాకు లేక కాదు. బంధువులపట్ల మమకారం, జాలి, ప్రీతి. కేవలం స్వసుఖం కోసం ఇందరిని వధించటం ఎందుకు? ఇందరు ప్రాణాలతో జీవించటానికి నేను సంతోషంతో ప్రాణాలు వదులుతాను. అహింసా పరమోధర్మః

అన్నారు గదా! నేను అహింసావ్రతాన్ని పాటిస్తాను. పాపం చేయటం కన్నా ప్రాణాలు వదలటమే మిన్న. కనుక నీకూ-నీ యుద్ధానికి ఒక నమస్కారం, గుడ్‌బై అంటున్నాడు అర్జునుడు తన తుది తీర్పుగా.

ఇలా పలికిన అర్జునుడు ఆ తర్వాత ఏమి చేశాడో సంజయుని మాటలద్వారా విందాం.

సంజయ ఉవాచ:

శ్లో॥ ఏవముక్త్వాఽర్జున స్సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్ ।
విసృజ్య సశరం చాపం శోక సంవిగ్న మానసః ॥ 47

తా: సంజయుడంటున్నాడు. ఇలా పలికిన అర్జునుడు విషాదంతో నిండిన మనస్సుతో యుద్ధభూమిలో తన ధనుర్బాణాలను విడిచి రథం వెనుకభాగంలో కూర్చున్నాడు.

వ్యాఖ్య: ఇంతవరకు అర్జునుని భావాలను అర్జునుని నోటి మీదుగా విని తెలుసుకున్నాం. ఇపుడు అర్జునుని చర్యలను సంజయుని నోటిమీదుగా తెలుసుకుందాం. హస్తినాపురంలో ధృతరాష్ట్రుని ఆంతరిక మందిరంలో ధృతరాష్ట్రునికి యుద్ధ విశేషాలను వినిపిస్తున్న సంజయుడు యుద్ధరంగంలో ప్రస్తుతం అర్జునుని పరిస్థితిని వర్ణిస్తున్నాడు.

యుద్ధరంగంలో అడుగుపెట్టేవరకు అర్జునునిలో ఏ సందేహాలూ లేవు, ఏ విషాదమూ లేదు. కానీ భీష్మద్రోణులను చూడగానే మమకారంతో బాధించబడ్డాడు. దానితో శోక సంవిగ్నమానసుడయ్యాడు. శోకంతో, దుఃఖంతో, బాధతో ఉన్నవాడు ఏ పనినీ సరిగ్గా చెయ్యలేడు. ఏ మాటా సరిగ్గా మాట్లాడలేడు. ఏ ఆలోచనా సరిగ్గా చెయ్యలేడు. అందుకే ధనుర్బాణాలు క్రిందపడవేశాడు. ఇక ఎట్టి పరిస్థితిలోనూ యుద్ధం చేయను గాక చేయను, ఇక నావల్ల గాదు- అని నిష్కర్షగా తెలియజేస్తూ రథోపస్థుడయ్యాడు.

'రథోపస్థుడు' అంటే? భారతకాలం నాటి రథాలు ఒక పద్ధతిలో ఉంటాయి. ముందుభాగంలో సారథి కూర్చునే చోటు పల్లంగా ఉంటుంది. సారథికి వెనుక రథికుడు నిలబడే చోటు కొద్దిగా ఎత్తుగా ఉంటుంది. ఇక ఆ వెనుక కొంతచోటు పల్లంగా ఉంటుంది. ఆ ప్రదేశంలో యుద్ధానికి అవసరమైన ధనుస్సులు, అమ్ములపొదలు, కత్తులు, గదలు మొదలైన ఆయుధాలు ఉంటాయి. వీటిని అందించటానికి ఒక సేవకుడు అక్కడ కూర్చుంటాడు. ఆ సేవకుడు కూర్చొనే

చోటునే రథోపస్థం అంటారు. అక్కడ కూర్చున్నవానిని రథోపస్థుడంటారు. అతనిపై ఎవరూ బాణప్రయోగం చెయ్యరు. అతడు యుద్ధం చెయ్యడు. ఇది యుద్ధనియమం. ఇపుడు అర్జునుడు తన స్థానాన్ని వదలి సేవకుడు కూర్చొనే స్థలంలో కూర్చున్నాడు. అంటే యుద్ధం చెయ్యనని స్పష్టం చేస్తున్నాడు.

ఇపుడు అర్జునుడు శోకంతో ఉన్నాడు, నిరుత్సాహంతో ఉన్నాడు, అలజడి ఆందోళనలతో ఉన్నాడు, ఆవేదన చెందుతున్నాడు, ధనుర్బాణాలు విడిచిపెట్టేశాడు. రాజ్యభోగాలు వద్దంటున్నాడు. స్వజనులను చంపుకోవలసి వస్తుందన్నాడు. కనుక యుద్ధం చేయనంటున్నాడు. హింసను-స్వజన హింసను సహించలేనంటున్నాడు. అహింసయే శ్రేష్ఠమంటున్నాడు.

ఐతే అర్జునుని యొక్క ఈ అహింసావ్రతం ఏసుక్రీస్తు యొక్క అహింసావ్రతం వంటిది కాదు. గౌతమబుద్ధుని అహింసావ్రతం వంటిది కాదు. ఇది అజ్ఞానం వల్ల కలిగిన అహింసాభావం. అహింస కూడా జ్ఞానికే చెల్లుతుంది. అజ్ఞానియొక్క అహింస అహింస కాదు, అది హింసయే అవుతుంది.

ఒక గ్రామంలో పరమ అహింసావాదియైన ఒక వ్యక్తి ఉండేవాడు. చీమకు కూడా అపకారం చెయ్యడు. ఒకనాడు పొరుగున ఉన్న గ్రామానికి ప్రయాణమయ్యాడు. చెరువుగట్టు మీదుగా వెళుతున్నాడు. ఒక చేప ఎలాగో ఒడ్డునపడి గిలగిల కొట్టుకుంటున్నది. ఈయన హృదయం విలవిలలాడింది. కరుణాస్వభావుడు, అహింసావాది అయిన ఆ వ్యక్తి ఆ చేప బాధను చూడలేకపోయాడు. వెంటనే అతడు దానిని పట్టుకొని ఇంటికి తీసుకొచ్చాడు. ప్రయాణం మానుకున్నాడు. దానిని ఒక పరుపుపై పరుండబెట్టి, విసనకర్రతో విసరుతూ పరిచర్యలు చేస్తున్నాడు. పాపం అది ఎంత ఆకలిగా ఉందో అని దానికి వేడి వేడి పాలు త్రాగించాడు. దానితో ఆ చేప ఉక్కిరిబిక్కిరై పరలోకానికి టపా కట్టింది. ఆయన అహింసావ్రతం అలా ఏడ్చింది. దానిని ఆ చెరువు నీటిలోనే వేస్తే అది హాయిగా ఉండేది, తాను చక్కగా ప్రయాణం కొనసాగించేవాడు. అలా చేస్తే అతడు జ్ఞానియే. అహింసావాదియే. కాని ఆ మాత్రం తెలివి లేక ఎంత పరిచర్యలు చేసినా ఏం ప్రయోజనం. కనుక అజ్ఞాని అహింస కూడా హింసయే.

ఇక్కడ అర్జునుడు కూడా అలాంటి అజ్ఞానంతో అహింసా వాదాన్ని ముందుకు తెచ్చాడు. దుర్మార్గులు, పాపాత్ములు, పరధనాపహరణయందు ఆసక్తి గలవారు,

ఎన్నో అకృత్యాలు చేసిన వారు – వీరంతా తనవారని, బంధువులని, స్వజనులనీ విడిచిపెడితే వారు ఇంకా ఎన్నో అకృత్యాలు చేస్తారు. ఎందరికో అపచారాలు చేస్తారు. అపుడు నీ అహింసావ్రతం కాస్తా హింసావ్రతం అవుతుంది.

శరీరంలో చెడిపోయిన, కుళ్ళిపోయిన భాగం మిగిలిన ఇతర భాగాలను, అవయవాలను చెడగొట్టకుండా ఉండాలంటే ఆ చెడినభాగాన్ని ఆపరేషన్ చేసి తీసెయ్యాలి. ఇదే భగవంతుడు చెయ్యమన్నది. పరమాత్మ విశ్వరూపుడు. ఈ విశ్వమంతా ఆయన దేహమే. పరమాత్మ శరీరంలో దురాత్ములైన దుర్యోధనాదులు ఒక అవయవం. ధర్మాత్ములైన పాండవులు మరొక అవయవం. దేవతలు, రాక్షసులు, యక్ష, కిన్నర, కింపురుషులు మరికొన్ని అవయవాలు. జంతు, పక్షి, క్రిమి, కీటకాలు, వృక్షాలు మొ॥నవి మరికొన్ని అవయవాలు. ఈబ్రహ్మాండం అంతా ఆయన శరీరమే. అందులో దుర్యోధనాదులనే ఒక అవయవం చెడిపోయింది. సంధి ప్రయత్నమనే మందు వేసి బాగు చెయ్యటానికి చూశాడు శ్రీకృష్ణుడు, కాని ఫలితం లేకపోయింది. కనుకనే ఆ అవయవాన్ని యుద్ధమనే ఆపరేషన్ చేసి తీసివేసి మిగిలిన అన్ని అవయవాలను, శరీరాన్ని కాపాడాలనుకున్నాడు.

కాని అర్జునునిలాంటి అజ్ఞాని అమ్మో! ఇది నా చెయ్యి కదా! నా కాలుకదా! నా వ్రేలుకదా! అనే మమకారంతో ఆపరేషన్‌కు ఒప్పుకోడు. దానికెన్నో కారణాలు చెబుతాడు. ఆపరేషన్ చేసేటప్పుడు ఎంతో నొప్పికదా! రక్తం చాలా పోతుందికదా! తర్వాత ఏదన్నా పనిచేయాలంటే చెయ్యి లేకపోతే ఎలా? వ్రేలు లేకపోతే ఎలా? అని ఎన్నో సాకులు చెబుతాడు.

జీవహింస పాపం అంటాడు, భగవంతుడిచ్చినదానిని తొలగించటానికి మనమెవరం? అంటాడు. అలా అని ఆపరేషన్‌కు ఒప్పుకోకపోతే ఏం జరుగుతుంది? ఆ కుళ్ళిపోయిన అవయవం అలాగే ఉంటే జబ్బు దేహమంతా ప్రాకి చివరకు ప్రాణమే పోతుంది. కనుక చెడిపోయిన అవయవంపై మమకారం కూడదు. మిగిలిన శరీరం మొత్తాన్ని రక్షించుకొనుటకు వ్యాధితో చెడిపోయిన అవయవాన్ని ఖండించి తీసి పారవెయ్యాలి.

అలాగే మిగిలిన సమాజం మొత్తం సుఖశాంతులతో జీవించటానికి అధర్మంతో, అన్యాయంతో, అకృత్యాలతో చెడిపోయిన దుర్యోధనాదులవంటి దుర్మార్గులను హతమార్చాలి. ఇదే భగవానుని నిశ్చయం.

వర్ణసంకరం అవుతుందని అర్జునుని బాధ. ధర్మసంకరం అవుతుందని భగవానుని బాధ. జనం చనిపోతారని అర్జునుని బాధ. ధర్మం నశిస్తుందని భగవానుని బాధ.

అర్జునునిలో ఇప్పుడు విరక్తి కలిగింది. రాజ్యం, సుఖాలు, భోగాలు వీటిపై ఏమాత్రం ఆసక్తి లేదు. ఇక భగవంతునివైపుకు తిరగటమే తరువాయి. ప్రాపంచిక విషయాల పట్ల విరక్తి ఉంటే పరమాత్మపట్ల, ధర్మం పట్ల అనురక్తి కలుగుతుంది.

ఐతే అర్జునునిలో వైరాగ్యం కలిగింది గాని భగవంతుని శరణాగతి కోరాలనే భావన రాలేదు. శరణాగతభావన కలిగితే గాని జ్ఞానబోధను ప్రారంభించే వీలులేదు.

అందుకే శ్రీకృష్ణుడు ఇక మౌనం వీడాలనుకుంటున్నాడు. అర్జునునిలో శిష్యభావన కలిగించి, శరణాగతుణ్ణి చేసుకొనుటకు చివాట్లుపెట్టి, అతడి మనోబుద్ధులు సరిచేయాలనుకున్నాడు. దానితో అర్జునుడు శరణాగతుడు కావటం, భగవానుని జ్ఞానబోధ రెండవ అధ్యాయంలో చూస్తాం.

గద్యం: ఓం తత్‌సత్, ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు, ఉపనిషత్సు, బ్రహ్మ విద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే, అర్జున విషాదయోగోనామ ప్రథమో2ధ్యాయః ॥

ఈ ప్రకారంగా ఉపనిషత్తుల సారము, బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదితము, యోగశాస్త్రము. శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదరూపము ఐన భగవద్గీతయందు అర్జున విషాదయోగమనుపేరుగల ప్రథమ అధ్యాయము సమాప్తం.